

С(441)
Н-90

Сайд-Хьамзат Нунуев

М

АЬЛХА ТІЕХЬ
ХЬОЬКХНАШ

С(Чеч)
Н90

Рецензент Арсанукаев Ш.

Нунуев С.-Х.

Н90 Пятна на солнце: Рассказы. — Грозный: Чечено-Ингуш. кн. изд-во, 1983. — 112 с. 35 к.

Н $\frac{4702000000 - 67}{М 135(03) - 83}$ 20 — 83

С(Чеч)

© Чечено-Ингушское книжное издательство, 1983 г.

СИНХЬЕХАМ

Шен готтачу, мнскачу кабинета чохь гланта тле хлоти-
тийначу сейфа чуьра схьаэцна, стакан чу коньяк а доьтти-
на, иза дла а мелла, тховса балха тлехь хьеелла жеро Зал-
паъ чохьха ца ер-техь бохуш диван тле дла а таьна, стох-
калечу газетах блаьрг бетташ лара завсклад Султанбек.
Складан арахьара ков цхьаммо хьадеш хезира. Дог тоха-
делира. «Хьажахь, — там хилла гладвахара шераш длакер-
чина завсклад, — мацах санна кхиссалойц!»

Длаеллаелнра готтачу кабинетан неI. Чохьхавелира...
кху блаьста балха хлотиина кьона цехан заведующи лус-
ман.

— А-а, лусман, хьо ву иза. Хлара букь энаша длаалаьц-
на, меттахвала карах ца долуш луьллура со кху диванах
летта. Сехьавала. Охьахаа. ЭхI! ОхI!!!

— Меттах ма хьел, меттах ма хьел! Дукха ца ла со.
Длавахале, цкъа гуча вала со, аьлла веара со-м. Хинца
дуйна сагатлуш лийр ву хьо со ган.

— Ой! И бохург хлун ду? Стенга воьдуш ву хьо?

— Кьордийна суна хлара болх, Султанбек. Тлаьхь-тлаь-
хьа, ура-атталла, буьйсанна наб а ца кхста.

— Хла-а? И хлун ду ахь долийнарг юккьехула? Пар-
дукци дла а елла бен воьдий хьо, водахь а?

— Оцу «пардукцех» къаьхкина воьдакхий со дла аI
Иза яцахьара-м лийр а вариц.

Къаърззинчохъ бисинера Султанбекан ши блаьрг. «Там бара кху мералуьрго, кхера а елла, ца! дан. Хлан-хла. Хьаста веза хлара», — дагадеара завскладана.

— Даваьлл-дла цигара, — къежна, багахъ мел йолу дашон церг гучуелира Султанбекан, — хлун дуьйцуш воллу валла а! Боккха болх бу ахъ дина кхо бле тон муьсталгин хи? Оха хьалха дладаханчу шерашкахъ хлун дора ца хезна хьуна?

— Хлун дора аш?

— Хлун дора бохург дан а дац, ворхл-бархл бле тонн глундалгин, мангал-комарин сок ю бохуш, цхьа басарш леладора-кх, оцул сирье вайн Даймахкахъ а йоцушехъ! И берриг а глурт а сан искладехула кехаташца чекхболуш а бара! — Жимма хабар лагиделира Султанбекан. — Хлетяхъ кхийринехъ хир варий сох хлинцалера Султанбек? Хир варий? Хлан?

Гусман вист а ца хуьлуш, тилчу кресло чу а хинна лара, шина куьйга корта а лаьцна. Кхи дла а Султанбека дехха, ма-дарра дийцира, жимма тле а детташ, шаьш дладаханчу шерашкахъ лелийначу глуртех лаьцна. Цлеххьашха догдаьтгла, хлара кхоччуш карзахвелира:

— Ткъа хьайн кхин де ца хилча тхуна юккье стенна глертара хьо? Делан дуьхьа дийца, стенна глертара хьо?

Гусмана меллаша хьала а нисвелла, вела а къежна, хаьттира:

— Стенна бохий ахъ?

— Боху-те!

— Бакъ дерг дийций хьуна?

— Дийцал, делхьа.

Кисана куьг дахийтина, цлен удостоверени схьадаьккхира кланта.

— Дукха хан яра республикански прокуратуре аш лелочу базарех лаьцна цхьацца сигналаш кхочу. Амма ма хетта атта дацара шун жоьлгийн гуо хадон. Цундела веаркха со шуна юккье! Вовза мегар ду хьуна. Леррина долчу глудлакхийн коьрта следователь Хизриев! — Гусмана шен

блѣштагана улло честь луш, куыг лецира. Маситта ша-
рахъ хлѣнций-хлѣнций хлѣра сахът пѣхлутту-кх бохуш, пха
бетталуш Ийначу Султанбекана шен дѣглах стѣлахъштиг
кхетча санна хийтира. Вист ца хилалуш, лахара балда ол-
ла а делла, дѣглах цхъа шнѣла хъацар а тохна, ша дѣ-
сахъайча дивана «цларрр-цларр» аларна кхоъруш санна,
воглавелла минот гергга зама яьккхира завсклада. Цхъана
хѣнахъ, къѣззиг метта веана, меллаша, хъалаайвелѣра:

— Ой, Іусман, и хлѣн ду ахъ дуьйцург? Дѣлхъа ма е
соьца и тайпа забарш. Хъуна ма хаъа, со хлѣнца жима а
ма вац и тайпа забарш лан...

— Забарш вай хлѣнцалц лѣлийнарш яра. Султанбек
Хушпархажѣевич, кхана дуьйна прокуратурехъ дуьйцур
вайшиммо кхидла. Кечлолахъ. Со дѣлавоьду.

— Ой! Дер глур вац-кха, Іусман, иштта сан дог а до-
хийна-м. Со лолда хъан, хаа цкъа длогѣ охъа. Хъо-м, схъа-
гарехъ, бакъалла а луьйш ма ву! — Султанбекан аз де-
гон дуьйлира.

— Хлѣн-хлѣ. Сан кхин Іен йиш яц. Суьдехъ дагалеца
глерташ хъоьга къа ца хъегийта, ахъ хлѣнца бийцина хъал-
ха шѣрашкахъ шаьш лѣлийна глурташ а ас кху тлоьрмиг
чохъ Іуьллучу магнитофон тлѣ дѣязбина. Цунна а башха
хъайн са а ма гатде. Іо дика йойла. Кхана хъуо дѣлавоьлур
хъо прокуратуре, тѣахъа а баьхкина «лаьржачу хъаргнѣ-
чохъ» хъуо вахъа ца лаахъ.

Завскладан бос ши блѣ шо хъалха йоьгІначу чуртан
экъанах тарбеллера. Бат, я воьлхур, я воьлур ца хууш, сет-
тана гараяьллачохъ йнсинѣра. Іусманан тлоьрмиг чохъ дерг
шена чуьра ознѣйна схъадаьккхина, чу диллина са долуш
санна, хлѣнца ша дѣйна воцуш санна, цкъачунна лаьттѣра
Султанбек меттах ца волуш. Цул тѣахъа, велхаран къур-
даш а деш, дѣхаршка велѣра.

Дѣха дѣйцира завсклада клѣнте, кхуьнан когашка охъа
а воьжна. Ша, хлѣра Іадда Іийриг, дѣйр ду боху совгІаташ
мин-минотехъ дазлуш лаьттѣра. Тѣаххъара а Іусмана эли-
ра:

— Дика ду делахь. Хъайн ГАЗ-24 машен а схъало, цул совнаха, ткъа бле туьма ахча а ло. Со хлара магнитофонан лента хъуна а дитина длавоьду, шун балха тлехь дерриг цлена ду аьлла.

Султанбек реза хилира. Цу сохьта-м, шега ехнехь, шен шарбал а, цлера зуда а длакур йолуш вара дукха хан йоц-цуш кураллаш йина къонах.

Иусман сихха Султанбека сейфачуьра схъаэцна ахча тлоьрмиг чу а кхоьссина, магнитофонан кассета цуьнга дла а елла, ГАЗ-24 чу а хиъна, длаиккхира.

Мичара вели ца хууш, цхъанхъара-м Султанбекан вокках волу ваша таббаз схъахлоьттира. Цуьнга дладийцира завсклада ма-дарра шех йоттаделларг.

— Вай-вай-ва-ай...!!! — Цецвелира таббаз и болх шена хезча. — Левайтина-кха ахь хъуо цу мералуьрге!

— ?!!!

|- — Вай хьо вала велла, хлан-хла, вала! Пуркуратурера следоватал глур воций ца хаьа хъуна хъайн машен тле а хиъна?

— Таби, ткъа цуьнгахь цлен удостоверени ма дара...

— Эхлай, ахь яа мустъелла клалдаш, хлан-хла яа! Масаненгахь ду хлинца цлен удостоверениш! Уьш ца луш-м кху ледало наггахь стаг а витина вац, цхъацца цледлаяйархой, хи чуьра стаг схъаваккхархой, таламлардархой бохуш цлерш а тохкуш. Хъада, длавала суна гучуьра! Вели хьо хлинца хъайн дуьненан рицкъаных. Нахана длахеэча хлун дан волу хьо?

Султанбек меллаша склада чуьра аравелира, неларшна догланаш дла а ца тухуш. Шайн цла кхаьчча, божал чу а вахана, гомаш длайохкуш долу чуха схъа а даьстина, иза дукъаглах хъала а дихкина, гомашо чекх корта боккхуш хиллачу гонах шен корта чекх а баьккхина, хъаьвдина тлера чукхоссавелла, ирах олавелира. Ши минот сов хан елира. — Ой! Со вала хлунда ца ле? — Цецвелира Султанбек. Меттахъабира ши ког. И шиь хлаваэхь дласалестара. Логах а ондда хорам хиллера. Кхеравелира Султанбек. «Там

бара, со вала а велла, жоьжаглатехъ хила!» Ошшадаш деша волавелира завсклад. Го ца хилира. Хлара кхин а члогла кхеравелира. Кхоччуш ша кхеравелча, дела а вицвелла, шен зудче мохъ бетта волавелира Султанбек.

— Песс... Пес... Песнихъ-атт!!! Пес... Песи... хъа-ат!!!

— ...Хлай стаг, хлай! Хлей, хезий хъуна? Хезий хъуна? Ахъ хлун до? Самавалал хлей! — бохуш, шен хонах муышка луйттуш, тлехлоьттина лаьтташ зуда гира Султанбекзна, верриг хъацарша а вуьзна, ша самаиккхича. Цу минотехъ шена гинарг глан хиларх кхетта волу завсклад, ши бляьрг къаьрззинчахъ висинера.

— Стаг, ва стаг, лурцах хьо шайтлано тала а вина буьйсанна складехъ висича, Митларш-моллас даьккхина хлайкал мичахъ ду? Иза коча олла ас хъуна?

— Хъашт дац, — меллаша уллора зуда длатеттира самаваьллачо. «Харц даккхийтина долу и олла-м мила ваьхъара. Шайтлано талийнера тала-м...»

— Клуьр мукъа тоха ас хъуна?

— Хъан-хла. Ма тоха. — Меллаша хъалаглаьттина, шена тле пижама а оьллина, уьйгта велира Султанбек.

Хлетта кхеттачу луйьренан маьлхан зляьнарш тлехъ а ловзуш, лекъ санна лаьттара гаража хьалха «Волга». Тийна дара дуьне кху екхначу сентябран луйьранна. Цхъанхъара-м, дладахаза дисинчу олхазаран аьхкенан шок хезара. Сийсара гинчу глено дагтле тесна сингаттам длакъехкабора екхначу луйьрено, исбаьхчу таламо.

Аьчкан глуй дла а теттина, лекхачу кех ара, ураме велира Султанбек. Дласахъаьжира, шена хлара урам дуьххъара гуш санна. Массанхъа а хлинцалцилerrаниг дара. Уллох тлех волучу, куьркахъ вакъийча санна, озачу хьехархочо Решида вела а къежна, хъаставелла, луйьре дика йира.

— Диканца вехийла хьо а, — схъанийцира Султанбека цуьнгара маршалла. И тлехваьлча ойла йира: «Со ша санна оза а, беркъа а, чот йоцуш а велахъара, къежар вайрий-техъ супа и делан миска?».

— Ёуьйре дика хилда хъан, Султанбек, — тӀеера етт лалла яханчуьра йогӀу ша йисина къена стаг Хелисат.

— Диканца ехийла хьо а.

Хъал-де хойттуш, къежаш, хъесталуш, дукха лаьттира йоккха стаг дӀа ца йобдуш, ша вукхунна кӀордийний ца хууш.

«Хьо яла елла, — оила йора юха а Султанбека. Стохка ас шена делла совхозан цементан ведар диц ца луш лела-кха хӀара. Ма дукха хӀума ца оьшу вайн нахана хъе-стабала...».

Жим-жима метта веара гинчу пӀено вохийна Султанбек. Тийшира, ша хӀинццали ма хиллара, наха лара а лоруш, нах хъеста а луш, кӀонаха вуй. Бета тӀехула гӀехь велава-ларан моха а шершаш, юха чу веара. Шена гина гӀан-м цхьаьнгге а ца дийцира. Ца лаьара и тайпаниг дагалеча а.

Дийнахь, балха тӀехь, цхьа тамашийна, садаьхьча сан-на лийлира Султанбек. Жерочунна Залпаана а хаабелира и хийцам. Сарахь цӀавецьча зудчо цхьа кехат схьакховдий-ра:

— ХӀара хӀун ю те? Делкъехь вайн поштлелочо схьа-елир-кх соьга иза.

Султанбека Мосуьйттазза дийшира и кехат, юх-юха доь-шуш. ТӀаккха меллаша хъала ши куьг а дахийтина, ондда шен легаш Ӏаьвдира. Лазавора. «Схьайоьл!» — ТӀекхай-кхира цецъаьлла лаьтта шен зуда. «Муьшка ел сан хонах!» Сама ца волура. ХӀара гӀан дацара. Сийсарлераниг а ца хиллера гӀан. Иза хиллера синхьехам. Завскладан карара охьадуьйжира прокуроро тӀекхойкхуш даийтина повест-ка...

ВОНЕ КХАЧАР

Хоттанечу йобдучу автобус чохь санна юькъя яра цу дов-хачу аьхкенан дийнахь Шелара базар. Цхьана зудчо юхкучу импортни туфлешна тӀехь «Знак качества» юй хьобжуш йоллучу шен мерашичан зудчунна Ловзабина тӀе йоттаели-

ра таттаелла, глoъртана, шен зoърталчу дeгlаца нах цхъацца агlор дlа-схъа а туьттуш, схъагlерта Кесибa.

— Вай! ЙoI, хъo яц изa? Ахъ хlун лeладo? — мара кхe-та сурт дира Кесибас.

— Валалай, Катя, хъo мичара ели? Хlун деш ду шу, могаш lай? — Меттахъелира шен карара туфлеш охъа а екхнна Ловзаби а. Тlехбуьйлучу наха цкъа тlехъашха тlе-кхетий Ловзаби Кесибийнна тlетухуш, тlаккха Кесибас тlе-кхетий Ловзаби лач oьккхуьйтуш, къамелаш деш лaьттара ши зуда. Туфлеш юхкучунна новкъа яра хlинца шена хъалха пен бина лaьтташ йолу шиъ.

— Ши зуда, юьстух а ялий дейша шаьшшинна къаме-лаш, шаьшшиъ сан туфлеш oьцуш яцахъ. Сан кхин а ма ю хlорш йохка езаш, галий дуьззина, — lа а ца елла, эххар а йист хилира мах беш ерг.

Шаьшшиъ дlасакъaьсташ дагадеара Ловзабина:

— Бакъе а, йoI, жимчу кlанта машен эцна. Теркайисте белхарга гlо вайшиъ кхана?

— Ахъ боккъала а бохий? Маца эцна кхо?

— Ши-кхо кlира а ду. Ма хаза ю мoьттахъ, ша и малх санна. Хlинца яьлла шестой выпуск ю боху!

— Эхlай, дера лeлае цо и гlоза, ма хаза хийти суна иза! Ткъа белхар хъaьнгахъ ду? Мила ву велларг?

— Воккхачу Дадин йoI яханчун стувешин йишин йoI дlаяьлла боху-кха.

— ЦaI хир ю-кх иза а. Делахъ, хъo машенаца кхана Гермачига охъа ялахъа, со кичча lаш хир ю хъуна.

— Дика ду, делахъ. Хъажа хъайн гlуллакхе.

Тееара шоллагlчу дийнан lуьйре. Екхначу стиглара чукъерзачу малхо тlехъ зlаьнарш а ловзош, Кесибaгlерап кебертехъ сецира Ловзабий, цуьнaн марваший чохъ долу цлен «Жигули». Цхъанa хенахъ кхарех Кесибa а схъакхий-тира.

Церан «Жигули» Теркаца охъа, шерачу аренашкахула биллинчу асфальтан некъа тlехула схъахахкаелла йoьду-ра. Охъаoьзначу корехула араhezара шена чуьра ма боллу

мохь бетташ лекхалун магнитофон. Усманов Имран а, Дадашева Тамара а шайш локхуш ерш лекхна бевллера, хинца Азнева Маълхааъзнин рагI кхаъчнера.

— Уьш Iаш мичахь бу хаьий хьуна? — мохь тоьхнна хаьттира цхьана хенахь Кесибас.

— Муьлаш буйцу ахь?

— И вай белхарга доьлхуш берш.

— А-а! Карор бара уьш-м. Калиновски олучу меттехь бу бохура моьттуш ю-кх со. Хоттур ду вай дIакхаьччахьана.

— Цхьана Калиновскена-м тIехдевлла вай, — машен а лагIъеш, вистхилира тIаккха Ловзабин марваша.

— Ой! Шиь ю ткъа кхузахь Калиновске? И цаI бен це ца хилла-техь кхарна ярташна тахка? — цецъелира Ловзаби.

— ЦаI станица ю. Важа совхоз ю, — кхетийра марвашас.

— ХIан, бен а яцара иза-м, цкъа цхьанхьа дIаяхнийтахь, тIаккха юха догIур вай, уьш цигахь ца хилахь, — магийра Кесибас, багаюьззина боккха Iаж а кхоллуш.

Цхьа хан яьлча кхеран машен Калиновски станицина юккъе елира.

— ДIасахьожуш хIума делахь, кIант, диллина ков а, уьйтIахь гIанташ а хир ду хьуна тезет лаьттинчу кертахь. Нах-м дIажимбелла хир бу хинца, ши кIира а ду боху иза елла...

Цхьана бегаху урамах хьала а яхана, вукху урамах чу йогIура машен. ЦIеххьашха, кхеран бIаьрг кхийтира шайш локхучух: диллина ков, уьйтIахь дехкина гIанташ, кхоьлина, тийна хеталуш хIусам.

— Кху чохь бу хьуна уьш, йоI, — элира Ловзабис.

— Буй-техь?

— Дера бу. Юьртана нацкъаро-о ду бохура церан цIепот а.

Шина а зудчунна хинца елха дезаран гIайгIа хилира. Ловзабис, тIехьа а йирзина, бIаьргех туйнаш хьаькхира.

Кесибас а изза дира, башха шен накъостах лечкѣа а ца деш. Хѣаж тѣ озийра Іаѣржа йовлакхаш. Буйна лѣцира мерах хѣокху йовлакхаш.

— Ва-ай, дела-а! — И ерриг куп кѣарѣш мохъ белира Ловзабин, кеберте кхоччушехъ.

— Ва-а-а! Хѣо ма да тѣ! Хѣан яла хѣайн нанас ца йинарг!!! — Ловзабис хѣаѣкхна мохъ бицбеш чуѣраелпра Кесиба. И сийна орца а эчна, ши зуда диллинчу кех чѣхѣаелира.

— В-а-а, дел-и-и!!! — Мохъ болура юха а Ловзабига.

— В-а-а! АхІн-ахІн-ахІн! — узарш дора Кесибас. И шиѣ нехан наѣаре дІакхоччуш йоллура.

«ДІаз-дІиззз» — аѣлла, неІарш дІай-схѣай а кхуѣссуш, чуѣра ара лІлхира цхѣа онда хѣаѣрса кѣонахий, цхѣа йоккха зудий. Кѣонахчун цхѣа куѣг кучан пхѣуѣшачохъ дара, важа пхѣош лѣгаца чуолладеллера. Йоккхачу стеган дагтѣ дехкина куѣйгаш дара, ши бІаѣрг, йѣхна, цецѣѣлла, схѣаѣккха боллура. Цхѣана агІор дуѣне даѣтІча санна, цецдаѣлла хѣийзара цаѣршинна тІаѣххѣе аранккхина кхин цхѣа ши кѣона адам а. Яѣллачу гІовгІанах цецѣѣлла, шавшшиѣ мича Іуѣрга эккхар ца хууш, уѣйтІахула дІаса-уѣдура хѣакхин ши херсе.

Хуѣлуш лаѣттачух шекѣѣллачу Ловзабис шен белхар лагІ а дина, Кесибина гайтѣ муѣшка йира. Важа-м, шен белхар кхин лагІ ца деш, аранккхинчу йоккхачу стагана мара кхета хѣаѣдда йѣдура.

УйтІа кхѣчна орца лан кхн де а ца хилла, еана, Кесиба шена мара кхетча, йоккха стаг-м ша Іаччохъ лаѣтта охѣаѣѣйжира. ТІаккха, тІаѣххѣара а меттавеанчу хѣаѣрса-чу кѣонахчо хаѣттира:

— *В чем дело? Кого хороним?*

ТІаккха дІатийра Кесибийн белхар.

— Ой! ХІорш-м гІазакхий ма бу! *Извините, пожалуйста,* — метта еара Кесиба. Ловзаби-м чІоггІа шен бат а лаѣцна лаѣттара, ша хІинцалц йѣлхуш хѣекхна мохъ дІа-баѣа пІерташ санна.

— Пожалуйста, — цхъа реза воцуш элира хъаърсачу къонахчо.

Охъайоъжна йоккха стаг чу хьош бохкура аралилхинарш, белхар эцна яхана шиъ кертара арайолуш. «Жигули» сикха цу кебертара гена елира...

Шина а Калниовских хехкаелча, цкъа мацца а шаъшшиммо лехначу белхарга а кхечира ши зуда. Ловзабин балдех ций теснера, йоълхуш лаътташехъ, ела ца яла глёрташ. Кесиба а хала 'ара, шаъшшиъ нехан керта экхар дуьхъал туьйсуш. Делахъ а, вонера юхайнрэнча кхоччуш лабийра царшимма шаъшшинна дегнаш. Теркайнстехъ кхаършимма дладолийна елар, чехкачу машено ладийна, Теркан раьгнел сехъа а даьккхина, лаьмнашна юккъе хъаладаьхьира.

— Со дала кхоьллнчахъана хлоккхул йийлина яц-кха со, йол! — элира шаъш длакхаьчча Кесибас, йовлакх хьоькхуш, шен блаьргех боккъалла а девлла хиш дла а дохуш. Ловзаби-м дуьхъал хлума алалуш а яцэра. Иза яхийнера дукха еларо.

— Юха йоьдуш дикане а глойла-кх вайшиъ, — элира шаъшшиъ дласакъаьсташ Кесибас.

— Башха вонехъ-м шуьшиъ тахана а яцара, хъуна, — схъакхайкхира машен чуьра Ловзабин марваша...

ШИ НЕКЪАХО

Сом-ком яккха балха ваханчохъ, шен вешни клант Имран зуда а ялийна, Уральскехъ цла ца ван дагахъ, сецна аьлла хаам кхаьчнера сарахъ Эдилгирига.

Итт минот юккъе ца юьйлира, цо шен хъашто мел йолу боьршастаг вовшахтухуьйтуш.

— Хлан-хла, клентий! — Дладолийра Эдилгирис шен тайпанан адамийн кхеташоне диллина глудлакх. — Вайна тле йоккха юьхьлаьржо кхаьчна. Вайн Имран цхъа казахан йол а ялийна, цла ца ван дагахъ сецна боху. Хилларг нахалахъ дладаржале, катохина вайх цхъа-шиъ тлаьхъа а

вахана, цоганна клел мйра а тоьхна, и тилла хлума цла-
ялон еза. Со, шуна ма гарра, кьена стаг ву. Велахь а, мел
добналла долчу клонахче лелалуш дерг сайга лелалур ду
моьттуш ву со. Со глур ву цу Уральске. Амма, соьца шуна
цхьа йоза-мотт хууш верг ван веза. Цундела гулдина ас
шу чу.

Колхозан аренашкахь ялта дара чудерзош. Оцу денош-
кахь цле яълча санна бохкура берриге а, Эдилгирас чугул-
бина гергарнаш а: ца! тракторист, важа бригадир, вуйш
— шоферш. цхьа кхин — хлетта университет яьккхина
ваьлла, хьехархо. Цхьанна а ца лаьара шаьш дечунна
юкьах а ваьлла, хахкавелла Уральске ваха, цу тле хилларг
доккха хлума а ца хилча.

— Ялийча хлун ду казашка? — тламарш дласатеси-
ра тракториста Клуудуза. — Вайн гергарло члаглур ду-кх
казахашца. Вай цига хехкалучуьра совцур долуш а дац!

Эдилгира бага глаттийна валале юкьанккхира шофер
Милтла.

— Цо негар а ялийна, нза цуьнца Африке длаваха
новкъаваьлলেখь а, йиш яц сан-м цига ваха. Ремонтехь ма-
шен шина дийнахь латтийна бохуш, вен хьийзош ву со-м
оцу прсидателя. Ас муха эр дара цуьнга хлинца со Ураль-
ске вахийта, аьлла?

Эдилгирин глаттиничу багара дош араэккхале докьа-
кхоссавелира цул башха ханна жима воцу бригадир Ахь-
масолта.

— Эдилгири, кегийнаш болчахь дуьйцуш товш данахь
а, цулла волчу хенахь ахь балийна Гомуш Дукъара жеро
Ловзаби. Чо Баьккханчу нрзера лаьржа мекх долу Пе-
сехьат, Клуцлин Ахмадан йобалгачу зудчо йина цхьайт-
талгла йол Собарбика цу казахан йолал хлун глолий бара?
Шен кхоллам хилахь, чекхьер, ца хилахь, ахь балийнача-
рех хилларг хир. Битахь кегийнаш, юккье а ца глерташ...
Хьол хилчахьана, кхетаме воглур вай хьан вешин клант-м.

Цхьа кхин а дара чугулбеллачеран дагахь. Эдилгирин
ши клант а вара ахча даккха Павлодарехула длавахана.

Шенчарех ишттаниг Јоттаделча, шена царшинна тлаъхва-
воудуш товш доцу дела, чугулбеллачеран гергарлонан дог-
ойла глаттон глертара Эдилгира. Иза гуш дара. Амма
юъхьадуъхьал длаала гиллакхе ца хетара.

— Ой! — Карзахвелира Эдилгири. — Шу ма хила
боърша, хлан-хла, ма хила. Хлун дер-те аш со длавалахъ?
Къурланор, ду шу наха тле нуър а тиллина, лелор. Схьа-
эцал длогара нуй. Портал иза кагбан! Каглур бац! Хлун-
да каглур бац? Дуккха а девзигаш цхьана долу дела. Ткъа
ша-ша даъхча, мел атта кегло девзигаш...

Кхин а дуккха а дуйцура Эдилгирис. Масане хезнера
чугулбеллачарна норах лаъцна цуънан и кичанаш. Муха
келелхьара вер вара-техъ шай-шай кху плуллакх доцуш тле-
телочу «командировкех», бохуш кортош а охкийна, ойла-
наш еш лара чугулбинарш. Цхьана хенахъ Эдилгирин хье-
хамаш дласевцира.

— Ваша, Элстанжарчу моллас, Болас керста къоман
зуда ялийначунна хир ду аьлларг хезний хьуна? — Хаьт-
тира хлишцалц вист ца хуьлуш Иийначу, къоначу хьехархо-
чо Султана.

— Ца хезна. Дийцал! — Реза хилла пурба делира мол-
лас вониг эр ца хиларх тешна волчу Эдилгирис.

— И ялийначо дийнахъ кхаа рожехъ йовхха борщ юур
ю аьлла-кх.

— «Кхахь-кхахь-кхахь!» — аьлла, бийлабелла, гллад ба-
хара чохъ берш. Эдилгири, кхоччуш оьглазвахана, тлечев-
хира:

— Хьо а со ламон глерта, мералуьрг? Кечлур ю хьо
кхана луьйранна новкъа яла! Хьо юьгур ю ас цига, киллу!

Гулбелларш меллаша арабевлира. Шай-шай келелхьара
ваьлла воккхавеш, берриш а длабуьйхира.

Султанан шен тлоьрмиг кечбан дийзира.

Шоллагичу луьйранна хьалххе сама эккхийтира Эдил-
гирис шен шичан клант волу Султан. Малх лаккхяхъ бара
хлара шиь Грозный-гала кхочуш.

— Со цкъа а кеманна тле хиъна вац. Хлуъа дей а, цлер-

поштана билетах нисделахъ, — дийхира Эдилгирис кІанте, — со базара юккѣ ваѣлла, вайшинна некъана кхалла хІума эца воллу.

Юѣстахаваѣлла, цхъа-ши куршка пиво молуш а Іийна, шен дешича схъалехира Султана.

— Ас вокзале телефон туѣхира. Дац боху цІерпоштана билетах. Кеманца ваха дезар ду вайшиннан, — элра цо.

ЧІогІа гІаѣгІа хилира Эдилгирина. Къанвеллачу Іуѣйранна тІемавалар лууш вацара иза. Юхаверзар-м даго улло ца дуѣтура. Ша ма вара иза сийсара шен доѣналла хестийнарг!

— Шена лаахъ, Гагарин хехкавелла, испутник хилахъара иза, дІавало, кеманийн истанце воѣду вайшиѣ!

Ша дагалаѣцнарг чекх ца долиѣ а хиѣна, хъалхавала дийзира Султанан.

Суѣйранна бархІ сахът даѣлча дІадоѣдура кема. ХІетталц, я цигаѣрка оза ѣиш ѣоцуш, я ѣоІ-жерочуѣнга забар ѣиш ѣоцуш, хала хан ѣяккхира Султана, «ѣхъ дац хъуна ведда дІаваха», бохуш Эдилгирис шена уллора дІа ца вољуѣтуш.

Цхъана хенахъ кеман тІе ховшу хан а тІекхечира. Султанна хааделира, Эдилгири дог-ойла гІеххъа ѣоѣхна хилар.

— Доха-м сих-сиха духу хъуна хІара кеманаш, -- дешичин даг тІе туѣха тийса волавелира Султан.

— Ахъ боккъала а бохий?

— Дер, боху. Вуѣшта, доѣхча а, кхара доѣхна-м ца олу. Хъастаха шиѣ дахана боху Іаѣржачу хІордачу.

— ХІа-ан?

— Денна духу боху хІарш-м. КІаѣсттина, — буѣйсанна. ХІара вайн ши летчик а гира суна, ресторана чохъ кад «бохуѣтуш».

— Маца?!!

— Со хи мала вахана вољуш.

— Валол, ткъа, дІадийцал кхеран пІрсидателе, мала а

мелла, муха кхочур бу уьш кху булуш лаьттаху боданехь
Уральске? Сихонца дIаяхийтал цаьргара парваш!

— Цунах гIуллакх хир дац.

— ХIунда?

— Цхьана тайпана нах ма бу и летчикаш. Норан зIий-
дигаш санна вовших дIанийна. Вайшиь ларор вац цаьрца.
Вахча, юха ца-м гIур вара вайшиь...

Цо норан зIийдигашшый, юхавахаррий хьахийча, гIехь
шек велира Эдилгири шен шичан кIанта дуьйцучух.

— Юха-м, кьурIанор, гIур вацара вайшиь, хьо йоккха
топ хилла эккхарх! ДIавадол кеманчу! — букъах хIума
Юьттира Эдилгирис Султана.

Цхьаьна хенахь кема а тIемаделира. Горгачу корах
арахьажа ца ваьхьаш, топ санна вулавелла, шен дегIе ла-
доьгIиначохь висинера Эдилгири. Гучаяьллачу бортпро-
водничас доьхкарш дIатаса аьлла, схьакхайкхийра.

— ХIорш хIунда тосуьйту? — хаьттира воккхачу стага
Султане.

— Кема аркъал дирзича, вай корта Iункар чу ца эгий-
та.

— Ой! Аркъал а доьрзу хIара?

— Дера доьрзу. Ца гина хьуна телевизорш чохь хIорш
керчаш тIекIалдуьйлуш?

— ЭхI, ган-м, хьаха, гина. Со внцвеллер-кха, — цхьана
минотана дIатийра Эдилгири.

Юха а Султанан лере таьIира дешича:

— Хаттахьа оцу йоле, хIара лаьтта охьа маца хуур ду.

Оьрсийн маттах жимма кхеташ вара Эдилгири. Цунде-
ла Султана гоч ца дича а, нIа кхийтира кема ткъа минот
яьлча Минводехь охьахууш хиларх.

Четара схьадаьккхина, цхьа хьолтIам санна доккха да-
то сахьт каралецира Эдилгирис. Леррина цуьнга а хьоб-
жуш, сихвелла ошшадаш деша волавелира. Жимма а ке-
ма дIаса ма лестти, хIинца-м тIекIал долура хIара, олий,
хебий, бIаьргаш дIасакарчадора.

Улло хиьна воьгучу Султана хала са деттара, вела ца

вала глерташ. Хаъара цунна, мел доккха талзар ду ша шен доцчу глудлакхана араваьллачу Эдилгирехь кху сохьта латториг. Эдилгирис-м цу яхьеллачу миноташкахь шен дагахь члагло йинера — Минводера дла хлуъа дина а, цлерпоштаца бен глур вац, аьлла.

Ткъа минот чекхийолуш лаьттара. Цу заманчохь цкъа а тлехьал а ца долуш, кема длакхача герга дахарх воккхавен Эдилгири, жимма майра ваьлла, горгачу корах меллаша аракъаьрзира. Амма хлумма а ца гира: доллучу дуьне-нах а дохк хьаьрчинера. Шена гинарг бакъ хиларна кхера-велла, Султане хлумма а ца хьахош веара хлара цкъачунна датон сахьтан цхьамзанаш ткьоалгачу минотана тлех лелххалц. Цул тлаьхьа, муьшка а талнийна, коре плелг хьажийна пахана длахазарна кхоьруш санна, меллаша:

— Д-дохк г-гой хьуна? — элира.

— Дера го. Цундела охьа ца хаалуш хийзаш ма ду хлара кема а!

Иза дара Эдилгири кхийринарг а. Коьртара схьабаккхина боккха чола куй шен голаш тле а биллина, меллаша йовлакх хьабкхира цо шен, таллош урс хьабкхна баьшначу коьрта тле тоьхначу хьацарна.

Гуттар а ирдеш латтон кьежделла ши мекх, олладелле-ра.

«Кема Минводехь тле ца оьцу, дохк хиларна. Вай нисса сахьт даьлча Гурьевехь хир ду» — хаам бира стюардессас.

Эдилгири цо аьллачух шерра кхийтира.

— Гурьевехь а дохк хилахь, хлун хир ду? — хаьттира цо Султане.

— Хьастах хилларг хир ду-кха.

— Хьастах хлун хилла???

— Бензин а кхачийна, лаьттах кхетта, атаделла дла да-хана-кх кема. Наг-наггахь волчун бен даьлахк а ца карош.

Хетарехь, ша ондда, мохьтоьхна вилхича гюлий хир йолуш хилча, воьлхур зара Эдилгири. Амма велхарх хила найда боций хаъара. Цундела болх шена цле яккха мел ху-

учу эвлаяана шен-шена тle буьллуш, дlасабийкъира вок-
кхачу стага.

Яхъеллера миноташ. Сахът саца-м ца сецна-те — олий,
кест-кеста лере лоцура Эдилгирис шен «хьолтlам». Амма
ша хlинцалц, кху тlаьххьарчу шовзткъей барх шарахь
ма барра, болх беш карадора сахът.

Цкъа хьалха, дуьххьара кемано ша лаьттах дlакъа-
стийча, ойла йира Эдилгирис: «Юха гур-техь вина юрт?» —
Дуьхьалхlиттира хьомечу lаламан аматаш. Сеналло
юкъйна хьаннаш, лаьмнийн дежийлашкахь зовкх хьогуш
лела жа, токхечу гуьйрено стоьмех язйна бошмаш...

Хlинца Эдилгирис ен ойланаш ша-тайпа яра: «Дукха
лаза ца веш, сихха валар нислой-техь кема лаьттах кхет-
ча? Дlаволлар мичахь нислур-техь? Эхь дацара кхарна
гlевланга цхьа жалар а хlоттийна, со керстанийн кешнаш-
ка воьллича а.

Султан мукъа ма валнина велара сайца. Кхуьнан бехк
а сох ма хьаьрча». Цу кеппара, цal вукхул эшна йолуш
ойланаш йора цо. Делахь а, цхьа клеzzиг дог дохийла яра
Эдилгирин даг чохь меттаххьуьш: «Хlун хаьа, хlумма а ца
хуьлуш, охьахаа а мегий хlара кема-м» — бохург.

Амма и дог дохийла а тlапп аьлла дlаяйра, Гурьсвехь
а кема тle а ца эцна, Уральскера схьа а дохк ю аьлла ха-
ам а кхаьчна, кема Актюбинскехьа доладелча. Эдилгирина
гора, кеман чохь болу кхнберш а, гlайгlа хилла, воваш-
на къамелашка бевлла.

Цхьа Султан бен вацара цу кеман чохь шен дагахь
кхоччуш гlадвахана самукъадаьлла вогlург.

Дохк хиларал сов, ма lаржллу lаржъеллера арахь. Мел
лерана корах аракъерзарх, гуш «хlуьппалдиг» а дацара.
Кхо сахът кхочуш лаьттара Эдилгиргlар кемано тlемабаьх-
на лелон.

Воккхачу стага шен сахът юха четарчу кисана дlа а
диллина, къевллана ши бlаьрг тlехьаббира. Дагахь дола-
наш а деш, вала кечвелира иза...

...Кема цхъана хлүманах длакхеташ санна хааделча а, шена хьалхара накъостий арабуьйлуш гуш а ца тешара Эдилгири ша лаьтта тлехь хиларх, шен бляьрга цу лаьтта тлехь йолу глншлошший, дласалела адамашший, хехкалун маьненашший галлац.

«Дехар ду аэровокзалера дла ца довлар. Дохк длаяьлча, кема Уральске глур ду» — хаам бора салон чуьрчу радиос. Шен ши ког билггал лаьтта тлехь хиларх тешначу Эдилгирин бляьргех хиш девлира.

— Клант, валол, такси лацал, цлерпоштан вокзале воьду вайшиь, — элира цо.

— Цлерпоштаца воьду вайшиь Уральске?

— Ца воьду, Кьурланор, Уральске-м, Грозный-гIала воьду-кх!!! Цу кеман чохь, вай тIема девлла кхоалгIа сахьт доладелча эвлаяшна делла дош ду сан, кху дуьненахь цхъаний а дена бохам ца бан, сайн доьчу гIуллакхе ца гIерта!..

— Дера, Ваша, кеста-м дац хIинца делчи а, — элира майра ваьллачу Султана.

...Ши некъахо чу хиьна цлерпошт кестта Кавказехьа йирзира.

ЗАМА ТАЛХИЙНАРГ

— Оссолом Iалайкум!

— Валалайкум салам! Ой, Имран, хьо вац иза?

— Со ву. Вевзин хьуна?

— ВаллахIн, ца вовззал дукха хан-м яьлла вайшиь вовшашна ганза. Тезеташка дIа-са, со наггахь хьала веьча а хьо гуш а ца хуьлу, чу ван со а ца лараво. Иттех шо-м муххале а хир ду вайшиь ганза!

— Дера, хан дIа-м йоьду, тоьпара кхоьссича санна. Iаккха, Кьуддуз, хIун хьал ду шоьгахь, могуш вуй хатта мел оьшург а?

— Дика Iа тхо-м цкъа кху сохьта. Шу дуй зен-зулам доцуш Iаш?

— Парлат ла тхо а. Хіинца, хьо стенга ваха ваьлла?
Ас хье-м ца во хьо?

— Минчара. Сахьт гергга хан ю хіинца а сан Серноводске йовду аьтобус длаяха. Расписанетіехь длаяздина итт сахьт даьлча йовду аьлла ду, ткъа хаьттича, цхьайтталгІа-чух ах даьлча бен ца йовду боху. Иштта ма ду вайи хіинца дерриге а. Шен хеннахь, шен законехь, шен барамехь леллош хІумма а дац. Мила ву а хаац, хІара зама талхийнарг!

— Зама-м вон ядара, Къуддуз, хьайи! бос ца го хьуна, ша н эвлаяан санна. Хала воллучух тера вац хьо.

— Дош дацара хІара хіинца дерг-м, Іимран, миччахьа ваьхча а. Дерриге а блаттий, сваттий, взяткий хилла дІадахана. Туьканашкахь шайна вевзачунна бен духкуш мегарг товар а дац, массо маьлІехь а китарлонаш ю. Массо а ахчанна тІаьхьаваьлла ву. Суна-м хаац, хІара дохийинарг мила ву. ВаллахІ, хаац-кха. Валохьа, хьо сиха вацахь, дІога гІанга охьахаа вайшиь. Хьо мичахь, хІун лелош ву хіинца, хьалха санна трактор техь-м вац хьо?

— Ву, дера-кх, со-м хіинца а циггахь. Цхьа кІеззиг гІуллакх хилла веанера тахана гІала.

— Дика ларош а ву моьтту суна хьо-м. Бакъе а, цхьа бутт хьалха «Леннинан некъ» газета тІехь хьан сурт а ма гира тхуна, тоьлла механизатор ву аьлла. Вецаш воллу-кх хьо некъар а, хьайи ницкъ ма кхоччу.

— Лол бетташ-м воллу. Хьо мичахь ву хіинца, Къуддуз, цхьанхьа-м завсклад ма вара хьо тохара.

— Хіинца а ву-кх эцахь тийсалаш. Сайн меттана цигахь хІара чохь ерг а йитина, цхьана ткъех дийнахь ваннаш пирнимайт дан бохуш, Серноводске вьодура со. Кхечуьнга дІасакхийдош лелча-м болх ца хуьлура цунах.

— КІентий-м баккхий хилла хир бу хьан хіинца. Шайна бевллий хІорш?

— О-о! Хьай, деяла церан, ма тила бала бохкуш бара моьттахь, ас шаьш дІамалбеш хилча. Воккххверг кибарчигаш ечу заводехь завсклад дІахІоттийра ас. Дика сискал

йоккхуш воллу иза. Вайна ма хаѳара, еттина кибарчигаш нахана чlogla оьшуш хlуманаш ма ю. Шоллагlниг пхеа шарахь институт йоккхуш ваьллинара, шех цхьа хьаьким хир ву моьттуш. Тюменехь чу а вахана, тилла дlавовра цхьана маьlларгонна. Эцца, сихонца, цла а валийна, катохнина зуда а ялийна, *заведующи шашлични* дlахlоттий. Кхозлагlниг а яра чlogla юхахьара хlума. Цо хlун динера хаьи хьуна? Армера схьа кехат теснера-кх, ша энсарийн школе а вахана, армехь саца воллу аьлла. Эцциге нана яла йоллу аьлла телеграмма а тесна, цла валийна, такси tle балха вахийти ас, иза а церан директор сан воккха хьаша а хилла. Хlинца цхьана сарахь а ца vogly цла, кисанахь пхи-ялх туьма ахча доцуш. Несарий а, йоьларий а цхьац-цанхьа туьканашкахь бу. Шайна glayrla бан glertaш бохку уьш а. Къурланор, бохкур бацара ас шайн лаамехь битина хиллехь-м, барий? Бацара, къурланор, банне а-м! Бакъду, хlинца уггаре а жимчо чlogla сингаттам баьккхина тхуна. Орджоникидзехь доьшуш вара тхан иза. Эццига нанас а, вежарша а соьмашка а марзвина, хlора буса ресторана-ш-кахула сакъоьруш лелаш хилла хlара. Цхьа бутт хьалха лета а летта, доьшучуьра дlаваьккхи. Чу а вуллур, цхьана маьlларгона. Суо да мел волчух воккхуш лаьтта со оцу къотlалgla йинчу хlумано. Доцца аьлча, там ца хуьлу-кха, хьуна, доьзалера. Кегий болчу хенахь-м хала а бацара уьш, баккхий хилча бала бу-кх! Цхьанна ревизи йогlу, и дlа йоьддушехь вукхунна *парверкаш* йо. «Народни контрол» бохуш ю цхьа хlума, редакци ю олий, йогlу важа. Милцой ма дукха бу тlаккха, хlара дуьне а дуьзна! Оф-фай, дlаваьллахь, кlелвуйтуш лаьтта со кху сингаттамаша, кху телхинчу замано. Синтем бац-кх, я дийнахь а, я буса а.

Гуьйренан кхоьллинчу стиглара, кегийра дерза доладе-лира. Имран сахьте хьаьжира. Кхуьнан автобус дlаяха иттех минот бен ца йисинера. Доккхачу тlингаро новкъар-ло еш, халла охьатаьlна. севсинчу tloьрмиг чуьра цхьа мо-жа, ношбелла ши кхор схьайцира Къуддуза.

— Хlан, баал, — кховдийра Имране цаl.

Кхор кара а лавцна, хьалаглаьттина, кхунна уллора длаваха бакъахьа ца хеташ лара Имран. Хлундда яйнехь а, тлапи аьлла длаяйнара цуьнан дагчуьра шен кьртахо гича кхоллаелла хилла йовхо. «ХьагI-м яц техь иза?» — хьоттура ша-шега. «Хлан-хIа, хIиницалц лелийна-м яц иза цхьаьнца а. Ткъа хIун ду? Къахетар ду? Хлан-хIа. ХIунда хеташ ду къа? Ша-шена бина бац цо и берриге а сингатта-маш а? Со хIунда ву паргIат сайн шина клантах? Ас царех къуй ца бина, хьанал белхалой бина. Ткъа Къуддуз хьан хьийзавора? Мацалла валарна кхоьрура хIара? Сан клант а ву Москвахь юртабахаман академехь доьшуш. Иза ма ца оьху ресторанашка. Хаьа, шен ден хьарам ахчанаш доций. И дерриге а хIиница кхуьнга баха йиш яц. Дозаллаш до моьттур ду. Вуьтур ас хIара, хIумма а ца бохуш. ТIаьхьа а ю зама».

— Хлан, сан автобус схьакхечи. Iодика йойла хьан, Къуддуз, — Имран автобус тIе ваха дагахь хьалаайвелира.

— ГIо, делэхь. Некъ дика хуьлда. Хьайн гIуллакх Iоталахь, со волчу ван мегар ду хьуна. Суна бевзаш бу, хьуна, кхузахь райпо-н пирсидатал а, кхин а цхьацца гIуллакхера нах а.

— Дика ду. Хьашт хилахь, воьIур ву со. Хьо а ван мегар ду, хьуна, со волчу. Хьаькамаш ца бовзахь а, сан а хир бу хьуна бан дика болх. Кхин ца хилахь, хьехар делла а...

Къуддуза тергал а ца дира и тIаьххьара дешнаш.

Сахьт гергга хан яра автобус лаьмнашкахьа хьалайирзина. Цхьана хIуманан ойла йора хIиница Имрана: «Ванах, мила ву аьлла хета-те Къуддузана шен синтем байинарг, хIара хаза зама къахьийнарг?»

Карахь дIасахьийзина, Къуддуза белла кхор чIогIа качбеллера. Автобусан корера куьзга жимма дIа а теттина дIаластийна, басах чу кхоьссара цо иза.

Цхьацца забарш еш догIура автобус чуьра адамаш. Дукхахберш Имранан накъостий, колхозникаш бара. Саму-къане яра церан массеран а яххьаш.

Хьалххе, шен хеннахь чудерзийнера кхушара ялта. Кечдинера докъарш. Ломара даьхний а даьхкинера дикачу дилхала. Автобус лакхенга хьала мел ели а йоькхана алсам яра. Корех чу детталора ша-тайпа, цлена хлаваь. Тлера лаь а глутьтуш лохкура хлетта охана дина аренаш. Имранна ша массо а дикчу белхан декъах хетара.

«Маржа-я! кху хазчу дуьненахь, кху ирсечу заманчохь цкъа а вала а ца леш, ваха везара! Зама-м, хьаха, яц, телхина, нагахь нза цхьацца волчо ша-шена талхош яцахь!» — вела а къежна, корта дласаластийра Имрана.

«ГИЛЛАКХЕ НАХ»

— Шопар-ар, даяхайтахьа хлара автобус, — цхьа гийла, кхоьруш, буткъа мохь белира салона чохь хевшина лачу адамашна юккъера схьа. Автобусан корехула ара а къерзаш, аьрру куьйга шен берстинчу коьртан члениг а лаьцна, философски ойланаш еш лачу «шопара» и мохь тергал а ца бира.

Дуккха а хан яра адамех йоьттана, совсийна Хьачара яха аьлла автобус бовхачу аьхкенан малхо йоттуш лаьтта. «Шопар» сиха вацара. Кхин цхьа пассажир мукъа тлевечча, нза а хала а атта а чу а тарвелча, кхуьнан кисана кхин а цхьа сом дужура.

Автобус чохь бохкучарна миноташ дукха меллаша йоьлхуш хетара. Шен сахьтан цамза сецна лаьтта моттаделлера цхьана Чухчулг цле йолчу жимачу стагана а. Цуьнан сахьт долу пхарс саттийна, бете баллийначохь бисинера. Иза шен мераклелхьара длабаккха воьлча я цхьана воккхачу стеган бетак гола тоха езара, я шена хьалха лаьттаху жимачу зудчун цхьа цаторруче кховда везара. Цул гюлн хетара цунна шен цхарс ша болччахь битар.

— Накъост, хьо хлун дагахь ву? Адамаш даьа-м ца глерта хьо? Дла хлунда ца йохуьйту ахь хлара автобус? — эххар а схьа мохь туьйхира пес тиллинчу цхьана къонахчо.

Схьагарехъ, иза хьаькамашха-а стаг вара. Амма «накъоста» цунна а жоп луш шена хало ца йира.

Мохътуххуш вистхилира хьалхарчу моґларехъ хийна
лен цхьа воккха стаг:

— Дера бу кегийнаш сиха. Атто сза хинца кегийчарна. Дагадоґий хьуна, Іаббаз, — дІакхайкхира иза шена тІехьа хийна, баьшначу коьрта тІе мерах хьокху йовлакх а тесна, цу тІе чола куй а тиллана Іачу шен нийсархоче, — вай бугІан-ворданашкахъ Грозне ихна, новкъахъ буьйсана ш а йохуш? ГІаш а доьлхура миччахьа а дІа. Хийла ихна со кху вай лаьттачу майданара Хьачара гІаш хьала Карах а долура хІетахъ вайн-м. Доьналла а дара. Хинцалерчу кегийчаьрга кхехьалур яцара н тайпа зама. Автобус чохъ дІасавахар а аьрха хета. Кху чохъ йоккхучу минотана тоха са а дац. Деяла хьан, зама, ма хийцаелла хьо!

Воккхачу стеган кьамсло кхоччуш дІатейира цхьаболчара резабоцуш ен яппарш. Кхийтира йовхоной, хьацарший кхехкош берш «шопаран» шен лаамца бен автобус меттах ериг ца хиларх.

Воккхачу стеган бетак гола Іуттучул, жимчу зудчунна хьалхадІашхула иза баккхар гІоли а хетта, хала а, атта а шен пхьарс охьа а баьккхина, мерах а, бІаьштигех а Іийдалун хьацар дІадаккха, йовлакх схьа эца, киса леа волавелира Чухчулг. Амма кисаныхъ йовлакхан метта цхьа тамашийна горга хІуманаш караяькхира жимчу стагана. «Ой, хІара туьтеш мичара девлла сан кисана?» — цецваьлла кьаьрзира йовхоно цІийбина цуьнан ши бІаьрг. Дукха Іийра иза н туьтеш механ деза-дорах, хаза-ирча, муха дутехъ бохуш. — «Ма хаза хетар ду, пекъарна, сан Масанина хІорш ас шена дІалахъ, — ойла хьаьвзинера кьонахчун коьрте, — цунна-х кху ворхІ-бархІ шарахъ ас хІумма а эца а яц!» Амма Чухчулган мерза ойланаш сихха юкьа-хьехира уллохъ чІапвина лаьттачу, гІеххьа хан яьллачу зорталчу кьонахчо:

— Жима стаг, цу кисаныхъ суьлхьанаш бен хІумма а яц хьуна, ахъ мел мІараш хьекхахъ а!

— Ой! Хъан киса ду хIара? Делан дуьхъа, бехк ма биллахъ суна, суна-м иза сайн киса ду ма моьттура...

— Бехке дера дац кху чохъ-м мичча кисана кхевдача а, — кхийтира, цхъа дика, зюьртала къонаха.

Автобус меттах ца йолура. Чуботтабелла нах дагахъ йоц-йоццучу кепашкахъ: вовшийн гихъ. марахъ, когаш тIехъ, тIюьрмагаш тIехъ бохкура. ГIалара шен гергарнаш болчу йогIу кIайчу хуьтан юбка юьйхина кура хъаша юьртахоша эцна яхъачу картолин галеш тIе кхетта Iара, меттах яла йиш йоцуш. Цхъа кхин жима зуда кхоччуш цхъана студентан мара яханера. Жима зуда ойланаш еш йогIура: «ХIара гуш хила везара сан майра! Хъастах юьртара цхъа кIант схъахъаьжна аьлла со хъийзинчу цо, хIун ден дарий?!» Цхъа кхин куро кечъелла шен шерел жима хетаяла гIерташ йолу зуда доггах тIехъашхула тIетаIийнера деха мекхаш долчу цхъана къонахчо. Вуьшта, и зуда шена хъалхашхула гича-м, хIуьа дина а, цуьнан гира дIа-яла тIюьртар яра гIайрахх... Къорзачу дарен куча тIехъара схъакъерзара кхечу къонахчун маж-мекх даьлла буюьрса корта. Хеталора, и корта цу къорза дари дуьйхинчу зудчун болуш санна. ГIалахъ балхакъ волчу инженеран Салманан лергахъ боллура юьртарчу къеначу спекулянткин Совби-кайн мара. Масане дара уьш, и тамашийна аматаш. Вуьш-та, массара а са деттара. Цхъанне а шай-шай собар а, гIиллакх а доцург хила ца лаьара.

— Шопа-ар, ва шопар, кху чу кхин аддам а тарлур ма вац. И хIиннца тIевеана ши кIант а ах кхозавелла лаьтта, иеларх чу ца валалуш. ЦагIой вай, хIа-а? — дийхира цхъана гIийлачу зудчо, — Сан дог къаддала-м доллу хIинца, — аьлла тIе а тухуш.

Цул тIаьхъа а жимма хан а ялнйтина, ша волчу нела-рехула чуюьккхина цхъа йоккха стаг уллорчу, бухакъ мо-тор йолчу гIюпастана тIе кхиссинчу тIюьрмигашна юккъе схъа а ханйна, автобус меллаша дIайолаялнйтира «шопар». Массарна а хозуьйтуш, мохъ туххуш, бисмалла даккха а ца дицделира цунна.

— Ялсамане глур волуш ву хлара вайн шопар, — ондда лен волавелира хьалхарчу гланта тлехь хиъна воглу узбеккийн куй тиллина цхьа воккха стаг. — Тлехьаьжна а, цхьа-на зуькар дечийн тобанан туркх хила герга дара иза.

— Шен ницкъ а кхочуш новкъахь стаг вуьтур волуш вац хлара. Дала дукха вахавойла хлара ша волчарна!

— Дера ву оьзда, гиллакхе клант, — тлетуйхира цунна уллохь хиъна лачо. Хьастах тхо тезета доьлхуш, цу нехан кеберте кхаччалц дладигира тхо кхо, чохьболчара балха хьелой, *тудай-судай* бохуш, цхьацца хлуьмалгаш юьццухеь.

Кхин а дуккхаммо а хестийра шайн «дика клант» «шопар», вовш-вовшашка дош а оьцуш.

Поьттана хиларе терра, меллаша глертара автобус ламанан новкъахула хьала. Кхоччуш йохьеллачу моторо цле санна йохийнера буьххьехь лачу йоккхачу стеган хонйла а. Амма Баба-м хлуъа а ловр долуш яра, ша кху чуьра охьа ца йоссийчхьана. Ши ког хьала а баьккхина, чай, мала охьаховшу туркой санна охьахира йоккха стаг. Пуллакх ца хилира. Дласакьерзарх клелйилла томехь хлума а яцара. Тлаккха, роги-рогилана цхьана аглор таьлаш, тлаккха вукху аглор таьлаш, са детта йолаелира йоккха стаг. Чохь болчарна моьттура вочу новкъахула йоглчу автобусо иза дласалестайо. Бабас-м са деттара. Хетарехь, пеш ца латош цхьа ла даккхал йохьеллера пекьаран кьена даьлахкаш...

Некъ Кьоршаре олучу юьрта боьрзучохь, «шопара» юха а сацийра шен машин. Цунна хаьара, дласалестачу автобусо адам кхин а сов тле а члапдина, цхьа-шиь чу хаьал меттиг яьлла хир юь. Хала а, атта а чу воьллира кхин а цхьа кхо пассажир. Автобус юха а меллаша длайолаелира...

Аьрру аглорхьарчу могларшкахь, тлехьхьарчу гланта тлехь, йисттехь хиъна йоглур Маржан цле йолу, мара доьल्लीна зока долу, хан яьлла-а зуда. Зокний чохь цо глалара эцна яхьаш шура яра. Йовхачу автобус чохь шен шура

еттий хъажа дагахь даьккхинехь а, я хъагъелла, мала да-
гахь даьккхинехь а, зудчо зоканна тлера неглар дладаьк-
кхинчух тера дара. Оцу минотехь автобус тоха а елла, зо-
кий чуьра шура галешtle лаьнна, палара йогlучу хъешан
юбкий тle а голаш тlехула охъа а яхара. Цуьнан бат а ер-
риге а шуьрех дlаюьзира. Уллохь болчара гловlанаш ян
йолийра:

— Хьо стенна гlерта, зуда, и шура а айнна кху юькъя-
чу автобус чу? — девне елира хъешан накъост.

— И хъайн бета юьхиг кхин схъа ма леелахь суна! Сай-
на луьуче яккха йиш ю сан хlара, богlу мах дlабелчахъана,
хъайна ца тахь, такси чохь лелае ахь хъайн Заббарн,
шайшиь иштта кура шн стаг елахь! — дуьхьал тасаелле-
ра Маржан.

— Ма е, зударний, гловlанаш! Бисмиллаш, къулхъанаш
деша цулла а. Хала некъ а, кхераме некъ а бу вай беш
берг! — схъакхайкхира чолан куй тиллина воккха стаг.
Гловlанаш цхъажимма дlатийра. Амма жимма хан яьлча
юха а лен елира Маржан:

— Дера хаац суна-м. Оцу къаьркъя молуш лелачу
вайн председателя туьккана йохка кхачош шура а яц. Я
цуьнга хlума ала ваьхъаш стаг а вац. Ерриге юрт а, цхъа-
берш цуьнан гергарнаш хуьлий дlахlуьтту, вуьш шай-
шай вониг ца хила олний, lадда la. Хъастаха собрани йолуш
а ца айди аддамо а куьг иза дlаваккха аьлла. Дерриш а
«гlиллакхе адамаш» ду вайн юьртахь дерш. Цундела иза
вайх ваша а ца веша...

— Мила ву и пирсадатална луьйш верг? — юккъера
схъа пра мохь балийтирэ цхъана зудчо. Маржан кхин йист
хила ца яьхъира. Хетарехь, и хаттар динарг «пирсадата-
лан» гергара йолчух тера дара. Йовхарш тоьхна шен йиш
а тойина, юха а меттахъхъайра чолан куй тиллина воккха
стаг:

— Деяла, ма сиха бу вайн зударний! Хезий шуна оцу
зудчо ен гловlа? Гиллакхал хъалха мотт баьлла цуьнан.
Цунна ма ца хаьа пирсадатала лелораг а, юьртадас лело-

раг а. Цара бийриг Тедалан болх ма бу. Вайн хлун бала бу
цара хлуа лелийча а? Уьш шаьш болчохь тарлуш, мегаш
ца хилча, Тедало цаьрга минот а йоккхуйтур яцара. —
Жимма сецна-а, юха а лен велира воккха стаг: — Оцу
лаьтгачу, вайн пирсататалан шичан зудчунна бехк боц-
цухехь хала хетийти оцу тлехьара схьакхойкхучу зудчо.
Собар хила деза зудчунгахь а, боршачунгахь а. Гиллакх
хила деза. Гиллакх ду уггаре а коьртанаг. Гиллакхо
йоккхуйтуш у нехан а, юьртан а, халкьан а дика цле.
Шайн дика цле яккхийта еза массара а!

Маржана бохург шайн дагахь кьобалдеш дуккха а
юртахой бара автобус чохь. Амма цуьнгахьа тло доккхуш
вист хила цхьа а ца хлоьттира. Ура-атталла Маржан ша а
длатиьра. Цхьанна а ца лаьара гиллакх а, собар а доцург
хила.

Лаьмнийн халачу ирхонашкахула меллаша, узарш деш
хьалаглертара автобус. Ванах, цкьа а хьала а кхочур юй-
техь хlara, аьлла хетаделлера йовхоно, хьацарша бодбин-
чу нахана. Гийла блаьрг беттара корехула ара сийначу
лаламе, цхьа тайна дегI тоден долчу ламанан шовдане.
Цхьа жима ши стаг-м, Ia а ца велла, йовдуш лаьтташехь
автобус чуьра охьа а иккхина, глаш тлаьхьа хьалаволаве-
лира.

Чохь болчара оццул длакхачарга сатесна йолу автобус
юха а некъа юьккьехь сецира.

— Хинца, мукъа, хлун хилла-техь вайна? — аракьер-
за Глертара пассажираш.

Амма хуьлуш дерг корашкахь хевшина лачарна бен ца
гора. Лакхо гу тлехь аннех дина цхьа жимо, куьцехь цла а
долуш, цу цла чуьра араваьлла, стол тле самовар а хлот-
тийна, стакан чуьра бохшепачу доьттана чай, хлун олий,
шелдеш, цуьнан наггахь кьурд а беш, тле кемпет а кхол-
луш, ИндагIехь хьйна лара цхьа доккха тингаррий, онда
вортий йолу кьонаха. Сийна басар хьаькхначу аннийн
гишло тлехь можачу басарца хаза тодеш диллина кхо
элп дара: ДКП. Автобус чуьра охьавоьссина «шопар» вела

кьежна, шен ший а моччахал гучу а даьккхина, чай молуш
лачунна тле вахара. Бухахь волчуьнга, мохь туххуш, салам
а дела, цунна улло охьахира. Автобус маьлхан хьаьлтахь
лаьттара.

— Оцу стага мукъа хлун де боху-техь вайга? — мохь
белира цхьана йоккхачу стаге.

— Цо дера боху вайн шопаре ша йоккхучух шеца
дакьа де, — кхетийра иза пес тиллнчу хьаькамах терачу
пассажира.

— Цла а яьхьна, сарахь дlаяла а мегар ма дара цунна
и сйца яларг! — Ia а ца елла, мохь белира карахь зока
долчуьнга.

— Массара а лоьхург а шен-шен рицкьа ду, — схьа-
кхайкхира баккхийчарех цаI. — Вайн бала бац цаьрца.
Товш дац вай церан глулакхашна юьккье глертар.

Аддам а кхин вист ца хилира. Автобус-м лаьттара лув-
рачу маьлхан зlаьнарш кIел. Адамийн яхьаш тлехула
охьа ловраш санна уиш охура. Кучамийн баккьаш, хи чу
Иттича санна, тlадийнера. Инзаре меллаша йовьхура ми-
ноташ.

Цкьа мацца а длакхечира автобус Хьачара. Пассажир-
раш, бехча санна, леста а леста, буйьсура цу чуьра охьа.
Галеш тле кхетта еана хьаша сеттинчохь йисинера. Иза
метта ялон глерташ, цунна муьшканаш еш хийлзара цуь-
нан накьост. Маж-мекх дитина зoьртала кьонаха жимо
хеталучу зудчунна уллора ца велира цкьа мацца а бен.
Мотор тле хайна ялийначу йоккхачу стагах кхагара хьо-
жа кхеттера, амма болар тоделлера: хетарехь, шен кхуз-
ткьей итт шарахь цуьнан дегIах мел кхетта шело дlаяьк-
кхинера тахана цхьана дийнахь.

Цла баьхкина пассажираш дlасабевлча, охьабогIурш
чубуттуш а Ийра «шопар» шина сохьтехь сов.

Смена чекх а яьлла, сарахь шен цла вoьдуш, кисана
куьг дахийтина «шопара» — ахчанан бонг буйна йовьлира.
Алссам хlума гулъеллера тахана а. Вела кьежна, бат га-
ра а йоккхуш, ша шега вист хилира иза:

— Хъай, ювдалш я! Хіара ахча суна дуйтучул, кху ахчанах аш билеташ оьушчу хилча, автобус шиь а, кхоь а лур ма яра шуна! Ткьа хіинча суна ма атта ду, халла бен план а ца хуьлу сайн баха... Дуйнен чохь «Гиллакхе нах» а ма эшабойла, цаьргара сом-ком яккха вай кьентий а ма эшадойла! — элира цо.

ВИРО ЮХИИ БОХЬУ ШЕНА МОХЬ

— Сан заказ кхочушъян дагахь дуй шу? — телефонисткин жимчу корах чукъаьрзира цхьа зьортала кьонаха.

— Лини мукъа яьлчакхана хоттур ду ас. Цхьа жимма собар дехьа, — дийхира кьоначу телефонисткас.

— Собар соьга хіунда дойтуш ду ахь? Кхоь даьлча хир ду кьамел дар аьлла дийцина дацара вайн?

— Дийцина-м дара, вуьшта, сан дан хіума дац-кх канал мукъа ца яьлча. Цхьа жимма собар дехьа.

— Ас собар-м дийр ду, амма шун бакъо-м яц кху кепара нехан хан яьа. Шайга леладойту дела леладокх аш хіара хіуманаш! КьурІанор, яцара шу цхьаллиг-цхьаь кху чохь балхахь йнта езащ! — дукха чІогІа резавоцуш, ций а велла, вахана гІанта тІе охьахира зьортала кьонаха.

Иттех минот елира. Масех стаг вара райцентрерчу переговоровочни пунктехь цу дийнахь кьамелаш дан веана. Массарел чІогІа карзахваьлла хийзара зьортала кьонаха.

— Вай долчахь санна хіара *безобразеш* цхьаннахь а ма яц! Ас Москва а, Ригера а, Бакура а кьамел ца деш наггахь а город а йитина а ма яц. Вайн кхузахь санна ледара гІуллакх цхьаннахь а дац! Динна сахьт даьа де-за-кх, цкьа кху чу вагІахь!

— Сахьтехь кху чохь Іен-м хала а ма дацара, билггал сайн кІантаца тахана кьамел дар нислой хіьча. Хабаровскехь ву сан иза армех. *Переговоращ* заказ хіунда йина а ца хаьа. Цхьа сингаттам баьлла ма хилахьара цунна, — гІилла дуйхьал йист хилира дехьо-о хіьна Іан цхьа оз-о-зуда.

— Цара шайна схьаяларе терра бен, оьш-оьшу гІала вайна схьаяла йиш ма яц кхера а, — телефонисткашкхьа гІо даккха хІоьттира папка каралаьцна хіьна Іен цхьа жимо-о стаг а. Амма зьорталчу кьонахчунна цунах дарба ца хилира. Поккха юкь ца елира иза хьала а иккхина, юха а телефонисткина тІе вада:

— Йол, хьо со мел латто дагахь ю хіинца а?

— Ва-а устаз, соьга хіун де боху ахь? ГІалахь болчара сайга схьа ца елча, дан хіумма а дуй сан? Жимма собар дехьа, дукха ца хьеван а мегий кхара-м, — юха а хьаста-елира йол.

— Шен да ватІарг, кхоь даьлча а ца олуш, дий даьлча вола ала мегаш дацара соьга, гІаккха? — собар дайнера зьорталчу кьонахчун. — Цхьана а тайпа *порядок* яц-кх шун хІокху станцехь! — ша хьалха Іинначу охьахаа вахара иза, яппарш а еш.

Кхин а иттех мпнот елира. Зьорталчу кьонахчун резавоцу кьамелаш-м ца тийнера:

— Ошшада биллахІ ас сайца-м лелайойтур яц хьуна кхаьрга и забарш! Бакь ма ду, хьуна, лелайойтур ца хилар! Хіинца а цхьана пхеа минотехь сатухур ду, гІаккха а кхо Москва ца лахь, хьаьккхина, кхеран *узел связан начальник* волчу гІур ву. Со, хьаха, вац кхаьрга со ловзавойтур волуш!

— Ахь оьгІаз бахийтахь, данне а дийр дуй-техь кхара гІуллакх? — гІайгІа хилла, хаьттира озачу зудчо.

— Дала хьеха дацара! ОьгІаз а бахана, сенчу стигала бовлахьара хІорш! Сан йиш ма яц кху чу а хіьна де даьа!

Пхи минот елира. «Парт-т-т!» — аьлла, хьалаиккхина, зІенан начальник волчу кабинета чу хьаьдира зьортала кьонаха: «Ас йийр ю хьуна кхеран болх-м!» — бохуш, оьгІазлонаш а еш. Елхха йоллуш, тийна Іара кьона телефонистка а.

— Адамашха терра болх бан дагахь дуй шу? — мохь туххуш барт хатта волавелира зьортала кьонаха зІенан хьаькаме, ша чохьха воллушехь.

— Хунда боху ах? — ша Іачуьра хьалаайвелла, вох на висира начальник.

— Дера боху аш цкъа а мегарг *переговора*ш йойтуш йоцу дела! Соьга кхоъ даьлча вола аьлла, ткъа хинца доьалпачух ах доллуш лаьтта. Со иштта Іадда Іахъ, пхн а, ялх а дер ду. Я суна катоххе Москва ло, я со хьожур ву шуна тлехъ закон ду, я дац!

— Ой, хиницали-м дика болх бан глерташ ма дохкур, тхо, цхьаъ галдаьлла хир ду-кх тхан, сих ма лохьа, собар дехъа цхьажимма, — хьаставелла хьаьвзира зленан хьаькам а.

— Дина ас-м собар! Шозза а дина, оцу хьан телефонисткас де а аьлла! Тобар ду. Шортта собар а дина, са даьйна. Со-м *дом отдыхе* веана ваий, Москваца кьамел дан веана вай! Доцца аьлча, я сихха сан *переговора*ш схьало, я ас, ца элира олийла дац шун, министерстве ар яздийр ду шуна! Хьовсур вай тлаккха, шуна закон а, Іедал а ду я дац! — цийвелла, кхохкийнера зьортала кьонаха. Гун дара, цо хьаким лика кхерийна хилар.

— Делхьа, оьхааахьа цхьажимма, со хиница телефонистке вист а хилла, схьавоглу хьуна. Ас массерачул хьалха йоккхуйту, хьуна, хьан заказ, — зленан начальник шен кабинета чуьра ведда, арапккхира.

Хьаькамо чехийначу телефонисткина тлехъ бос бацара Елхаран кьурдаш а деш, шен доггах тасаелла йоллур а иза Москва йохуш. «ХІан-хІа, Хабаровск ца оьшу, сихха Москва оьшу. ЧІогІа доьху ас шуйга, лойша Москва! — холча хьобттина хьийзара йоІ. — Москва- Москва??? Моск- ва! — — гІадъяхапа, мохъ белира телефонисткин цхІа хьаьлча.

— Москва ю линехь! Доьху шоллагІчу кабини чу валар! — схьакхайкхийра йоккхаечу телефонисткас зьорталчу кьонахче. Важа, паргІат, куро-о волавелла кабини ч вахара.

Телефонисткел а чІогІа кхеравелла зленан начальника лерг ирдина Іара:

«Ванах, и стаг суна цхьанхьа гина-м ма ву, ван мукъане а мила ву-те иза? Ма забар яц цо хинца цхьанхьа арэ яздахъ. Цо дуйицучу кьамеле ладоьгІа мукъа дагавонлур вацара-те иза?» — шен кабинетан нел дІа а херийна, мохъ бетташ зьорталчу кьонахчо дуйицуче ладоьгІа хьобттира иза. Кабинин хийрачу неларехула ара хезара цо бетта мохъ:

— Султан, Султан! Хьо вуй иза?.. Нисделлий хьан гІуллакх?.. Схьатесний ахъ?.. Маса?.. Дерриш а ду кузаш?.. Чекх басар даьлларш дуй?.. ДІа стенах дала мегар ду?.. Ялхе а посылка цхьана ю?.. Цхьана хІунда тесна ахъ, хІорш шек бовлахъ, хІун дан воллу хьо? Шишша-кхоккха а тосур ю, цхьаннан цІарах а тосур яц аьлла, дийцина, ца вахийтира ас хьо?.. Мачаш хІун тайпанаш ю?.. Хьуна хІун хаьа зударша хІун тайпанаш лелайо?.. Божарийнаш эцал ахъ, уьш йохка а аьтту болуш хуьлур, сайна эцнера, мага а ца мегна юхку, бохуш...

Зленан начальник кхин ладоьгІуш ца Іийра. Хиница шерра дага веара цунна шена чугІиртина зьортала кьонаха. Шерра духьал хьобттира хьастах базарахъ цо шийтта туьма доцуш шена ца елла мачаш. Зьорталчу кьонахчо кхин а дуккха а дийцира, хІуманнах а шек а воцуш. Ша ваьлча, аддамана а баркалла а ца олуш, куро-о ворта а саттийна аравелира. Зленан начальника-м вела а кьежаш, оьла йора: «Собар де ахъ, ворлур ву хьо кестта хьайн посылкаш дІаьхьа а. Хьовсур вай, милдой улло а хІигтийна, хьайга уьш схьайостуйтуш хьайна тлехъ хІун бос хуьлу! Хуур хьуна тлаккха, районехъ Іедал а, закон а ду я дац. Маржа-яІ, сихха схьакхачахьара уьш! Нийса-м ду-кхи: «Виро Іохий бохьу шена мохъ» — боху вайнехан кица. Сан десар, ду-кх!..

ХАЛА ЦАМГАР

Бут гергга хан яра Сулба райбольницехъ воьжна Іуьлду. Юьртахъ башха дика цІе йоккхуш воцчу воккха хилла

воглучу цу мисканна тлаьхьа башха дукха нах а ца оьхура
Хьаьгнера Сулба цера керла хлуманаш хаа а.

Цьаана дийнахь, шен пенсин гуллакхах хлун хир
дар-те хьажа веанчоьхь, Сулба волчу чу веара цуьнан лу-
лахо Ахмад. Схьавоглучу шен нийсархочух корах бляьрг а
кхетта, ша чlogla дакъаз ваьлла сурт хlоттийра Сулбас
Халла бен бляьрг а ца боьллур, чlечкъана, агlоръяьккхи
нера шен оза, маж яьлла бат а. Чоьхьаваьлла Ахмад,
гича гlехьха воьхна-а висира.

— Ой, Сулба, суна-м хьо хlинца гlолехь ву, кестта цlа
а воглур ву бохуш ма хезнера, юха а тlетаьйна хуна и ла-
зар?

— Охь! Ах! Я-аллах! Дlаваьллахь дlа, Ахмад, сий
сара суо сахуьлуга вер моьттуш вацара со. И набаран суь-
суна кхетаза тховса йоьалгlа буйса ю. Кога ира ца хlот-
тало, дерриге а дуьне лесташ хеташ. Дер ду соьгахь цкъа
чунна вон хьал. Ду аьлча тешаш хlара лояраш а бац... Дер
хаац суна-м, вела дlаваьлла велахьара сайн ирс ма дара
сан... Ах! Эх! Но-аллах!

— Ой, суна-м хьоьгахь иштта вон хьал дуй а ма ца
хьаьра!.. Дела де хуна дала маршалла! Хlун ю хьан ло-
зуш ерг мукъа?

— Э-э, дlаваьллахь, и хьеха а ма хьехаделахь. Ца ло-
зуш хlума ян а яц. Жима волуш дуьйна ас хьегна къа ду-
дерриге а тlедала гlерташ дерг... Тlаккха, дийцахьа, Ахь-
мад, хlун ду вайн цlахь керла хlума? Велла-висина стаг-
вац? Суна вайн цlера стаг газа а ма ю гlехьха хан.

— Кхи керла хlума а дац вайн цlахь-м. Велла-висина
стаг а вац. Вайн заготовителан кlанта Турпаллелас авар-
а йина, шен машин-м йохийна хьастаха.

— Хlа? Маца? Валлахlи, вара чехка хохькуш а-м, —
ши бляьрг серла белира Сулбин. — Ша-м ца лазийна хlа-
ра? Хlун боху дас, дохко ваьллий хlара цу беран цуьрга-
на, хьалакъедда а валале, ша машин эцна?

— Хаац, дохко ваьлла ца ваьлла-м, холча хlоьттийн
ххийзаш долчух тера-м ду дай-наний.

— Тlаккха, кхин хlун ду керла? Дийцал ахь, со-м гlехь
сагатделла а вай вайн цlахь дерг хаа!

— Вайн *завмаган растрата* хилла хилар-м хезна хир
ду хуна?

— Муха? Сапарбеканий? Ахь боккъала а бохий? — ша
lуьллучуьра хьалаайвелира Сулба. — Ма ехьа забар! И
вайн районан пирсидатал ма воккха доттагlа вара цуьнан.
Дера моьттура цунна кху вайн республикехь шена бала
сингаттам бан а бац! Тlаккха, дийцал ахь, дукха-м ца
хьаьрчина цунах ахча?

— Хlан-хlа. Иза-м дlадерзийра цара цхьацца гергар-
наш юкъа а хьаьвзина. Вуьшта, шай-кай йолуш стаг а-м
ву, вайна ма хьаьра, и Сапарбек. Делахь а, гlехь хьокха-м
кхеттачух тера-м ду цунах. Кхоьлана-а ву иза кху денош-
кахь...

Сулбин юьхьа тlехула велаваларан моха шершара.
Хlинца иза гичо, цхьаммо а эр дацара Сулба цомгуш ву.
Гуш дара кхуьнанан гlехь самукъа даьлла хилар.

— Тlаккха-тlаккха, Ахмад, дийцал ахь, кхин хlун ду
вай долчахула керланг? Суна мел чlogla хаза хетта
ханий хуна хьо веана? Со волчоьхь вай долчуьра стаг хи-
лаза-м кlира сов хан яьллий!

— Боккъала а бохий ахь? Тlаккха-м, хуна вайн кол-
хозехь хилла хийцамаш а хезна хир ма бац?

— Дера ца хезна. Хlун хийцамаш буйцу ахь?

— Ой! Вайн завсклад чу воьллийн ца хаьа хуна?

— Хlа-ан? Ма ехьа забар! Ахь боккъала а бохий? —
Маьини тlера ши ког чу а уллуш, кьегар хинра Сулба.
Цуьнан юьхьа тlе цlен бос хьаьддера. Буйсанна ццкан
санна лелара ши бляьрг.

— Дукха хан юй хlара чу воьллина? Ма хала хийти
суна, боккъалла а, ахь и сингаттамаш вайн эвлахь бу аьл-
ла. Ара хохьцур ву-м ца боху хlара?

— Дера ара хохьцур волчух тера а ма дац иза-м. Дукха
хан хилла боху цо кьолаш ден. Гергарнаш болчу охьайил-
лина, юькуш дуккха а комбикорм а, кlа а, кхийолу хlума

а хилла боху цуьнан. Вайн пирсидатал а, чlogla юьхьлаьржа хlоьттина, ша заявлени а делла, дlавели боху балхара. Цунах чlogla тешаш ма вара иза.

— Хlа-а! Дlаваьлла?! — къежна, моччахала олладелла, багахь мел йолу церг гучу елира дархочун. — Ой! И маца хилла? Ванах, и дерриге а керла хlуманаш а ца хууш валар нислор-кха сан, цхьана маьlпаргона! Дlаяккхал хьайна тlера палаш, вохвелла хир ву хьо. Хlан, дlазцал хlара leжаш а. Хlорш а бу аддамо а баа а ца бууш, кху чу кхисина loхкуш. Схьаяккхал ахь палаш, леле валал хьо! — маьнгн тlера хьала а иккхина. Ахьмадан плаш хьала олла гlерташ хьийзара Сулба. Хlинца иза гинчунна моьттур дара цунах ша вичахьана цкъа а лазар а ца кхетта. Дукха хlайтlаьлла хьаьвзинера воккха стаг. Сихха маьнгн тlе охьа а хьйна, гoьл тlе ког баьккхира цо:

— Къурlаннор, моьттурса цуьнан дена-м и цкъа а цу балхара вухур а вац. Кура яьлла-а яра борз. Дера ца лaьтта цхьа де цхьаьнгахь. Стохка шозза вахара со цунна а, цуьнан дена а тlе хьуьнах йига трактор еха. Дера ца елира яла-м! Оханна тlера а яьккхина, йoлийла дац шен бохура. Хlун телхар дара цуьнан оханан цхьана дийнахь соьга цхьа трактор елча? Баал ахь lаж, ма кхоабел ахь! Тlаккха, кхин-м ца ваьккхина дlа аддам а? И зоотехник боху пушхьаса-м ца яьккхина?

— Дlа-м ца ваьккхина, вуьшта, цунна а йоккха юьхьлаьржо хуьлуш-м хилла хьастаха. Иза-м хезна хир ду хьуна?

— Хlун ду иза? Дера, ца хезна!

— Цlе а яьлла, ерриге а ферма йoгуш ма хилла цуьнан хьастаха. Цхьана-шина хьелиозархочунна буьйлу kлур ца хаабеллехьара, йоккха юьхьлаьржо хуьлуш ма хиллера цунах.

— Дера, цlе ялар дика ма дац. Делахь а, хьарам рикъка гулдинчу нахана хуьлуш хlума ма ду ишттаниг а. Сан вешин kлант-м сиха эккхийра цара цигара, ши сту лачкъийна аьлла. Чlogla доккха хlума а тарделлера царна

цуьнгара даьлларг, шаьш ишттаниг ца деш санна... Хlума а дац! Массо хlуманна а бекхам бийр бу ша аьлла дала! Ванах, мацах цкъа суна тоьшалла деш хиллачу биргадирх Эдилах хlун хилира-техь?

— Хlун тоьшалла? Суна дага ма ца доглу иза?

— Ой! Дага ца доглу хьуна ас мацах цхьа ши-кхо элан цlов а беана, вайн биргадир Эдила со суьде а велла, хьий-завайтина? И пис вайн юьртада йoглу бохуш дуьйцуш дар-кх цкъа хьалхо-о.

— И ву-кха ткъа хlинца вайн юьртада. Оха кхaьжнаш ма тесира цунна. Цунах-м воккха хьaькам, хьаха, хилла! Дlавахана а валале, райкомо уггаре а тоьлларг машен а, хьаха, aлийтина цунна-м!

— Эхlей, дера хуьлда кхуьнан ворхlе а дена наьlалт! Суна хазам хезнер-кхи иза вайн юьртада веана бохуш. Вуьшта, цуьнан гlуллакх иштта тоделлий ца хаьар-кх. Эхl! Бехк ма баккхалахь, Ахьмад, хьйначохь дукха lалуш вац со. — Охьа а вижина, шена тlе юьгla озийра Сулбас. Цlийбала болабелла бос «tлапп» — аьлла дlабайра. Гарехь, воккхачу стагана тlе хорша ян гlертара.

— И парторг ю боху, шен гlуллакх мел доцчу гlерта пас-пас-м ца яьккхина цара дlа? — хаьттира Сулбас гlийлла.

— Дера ца ваьккхина. Дlа муха воккху иза? Иза-м хlинца вайн керла пирсидатал ву! — хайтира хlумма а дагахь доцчу Ахьмада.

— Хlа-а?! — цхьа гlийла аладелира Сулбига. Кхин цо хlумма а ца элира. Тlееанчу хоршо цуьнан хесара дегl дегон долийра. Юхь мажьеллера. Жимлуш, жимлуш ши бlаьрг къайлабелира. Ванах, хlара хlинца вала воллу-кх аьлла, кхеравелла Ахьмад, палати чуьра ара а иккхина, лoьрашка мохь бетта хlоьттара.

— Же, маса доьдалаш, хlара дlаволуш лaьтта шуна!!!

Едда чueанчу лoьро помгашчунна шиь маха туьйхира. Дехьа чу а яьлла, кхечу лoьре цо ден къамел хезира Ахьмадана.

— Суна-м хаац, вай лелош долу дарба нийса хилча, хинцале цхьа гюли яьлла хила декхар ма дара цу цомгушчунна. Цуьнан пульс а, давлени а, анализаш а, массо хлума а дика а ма ю, хлун дича бакъахьа дара-техь цунна?

Гайгла хиллачу цу къоначу лъоре хлумма а ца элира Ахьмада, амма шен дагахь ойла йира: «Цунна кхин цхьа а тайпа дарбанаш ца ышур-кх, аш хлора луьйранна а, сарахь а цхьацца вон кхаъ беъчахьана. Ма сиха толур вара иза! Амма массанхьа а дерриге а дика хилахь, сан лулахо-чун глуллакх вон а ду-кха! Дера ю цунах кхеттарг хала цамгар!»

ЗАБАР

Аьхкенан йощучу буьйсанан бода длакъаьстина балаза бара Майрбек колхозан бригадиран Мовсуран керта воьдуш. Цунна хаьара, кху сихачу хенахь колхозан куьйгалхой конторе мел луьйрре дагулло.

— Хей, нах! Чохь дуй шу? — учара неI схьа а йнлли-на, мохь туьйхира Майрбека. Аравелира балха ваха хлетта кечвелла ваьлла бригадир.

— А-а! Майрбек, схьакхечин хьо? Чоьхьа вала. Чай дуттур ду хьуна чохь йолчо. Со, хьуна ма хаьара, сихо ву.

— Баркалла. Чай молуш Iадохь дац сан глуллакх. Хьобца цхьа къамел ду сан дан дезаш.

— Схьадийцал. Айхьа Казахстанера деана ахча де-къа-м ца воллу хьо соьца?

— Цунах-м дош ца хилира. Наха корта а хьовзийна, вахара со цига. Хьуна ма хаьа, со цига хинцца бен цкъа а вахана воций. Амма, кхул тIаьхьа гIур а вац, сайна цигахь цIен дешн лахь а.

— Делахь, хинца хьайн соьца долу глуллакх схьадий-цал, хьелуш лаятта со.

— Соьга и сайгахь хилла трактор а схьаялийта пирси-дателе, суна цхьа салаз йол яккха меттиг а ло.

— Кхин хлумма а ца еза хьуна?

— И бохург хІун ду?

— Хьуна дицделла, вайн колхозехь цкъа дІатесначуьнга юха трактор а, машин а луш цахилар?

— Ой! Хьо сан шича вац ткъа? Суна и гІуллакх дан а доьналла дац хьобгахь?

— Дац. Нийсо хила еза нахаца лелош ерг. *Брат-сват* бохург лелийчахь, нах эвхьаза бовлу. ХІан, со дІавовду.

— Собар, собар! Мангал тоха меттиг мукъане ло суна, сан-м Іаьнаха баккха безаш етт бай.

Цкъа ладовІннацохь сецира Мовсур. ТІаккха, Майрбек шена атта тІаьхьара вер воций а хиъна, элира:

— Эцца кешнийн кертара яккхяхь хьайна и такхор.

— Ой! И керт хІор шарахь хьобкхуш астагІа Бетирсолта вац?

— Бетирсолта велла, хьо марша.

— Маца?

— Цхьа бут хьалха.

Майрбек ша лаьттацохь а витина, Мовсур конторехьа дІатнира.

Цеххьашха хезначо гІехь вас йира Майрбекана. «Делахь а, хІун де, тІаккха, массо а ду-кх вай цигга даха дезаш», — аьлла, ойла а йина, цІехьа волавелира, шен мангал кечбан.

Пхи-ялх шо а дара Майрбека мангалх куьг Іоттаза. ХІор шарахь колхозо дан а дохьий, уьйтІахь охьадассадора цунна докъар. Мегарг мангалан гІола ца нислуш, жІавнуьжиг ца карош, сарралц дІасахьийзира иза кертахула. «Са довш вахана хІун до ахь?» — бохуш зудчо тІаьхьа мохь бетташехь кел ара а ваьлла, эвлайнстерчу кешнаш-кахьа хьалавирзира Майрбек, эххара а.

Дала гечдарг, астагІа Бетирсолта, буьйсанна а кешнийн кертахь мангал хьакха ваьхьа бохуш дуьйцуш хуьлура юьртарчу наха. Изза шех лаьцна днйцарх а дегабаам биьр болуш вацара, хІиницалц шена «Майрбек» аьлла тиллина цІе, нийса тиллина хилар дІадовзийтаза волу вайн доттагІа а.

Деха аьхкенан де кхачоза, маьрклажан бода кьовла-белла балаза бара Майрбека кешнийн кертан ков до-штуш.

Бисмилла а даьккхина, шен карара хи чуьра зока цхьа-на куллана улло охьа а диллина, кхин дла-схьа ца хьожуш, сихвелла мангал лестон вуьйлира Майрбек. Къехкон гертарх, дла ца долуш ойланехь лаьттара кхунна кхушар-ралц кху кертых мангал бетташ хиллачу астапчу Бетир-солтин сурт. «Пекъар, вас-м хир яц-техь цуьнан синна, ша велла а валале, со кху керта шех йисина цана хьакха веьча?» — цлехьашха дагадеара, делаца шен йолу юкьа-меттиг леррана лелочу Майрбекана. «Хлан-хла. Хила де-кхар дац. Цхамма ца хьаккха йолий хлара? Ас ца хьаккхнехь цхьана кхечо хьокхур ма яра хлара». И тайпа ойланаш а еш, геннара кес эцна воглура Майрбек.

Кхоччуш шен са парглатдаккхархьама: «Хала а хета-кх, шена лаахь. Хлора базардийнахь хаспаш деш лелла волу хлара, хьарам глуплакхаш лелоза хир вацара, длахьаьж-ча», — элира цо ша-шега, эххара а. И шена дагадоглу-шехь кешнийн чарташ ирахьхначу аглонгахьа длахьаьж-на иза. «Зуззззз» — аьлла, цхьа ирча зов хьаьдира Майр-бека дегле. Бусабелла, ирахлосттира дегла тлехь мел болу чо. Клаьрзина, схьаэккха боллура ши блаьрг, мохь хьакха глаттийна, сеттинчахь йисинера бага: кешнийн чарташна уллохь, тлехь клайн духар а долуш, коча мангал а тесна, лернина кхуьнга схьахьожуш лаьттара... астагла Бетир-солта!!!

Цкъа мацца а метта веана, шена чуьра ма боллу мохь а хьаккхна, кхетамха ваьллий-валазий, кешнийн кертара араиккхира Майрбек. Шийла мохь бадийна, кешнашкарара араиккхина воглу стаг вайна, суьйранна хитле баьхкина мехкарий шайн карара а, белшаш тлера а ведарш лаьтта охьа а тийсина, шайн чуьра ма боллу маьхьарий хьаккхна, цлехьа бевдира. Цаьрца дагара дийца баьхкина кегийнахь, шаьш лаьттачохь шайн «жигулиш» а йитина, тоьпара кхис-сича санна, вукху аглор бевдира. Цхьаьа-м, пекъар, бер

риге а лаьвжина кхеттачу малхо тлера мазот лалийначу эленан блогламна буьххье ваьллера, ткъа туьма делла эц-на шена тлера гатанан хеча хлаллак а еш. Бакъдерг дий-нича, церан бехк а бацара кхерабелча а. Булучу боданца кешнийн кертара Майрбека дохьучу орцанна кегийчарна моттаделлера цу кешнашкахь длавоьллина мел волу стаг ден а велла, шайна тлехажавелла воглу.

Нисса ах юрт меттаххьайинера Майрбека урамехула «Бетирсолта денвелла! Бетирсолта денвелла!» — бохуш чудадийнчу орцано.

Таьххьара а, схьалаьцна, «кхетамха ваьлла» — аьлла, шайн чу ваьхьнера наха Майрбек.

Жайна даккхийта сихонца схьавалийра молла. Цхьана аьшккал тле дагийна цуьргаш а дехкина, клур тоха герташ хьийзара юьртара «хлума хууш йолу стаг» Себила. Цомгуш хиллачуьнга хьажа схьататтабеллера гергарнаш. Таьххьа, ша конторера схьавоглушехь, чу веара кхуьнан шича, бригадир Мовсур а.

— Ва клант! — духьалъелира цунна Майрбекан хлусам-нана, — Хлун хилла а хаац. Цхьа Бетирсолта ву вуьйчуш, денвелла бохуш. Талхийна-кх иза шайтланаша цу кешнийн кертыхь, хлинца хлун дер-техь?

Мовсур доллучух а кхийтира.

— Ас иза товахь кхин цкъа а «шабашке» ца вахийта тле лочий ахь? — хаьттира цо зудчуьнга.

— Вай дела, клант, и хлун ду ахь дуьйсург? Вайн де-лор, вохуьйтур вацар-кх! Хлинца вьодуш а башха со реза йолуш вахана а ма вацара! — хьастаелла, екхаелла хьаь-зира хлусамнана.

— Дика ду делахь, — аьлла цомгашниг Гуьллучу ваха-ра бригадир.

— Хлинца соьга дешийтал цхьа клеэзиг, — аьлла дола-наш доьшуш воллучу моллига длахилар а дехна, Майрбе-кан лере таьлира иза.

— Бетирсолта велла аьлла ас, хьобьга Гуьйранна йинарг забар ма яра, хьо сайна тлаьхьара ваккха. Къинтлера ва-

лалахь суна, Майрбек. «Майрбек» аьлла хьан цле хилча, хьо иштта кхералур ву а ца мьттура суна-м, бакъдерг аьлча. Ас дош ло хьуна кханнехь хьобга трактор дйаийта а, мегочохь хьуна йол яккха меттиг хилйта а. Ахь сан а ма датийнера дог, уггаре а сихачу хенахь трактор дйа а тесна. Хинца расчехь ву вайшиь.

Майрбек меллаша меттара хьалаайавелира.

— Ахь боккьалла а бохий?

— Дера, бохул!

Велхаран кьурдаш а деш, шен шичана мара кхийтира Майрбек:

— Со-м, боккьал а, суо талха воллу мьттуш, кхера-веллера...

Глад яхана, ша мича эkkхар ца хууш, хийзара хIусам-нана. Майрбека адамашха терра ши дош аьлла, чохь берш а парглатбелира.

Массарал а цецваьллера дехь-о лаятта молла: цунна цкъа а ца гинера долано иштта сиха стаг товина...

«НИИСОНЧА»

Тамашийна хетара Iамирсолтийна тахана даккьаш тIехьара хьалакьедда малх. Кел арахьарчу, шина гуьйриг тIе у а тоьхна динчу гIанта тIе а хийна, дуьхьара гуш санна хьобжура хIара цо цийинчу мархашка. Ца Iебаш чууйзура аьккенан Iуьйренан мела хIуо. Воккхавеш ладобгIура адам меттахьале шайн гIуллакхаш дIадерзон гIерташ, шакарш'етташ хийзачу олхазаршка. «Везан дела, хьуна бу-кх хастам! — доккха са даьккхира Iамирсолтас, — ваьккхи-кх ахь со Iожаллин буйнара!»

Далла реза хуьлийла дан а дара пепси вахана а гIехь шераш девллачу, хан-зама дIашершинчу кьонахчун: дукха чолхе операци яра кхунна йннарг. Шина-кхаа дийнахь лаяттира нисса ах юрт хилал адамаш райбольницан кора кIел, Iамирсолта кхетамчу ца воьлур-те бохуш. «Хьуо шоз-лагIа дуьненчу ваьлча санна хазахеталахь, йоккха юкь ца

йисинера хьан мархашка хьалавала» — забар йира кхуьнга лобро, хIара больницера араволуш. «Баркалла шуна массарна а, цкъа а дидлур дац аш сайн Iожаллин буйнара ваккхар», — велхаран кьурдаш а деш, мара веттавелира хIара лобрашна. Хинца шерра дуьхьал хIуьттура и мино-таш.

Цхьа тамашийна хийцаеллера Iамирсолтин ойланаш больницера араваьллачу дийнахь дуьйна. Эсала хьобжура хIара Iуьйренца дажа лаьхкина доьлхучу юьртахойн беж-нашка. Кара доций серий а эина «Чул чу!» — бохуш уьш лаьхкина доьлхучу берашка. Воккхавеш хьобжура цхьан-хьара кертара ара а иккхина, «Io-o-o-o!, — Ioll!!!»-ненца шен нанна тIаьхьахьаьдда йогIучу гомашан кIорнега.

«Хур-мууррр» — аьлла, улло деана, когех хьекхалуш, хьестадала хIобттира цхьа мокха цигиг. «Ой! Хьо мичара даьлла? Хьо хIинцалц суна гина цигиг а ма дац», — аьлла, охьатаьйна, айдина, меллаша шен кара а диллина, цигиг хьеста хIобттира Iамирсолта. Важа-м, гуттар гIадваха-на, «хуррр-муррр»-ненца туьйранаш дийца доладелира.

Уллохула тIехволучу воккхачо, соций, могашалла хот-тура Iамирсолтига.

— Баркалла, дика Ia со хIинца. Дела реза хуьлда. Хьаа суна аш сагатдиний а. Дала хан яхйойла! — гIад-воьдий дуьхьал вист уьлура хIара.

«Ма дика ду-кх адамаш, — тахана дуьхьара дагадае-нера кхунна, — маржа яI-кха, шуна массарна а бан боцу дика болх! ХIунда ду те цхьа долу адамаш вовшашца вон? ХIун кьуйьсу? ХIун оьшу царна? Даа а хилча, мала а хил-ча, вовшашца гамонаш а ца лелош хIунда ца беха техь кху исбаьхьачу дуьнен чохь?»

Ценош юьртана юьстахо дара IамирсолтагIеран. Кху-зара дIаьхьажча ма-ярра гора сеналло кхелина хьаннаш, тIулташ тIехула кхиссалаш охьахакаделла догIу оьрла шовда, токхе дежийлаш... Ца Iебаш бIаьрг бетгара царьга Iожаллин буйнара ваьллачу воккхачу стага. «Ванах, хIок-кхул исбаьхьчу Iаламна юккьехь кхийначу адамийн дег-

наш вон хила йиш а ярий-тех? Мичара йолу-те гамо, хьаг! — ойда йора ламирсолтас. — Ма парглат ваха йиш яр-кх кху вайн заманчохь, кху махкахь, могаш хилчахьана. Маржа я! Хиница кьона хила везаш вара. Ма хуур дара суна муха ваха веза! Ма нахаца бертахь, мерза йокхур яра ас зама. Ца хаьа нахана шайгахь кьоналла, могашалла йолуш, шаьш дуьне дууш дуй. Ца хаьа бертахь ирсе баха...» Воккха стаг и тайпа ойланаш еш лара.

Цхьана хенахь кхуьнан лулахочун Шихмурзин парлу клелхьара схьаелира цхьа цларула цлен, тлехь ловзучу маьлхан злавнаршна бляьрг а ца сацалуш цлена машен. «Ой! Хлара хлун ду?» — цевелира ламирсолта. «Хлара машен мичара яьлла кху вирана?»

— Зуда-а! — мохь белира хьйна лаччохь.

— Хлун боху ахь? — гучуелира хлусамиана.

— И машен мичара яьлла Шихмурзагларна?

— Иза эцна-кх цара. Иттех шо а хилла и мезиг цунна рогле язвелла. Тоьлла жалу ларалуш ву боху иза-м кху колхозехь.

— Ву, шен долахь долу жа дажош-м тоьлла жалу, шен да хьакхийца валларг! Хьай, лен клорни я! ма тодели хиница кхуьнан глуклакх! Даяло, хьайн глуклакхе хьажа, — зуда керта хьажйра ламирсолтас. «Млаь-у!» — мохь белира кхо вортан тлера а лавцна, длаастийначу карахь дижина йийначу цигиган. Шена тлаьхьа онда не дла а кьовлуш чу вахана ламирсолта, Шихмурзийна глала арэ яздан хиира. «Нийсонча» — аьлла буха куьг яздира ша ваялча.

ХЬЕШО ЛАРИИНА БУЙСА

— Бехк ма биллалаш, накъостий, сийсара цхьана минотехь наб йина вац шуна со, — аьлла, ша хьйна лаччохь пес бляьргаш тле а озийна, набарна хебира тхох кхетт некъанакъост.

Халчу ломан новкъахула тхан «уазик» мел длай-схьа

кхиссаяларх, оха мел гловгланаш ярах кхин сама ца волуш, кхаа сохьтехь гергга наб йира цо.

— Эххлай! Веза дела, хьуна бу-кх хастам, сийсаралера буйьса кхин юха йоглур йоцуш, — доккха са а доккхуш, вистхилла хлара, цкьа мацца а ша сама ваялча.

— Хлун хиллера хьуна? — Члогла кхунах кьахетта хьаттира оха. — Сииггаттам ца лоттабелла хьох?

— Ма-дарра ца дийича, кхетар дац шу. Шуна лаахь дуьйцу-м ду ас.

— Дийцахьа. Тхьогара накъосталла хила а ма мега хьуна.

— Баркалла. Хаьа суна, эшначохь аш накъосталла дийр дуй а. Борзалара ву со цлера, лаш глалахь велахь а. Иттех шо даьллера со тхешан дехой болчохь хилаза. Жима волчу хенахь, сайн ловдалалла, цу Борзалара йол ядийнера ас, цунна тлехьнийзаш, езаш цхьа кхин вуй хуьшехь. Хло-кху ас ядийначо кара хлума елла а хиллера цунна. Хлеттахь баккхий пах юкьа а боьлла, дладерзийнера и глуклакх. Деллахь а, вукхо делла дош дара, со веза йийр вац ша, аьлла. Хлеттахь дуьйна со вала а волуш, воьдуш вацара со цу Борзала. Иштта цхьа глуклакх лоттаделча бен, селхана а ца ваханера. Суна члогла глал бахана хьошалла лелийна, сов цлачу мот и биллина, длавижийнера со гергарчу наха. Шаьш берриш парлу клелхьарчу цла чу бийшинера, со парглатехь хилийтархьама. Генна глал некъ бина, кладвелла хиларе терра, цхьа мерза наб озош лаяттара суна. Цлехьхана, «го-о-вв» аьлла даьллагчу татано, чуьра нисса ах са дладаьхьира саян. «Хлан, лаббаз, схьакхечи хьуна хьан лажалла!», — тесида дагчу. Амма даьндарг дерлах ца кхеттера. Тата дукха члогла буьрса хиларехь, иза тапча йоций хиира суна. Схьахетарехь, иза цхьа иттех шо хьалха члоглачу молханахь буьзна патарма бара, шуьйталлагчу каллибр тоьпача кховьссина. Со меттах ца хьовра. Диллинчу корях чуькхеттачу беттасинан серлоно гучавоккхур вара со ара эккха воьлча. Тлаккха шозлагла длаьндарг соьх кхетар ил оилила дацара. Иштта со лублуш, иттех минот а елира,

сахът а делира. Меллаша длајоџдура хан. Са хила, герггарчу хьесапехъ, хлиница а ялх сахът дара... «Маржа, Масани, я!, — глийла ойла йора ас, — йитина хилла елара-кха ас хьо кху хьерабевллачу нахана. Ма дукха дара-кха шу зудабераш хлетяхъ а, хлиница а. Суна стенна оџшура глеметта хлоџттиччу хенахъ кху Јонтаглеран карах валар...» Масани ойла йи ас сийсара! Дера ма е и ойланаш вай дезачара...

Са хуџлу хан герга глертара. Духххьарлера нлаџнеш кхайкхира. Амма маџлхан серло гучукџедда ца йолура «Веа дела, дийна виса воллу-те со?» — дагчу тесира цхьа мерза ойла. Хлиницалц-м лаџттина хир ма вац и Јовдал кораклел а хитна. Наб ца йоглу-те цуина?» Глийла серло еара со Јуџллучу цлачу. Ас корта жимма юрглана клелхьара хьалаџбира. Цу минотехъ, Јуџйренан тийналла а ятлоџ хьалхалераниг диц а деш, дерриг дуџне иккхича санна «длов-в» аџлла цхьа вон тата делира. Хьаџрчина, юха юьрглана клела воџллачу суна хезира тата даџллачул тлаџ хьа «зар-зар-зар» аџлла аннийн цленкџахъ цхьа хлума скаш. Корта хьалакџадо ца ваџхьаш цхьа пхи-ялх миноџ а яллитина, меллаша юьргланан йнст хьала а айийна цленкџа хьаџжира со. Цленкџа юккџехъ Јуџллура барула можа, горга, банканаш тлс хьовзон неглар. Дехьа сонех лаџттара цхьацца стоџмаш чу боџхкина яккхий баллонаџ Шинна тлехъ негларш дацара. Дехьарчу маџиги тлехъ кхицхьа неглар а Јуџллура... Сийсара хьала кхоџссанарг!..

Доккха самукџа даџккхинера тхан некџанакџостан дийцаро. Ткџа и дийцинарг ша гуш ца хилча-м дош а дацариза. Зоџртала дерг, доккха ши мекх, набарна цлийбеллши блаџрг...

Тхуна дийлар хилира цунах, амма некџахо-м меттван воллуш а вацара. Кест-кеста доккха са доккхура Јаџбаза. Тлаџххьара а ша машен чуџра охьавуссуш цо элира «Вон ма хилалаш нахаца. Хаза бертахъ дахалаш. Јоџаллийна духхьал нисвелча, хийцалуш хилла шуна дуџнена йолу ойла...»

ХЬОШАЛГІАХЬ

— Ошшада шен биллахІ, имам Шемала шен нанна дешначу къурланор гІур вац-кх цкъа со волчохь буьйса а яккхиний бен-м! — гІодаюккъера схьа а лъацна, машен чу хууш воллучуьра схьаваьккхира Іаддулас Інса. — ХІара сайн ненавешин кІант ас тховса дІа ца воуьйту, шаьш сиха делахь шу дІагІо! — дІакхайкхира иза машен чохь болчу Інсан накъосташка.

Гонаха лъаттара аьхкенан мела суьйре. Дакъаделла латта зангалдаьллачу муьрехь а наггахь ерг бен машен а ца йогІучу, цу дийнахь дуьххьара бен гина а йоцчу ломан басах леттачу юьртахь виса ца лаьара Інсана. ГІайгІа яра кхана райцентре дІакхача хинйоцчу машенан а, сихха дІа-яла дезачу отчетан а. Вуьшта, шена хІинцалц буьйцуш хезна а боцчу ІаддуллагІаьргахь, муьлаш бу а ца хуучу цуьнан доьзалехь буьйса йоккхуш саца а бакъахьа ца хетара.

— ХІан-хІа, Іаддулла, баркалла хьуна. Тховса цІа ца кхаьчча йиш яц сан. Балхаца а ду тхо сихо-о докхуш. Юха вогІур ву со шу долча буьйса а яккха, са а къера, сайн йиш хиллачух, — шен доггах юхагІоьртира Інса.

— Ацу дале вазилор, хІара дуьне хьакхайн муцІур хилла хьовзахь а, ас тховсу хьо дІа-м ца вохуьйту! — катобхна пхьарс схьа а лъацна, юха а дІаозийра Іаддуллас Інса. — Вайн чохь яа сискал а ю, тІемала къаьркъа а ду. Ацу дали минотехь лула-кулара йол-жерой вовшах а тоьхна, вай хьуна н мала синкьерам а бийр бу! Кхи хІун эшу къонахчунна? Іийр вац бахуриг хІун къамел ду?

— Іаддулла, ас къаьркъа наггахь а молуш а дац, я суна синкьерамехь хелхавала а ца хаьа, дІавахийтахьа со тховса, — чІогІа хьаставелла, «ГАЗ-69» машенан тІам къевллина схьа а лъацна, пІийла цу чохь болчу шен накъостийн бІаьра а хьожуш, юхагІоьртира Інса юха а.

— Тахана бен сайн юьрта кхаьчна а воцу сайн ненахойн тайпанан ваша ас хьошалла а ца деш дІавахайтича

суна наха бехк буьллург бу. Цунах глуклакх хир дац. Дерзайтал хинци и кьамелаш! — аьлла, пхьарс дла а хецна, юха а глодаюккьера схьа а лавцна, айвина, вахьа а ваьхьна, дехьо-о гу тле длахлоттийра ладдуллас Иса.

— Хлан! Хлара цуьнан партпел а длаэца хьайна, айхьа иза тховца длавоуьйтуш вацахь, — схьаластийра машен чохь болчара Инсан тлоьрмаг.

Бода булуш лаьттара. Лаьмнийн даккьашкахула хьийзаш боьдучу новкьахула ша а витина хахкаелла йоьдучу машине сих-сиха юха а хьожуш, даккхий синош а дохуш, ладдуллагеран хлусаме волавала дийэзра Инсан. Тлаьхьара а машен даккьашна тлехьа яьлча бен дог ца диллира хилаза а ца ваьлла хиллачу хьешо кху, олуш ма-хиллара, хлучлнчлаьлlexь ша висина хиларх.

— Юха ма хьежал хьо, сан ненаваша. Тхан нанна мел хазахетар ду хеай хьуна хьо гича? Вайшиммо, хьо иштта сиха велахь, кхана луьйрре цхьана бокьона тле а хаайна, длахьажор ву хьо, — вела а кьежаш, кхунна улло ваьлла воглур ладдулла, ша динчунна лаламат члогла воккха а веш. «Со цкьа а говра хьна а вац баьхча а эрна ду-кха кхуьнга», — бохуш, гийла ойланаш а еш, цунна тлаьххье длаглертара Иса.

Цхьана хенахь хлара шиь эххар а длакхечира ладдуллагеран хлусаме а.

— Баба, хлара вевзий хьуна? — кьежна, глэд а вахана, Иса хьалха а ваьккхина, чохьхавелира ладдулла, шен зорчала дегл лункар а талийна. Аьхкена юккьехь пеш латийначу чохь, дечкан маьнганна тлехь биллинчу меттахь аглор а яьлла луьллур цхьа йоккха стаг. Леррина Исага схьа а хьаьжна, меттахь клегар а хьна, ела а кьежна, йист хилира иза:

— Хьо ва марша! Бабийна-м хинца кегийнаш бовза а ца бовзай. Схьавола, мараэккха Бабайна! Э-э, дукхаваха хьо, хлан-хла, ваха! Хьена ву хлара, Дики? — хаьттира йоккхачу стага шен клентан кланте.

— Хлара хьан юьртахо ма ву! Кхуьнан денден цле

Гинардукъа хилла. Вевзарий хъуна иза? — мохъ туххуш хаьттира Іаддуллас шен денене.

— Бочин СаІдуллин кІант Гинардукъа ву хІара? — хаьттира хено бІаьрса а, кхетам а кхольйначу Бабас.

— Вац. Гинардукъин кІентан кІант ву! — мохъ туххуш кхеттира Іаддуллас шен Баба.

— Вай, хьо ваха дукха, хІан-хІа, ваха! Баба муха Іаш ю хьажа веана хьо? Схьавовьлла цкъа, охьалахлол Бабайна юххе. Дийцал, хІун хьал ду шуьгахь? Докъарна а, дечгана а гІайгІа бинай аш?

ЦІарула-цІий а велла, йовхачу чохъ дегІах хьацар а тоьхна, хьовзавелла висинера Іиса. «Ванах, цомгашниг волча вогІуш карахь хІума товш ма хуьлура, ткъа со сайн тІоьрмиг чохъ кехаташ а дахьаш ма веана» — ойла хьаьвзира коьрте.

— Веара со-м, хьо а могаш йоцуш ю аьлла Іаддуллас а дийцина. Вуьшта, хъуна хІумма а ян дага-м ца деара суна, — аьлла кисана кхевдинчу хьешо бабина улло цхьа туьманан цІен кехат охьадиллира.

— Зуда, хьо хьешан гІуллакхе хьажа, со хІинцца, цхьана метте а вахана схьавогІу, — аьлла Іаддулла чуьра араиккхира. ЦІенкъахула дІасахьийза цхьа оза зуда цуьнан хІусамнана йолчух тера дара.

Дукха гулделла хиллера, са а гатлуш меттах летта Іуьллучу Бабин хеттарш. Лакха эвлайнстерчу Къуддузан шовзткъа шо хьалха ядийна йигначу жерочунна тІера дІа-Іолаелла, лаха эвлайнстерчу лерг доцчу Хушпаран шо хьалха яйначу бугІанашна тІе кхаччалц хиттира Бабас. Ша цу юьртара шен деца-ненаца охьаваьлла а ялхитта шо ду аьлча а ца вуьтура йоккхачу стага иза. Дан хІума а ца хилла, Іисас цо хоьтт-хоьттучунна дикачу агІор жоп лора.

— ЭхІай, хьо ваха дукха, ма тайна кІант а ву, ван а! Дехьа чу а валай, жимма садоІа хьайна, — элира тІаьхьара а Бабас, хьацарша вуьзначу хьеше.

Дехьа чохъ ша жимма паргІатехь хир ву моьттуш, снхха

цу чу велира хъаша. Амма, сехъа чохъ берг цу аьчган пешан цхъа бух бен ца хиллера. Ерриге а цларо юснийна пеш дехъачохъ яра.

Цу пеша уллохъ хингалш доттуш, хлайтъаьлла хыйзара Іаддуллин хлусамнана. Бехачу, боккхачу дечган маьнгин тлехъ а, маьнгин клел а, хингалш деш бод лелочу текхана гонахъа а, чохъ ма-йю дласахыйзара, лаххарчу хъесапехъ, ит-шийтта бер.

— Ваша, со хъайн когаш тлехъ хахкахъа, — наьІаран соне хІоттийначу гІанта тІе Іиса охъалахлушшехъ, тІе а еана кхуьнан голех демах дуьзна шен ши куьг туьйхира цхъана йоІа. Шен хечин голаш тІера йоьІан боьха ши куьг сихха дІа а даьккхина, иза аьрру коган голи тІе а хаййна, «Ра-аз, два-а, ра-аз, два-а» — бохуш, дласатехко волавелира хъаша.

— Со а хахка! Со а хахка! — тІехахкадслира кхи цхъа кхоъ бер а.

— Дика ду, ас шу роғІ-роғІІана хохкур ду, — бохуш, цхъадерг дІа а туьттуш, цхъацца голаш тІе а хийшош, дласатехко хІоьттира Іиса юха а.

— ДІадовла цигара! ХІун леладо цара, кьотІалгІа йина хІуманаш, шу-м мегар а ма ца хилла иза вайга ца веанехъ! — олий, наг-наггахъ берашка шен чухъра ма-боллу мохъ а тухуш, шен хингалш деш Іара хлусамнана.

— Ваша! Ахъ суна ахча лой? — мохъ туххуш, тІе а веана, дІахІоьттира гІабакх йиьна, ерриге а шен бат мажйина волу цхъа букъарш.

— Дера ло. ХІан! — ксанара кхин цхъа туьманан кехат а схъадаьккхина, дІахховдийра хъешо.

— Во-о-о!! Суна Вашас цІен доккха сом делла! — гІадвахана, мохъ а хьоххуш, дІахъаьдира иза.

— Суна а ло! Суна а ло! — чухахкаделира кхин а цхъа кхо бер. Амма хъешан туьманаш кхачийнера. ЮьхьІаьржа а хІоьттина, «хІан, хІорш ду шуна, кхин дац Вашигахъ» — бохуш доьхна ахчанаш дІакхийдо велира Іиса.

— Эх! ай, дала дайа шун эхь, шайтлана ш, дладовла цигара дла! — юха а, кест-кеста ша хиъна лаччура мохь а тухуш, хингалш доттуш лара хлусамнана. «И клайн ахча сайнинг ду» — цхьаммо олуш, «Дац, хьайнинг и важа ду» — ву-кхо олуш, цхьа члогла кыйсамаш а, девнаш а девлира берийн эххар а. «Ма е и гловглана ш!!!» бохуш хлусамнанас беттачу махьаро и гловглана ш кхин а алсамйохура.

Цхьана заманчохь, шен керара хингал текхачу а кхоьс-синна, длакхевдина, дикка ластийна, оцу лерга улло тлара далийтира нанас кхоччуш чуьрадаьлла хьийзачу цхьана берана.

— Хьан дег! а кламделла моятту суна! — аьлла, чухах-каеллачу цо оцу букъаюккье хлума тоьхна кхин ца! а лун-кар дахийтира. Доккха белхар хлоьттира довхачу, готтачу ца чохь. «Маржа я! ладдулла схьакхьачча мукъане жим-ма парглато ер яцар-техь» — бохуш верриге а хьацарша а вуьзна, хиъна лара хьаша. Доьлхуш, ловзуш, уьдуш, чов ма-ю дласахьийзара бера ш.

Ца!-м схьаэца глерташ, шен букъа тлехьарчу шкафа тлехула длакхийдачу цхьана клентан тидам ца хиллера лсан. «Дап!» — аьлла кьора тата а долуш, кхуьнан коьрта ххийтира цхьа хлума. Цу чуьра, ах хьешан чета а, ах белшаш тлехула охьа а хахкаелира дама санна цхьа клайн хлума. «Парт-т» — аьлла, хьала а иккхина, наьlare хьа-дира хьаша.

— Эй, хьо вала и хьайн ши куьг лахийна! Хлунда ланийна ахь ас леррина длайиллина йолу и тиральни поршок? — хлусамнанас бетта мохь тлаьхьахезара аранккхина вьдучунна.

Амма ара хь, шена тлера бедарш егош вах ца велира хьаша. Шена чухахкаделлачу цхьана доккхачу, месалчу жла-лех ведда, юха а сихха чу а иккхина, ша хьалха хиъна лийначу охьахаа дийзира цуьнан. Воьлхуш хиллачу шинна тле хлинца кхоалгланиг, порошок ланийнарг а, кхеттера.

-- Ва Устаз, юьхьаьржо ю-кх хлара бера ш! Охьахилал, ас длавегавей хьо, — аьлла, тлееанчу хлусамнанас, куча

кочана тле туху аьлла, ластийна Исан вортанах глабахад дуьзна шен куьг туьйхира. Шоллагла тлара цо хьалаайдеш-шехь, кьелхьараваьлла, хьаша Баба Гуьллучу чу иккхира. Кху чохь жимма парглатехь дара. Бабийна а, цхьадика, наб озийнера...

Цхьа зама яьллачул тлаьхьа кисанашка а, чета а тейи-на, кьаьркьанан шишанаш а долуш, чувелира хлусамда.

— Далин наьлалат хилариг, и завмаг боху турча ца карош, хлара ерриге а овла талли-кх ас! — бехказа вуьйду-ра иза. — Хьада ялол, хьайн юург аттача яьлlexь, зудабера-шший, жерой схьагулбан глол, вай тховса синкьерам бо! — тлечевхира иза шен зудчунна. — Гомашан дукьара Хазман а, Чобаьккханчу ирзера жеро Кемпет а ма йицье-лахь! — тлаьхьа мохь туьйхира цо суй санна аранккхина йовдучу зудче. Схьагарехь, и «команда» цо шен зудче дуьххьара деш дацара.

— Синкьерам хьашт бац, ма балабе жерой, — бохуш Иса тийсаваларх, кхуьнга ладуглуш аддам а вацара.

Йоккха юкь ялале чу таттабелира Таддуллин накьо-стий а. Парлу кьелхьарчу доккхачу цла чу гуллуш мехкарий а, жерой а бара...

Накьостий стоьла улло хилира. «Ша хирг хир кху-нах!» — аьлла, цхьана доккхачу стакан чу йисттех доьтти-на кьаьркьа, вукхара санна логал чохьа а даьккхина, тле доккха хингал кхаьллира хьешо. Дукха хан ялале дуьне ловза делира. Дерг! ша и пиллиг санна дайделира. «Мич-хьа ю-те кхеран и йол-жерой чугулбина меттиг?» — бохуш, корехула аракьерза вуьйлира Иса. Амма уьш болчу кха-чале, кхин а цхьа стака кьаьркьа логал чохьа даккха дий-зира клентан. Тлаккха, жимма Ийича, шен накьостел а хьалха а ваьлла, чубра аранккхира иза. «Стенга дахана-те и суна чухахкаделла хилла жлаьла?» — дагадеана, дласа-хьаьжира клант, амма жлаьла гуш дацара.

Леррина кхунна диллинчу лекхачу гланта тле хьаша охьаханйра, синкьерамехь. Амма кестта цунна тлара иза охьа а ваьккхина, шайна юккье охьахаон дийзира накьо-

стийн: тера дацара хлара цу тлехь сацалун волчух. Цкьа а хелхаваьлла воцчу Исан болар шарделлера. Дика-вон ва-лар ца дийича, хлора шоллагла хелхаволуш верг хьаша вара. Ша хелха мел волу а шеца хелхайоккхуш ерг Кемпет цле йолу жеро яра. Хила а хиллера иза-м, ша и Кемпет санна хьешан дог хьагош.

Синкьерам уггаре а члорла кьинжбаьлла хац яра иза.

— Таддулла! — чубра ма боллу мохь тоьхна, длакхай-кхира хьаша хлусамдега.

— Хлун боху ахь? — Чувелира Таддулла.

— Хьо боьрша вуй? — юха а мохь туьйхира хьешо. Чохь берш ладийча санна бисира. Таддулла а висира тлехь хьовзавелла.

— Хлунда хоьттура ахь? Хинццалц схьа ву бохуш ле-лаш-м ву со, — вела а кьежаш, жимма цецваьлла-а жоп делира хлусамдас.

— Велахь, и длоглахь хиьна лаш йолу Кемпет йоссаел суна тховсехь!

— Ой! И реза хуьлу — ца хуьлу а ма ца хаьа вайшин-на, — хьовзавелла висира Таддула.

— Реза хир ю, хьуна лаахь. Дошца аьлча, суна Кемпет йоссает-кх, тховса, нагахь хьо кьонаха велахь! Со хьаша вац хьан? — карзахвелира вехна, кеп хилла хьаша.

Локххучуьра пондра а, еттачуьра вота а сецира. Ладий-ча санна лара чохь мел верг хлусамдас хлун олу-техь, бо-хуш, ладуглуш.

— Дика ду, Иса, йоссор ю вай, иза реза ю-яц а хьаьж-на, — чохь болчаьрга бляьца йира Таддулас.

Кемпет-м лара ларьжа ши бляьрг серла а баьлла. Дог кледа стаг яра Кемпет. Иза реза хир яц олийла яние а яца-ра...

— Реза хилар, цахилар дийча оьшуш а дац! Ша кьона-ха волчо кетта а ца хоьтту, йоле реза ю-яц бохуш. Тле-кхетта, ядайой, докьаполла бой длаюьгу! Аш ца йигахь, ас юьгур ю хлара-м! — хьалаиккхана, жерочунна тлехахка-велира хьаша. Хевшина лачу мехкаршка а, жерошка а,

наларехъ лавтачу зударшка а махъварий девлира. Ч. хахкавелла воуду хъаша нахъосташа катохна схъалецра. Амма, куыг я ког йоттабеллехъ а, хуыа йоттаелла цхъа хума йоттаеллачухъ тера дара жерочухъ.

— Ва-аи! Дела!!! Со дакъаза ели-кх хинца! — аьллмохъ бетташ, елха йолаелира жеро. Цуьнан верасаш лиса на чу гюьртира. Хъешехъа гюдаккхъа хусамда а, цуьнан гергарнаш а хиттира. Цу девнан куьрехъ цал-м длакхетт атабелла длабахара чиркхъ. Боккхачу синкьеремахъ адама а, гловгланаш а, наьлалташ а вовшахъийна боккхъа уьйр хилира.

Холчахъойттина, ша хун дер ца хууш, массарна а глеветталуш хийзарна хусамда. Мюьртира, хлара девнан куьрехъа стаг вуыш бен боьрзур бац.

Иттех минот а елира синкьеремехъ берш бодашлахъ вовшахъерчаш. Амма аддам а вийна а, ведда а йиса йолуш яцара. Кхи дан хума а ца хилла, хусамдас, ведда вахана, беана цена чиркхъ латийра. Серлаелира чохъ. Вуышта вийна а, лазийна а йуьллуш аддам а вацара. Вовшашна чуччугюьртиничара берриге а шаьш беш болу тлом зудаберашца а, жерошца а беш хиллера. Цаьрца церан хун гамохиллера а хаац... Цхъа Исса, пекъар, хиллера меттахвалеракхъа ца долуш, гланташна юккъе а воьжна, йуьллуш Кхин а жимма ша цигахъ витича, цунна наб кхетар йолуш а яра.

Синкьерем длабуьйхира. Амма дов хъеден Кемпетар верасаш дласа ца бухуш и сирла са хилира. Цу буса санна холча хойттина вац ша бохуш дуьйцу боху хинца йаддулас.

Нахана ца гойтуш, лачкыййна ваьхъна, цхъана басонна кел а ваьккхна, садаржаш, говра тле ханйра йаддулла хъаша.

— Хьо хинца катохънна эвлаха ца валахъ, кхузахъ вер-ваккхар хила тарло. Хьо райцентре длакхъчча, говр длахеца ахъ. И ша цла ян йемина ю, хуьна.

Хиницалц цкъа а говра хигъна вацара. Исса. Делахъ а,

хинца ша кхуина тлевиллинчуьра йадда йара. Ца йерах шена хила машен а, кема а доций хаьара хиницалц юьйцуш а ца хезначу кху юьртара длавахъа.

— Кемпет тлаьхъаийтой хуьна? — забарна тлаьхъа мохъ туьйхира йаддулас, говро длавахъа волниначу хъешана. Амма вукхуьнан дуьхъал вист хила де дацара.

Шина йинна дехъаваллалц чу ца вожош длавехъира говро хъаша. Амма, йоккхъа юкъ ялале, цхъана шерачу басахъу а хахкаелла, шен коьрта тлехула-а ластийна, ваьхъна, йункар а, бетал а чу варжийра. Кхин шена тлаьхъа а ца кхийтира, мел дехарш дарх, тлаьхъа идарх, дена а, наина а бахарх. Цкъа мацца а, верриге а хъацарша а вуьзна эккхъа боллучу коьртаца дларгертачу Исана дуьхъалкхийтира райцентре дла а кхаьчна, юхайоглу говр.

— Хьо хун эцна яханера цига, берзан даар хьох хиларг? — хаьттира Исса. Иза шена улло нисъелча. Амма важа-м юяхъажа а ца ешира...

ИЧЧАРХО

Тайп-тайпана нах бу вайн деношкахъ лаьмнашна юьккъера охъабаьхкина, Теркаца бехаш. Мацах шаьш «хъалахъ» лелийнарш дуьйцуш, кест-кеста вовшийн самукъа-доккхуш йа цу совхозерчу цхъана куьпахъ беа клентий а. Къаьсттина духка дийца хуманаш хуьлу Иччархо цле йолчу къонахчун.

Сан бакъйолу цле Несирхо ю, — дуьйцу Иччархочо. — Гуттар а толлуш лелла ву со хъалахъ. Цундела юьртахоша «иччархо» баьхначохъ, иштта дла йисина ю и сан шоллагла цле.

Хан-зама мел ели дицдаларан метта, тлеттла алсам-дуьйлуш лавтта Иччархочун инзаре тамашийна дийцарш. Хъалхо йийциначу берзалойхъ хинца черчий хилла. Цюькълъомаш а йиттаделла шех Шаро-Органан тогъешкахъ бохуш дуьйцу хинца Иччархочо. Цал-м, пекъар, кхунахъ дедда, Макажа кхаччалц дла а дахана, цигахъ цхъана бердахъ

чу а иккхина, делла, иччархо шена тлаъхара ца водни хитча.

— Хьох кхераделла ца деллехь а, ахь дуьйцург хезчу догдайтла-м лийр дара хуона иза, — Ia а ца велла юкъа иккхина хилла Къуддуз цле йолу цхьа накъост. Цул тлаъхьа Иччархо схьаваьллачу юьрта а вахана, цо ма-дарр кьастийна Иччархочунна и шоллагла цле мичара яьлла. Соьга дийцира цо иза хьастаха. Кхин вукхо дозалла дахь нахе а дуьйцур ду ша боху.

Шин-кхо де хьалха суна хезна Иччархочо юха а дозалаш деш. Цундела сайн а бакъо ю моьтту суна иза шуьтладоьзвийта.

* * *

Эвлана йисттехь, сеттинчу моан глуркхех йинчу керт цхьа маьлиг колхозан хьаьжкIнийн майданах дIа а Iотталуш, и майда жимма чу а лоцуш, важа кертан маьлиг цхьа па мохказан бердах чу а оллалуш йолчу кертахь рагIу клединчу цIешош чохь вегахш хилла Несирхо. Колхозан хьаьжкIаш ларьеш (ша а, шен гергарнаш а боцчех) балхаш хилла, чохь, бух баьтIлачу гали чуьра охьахецаелла картолаш санна, бераш а хилла.

Шайна таса алссам хьаьжкIа-хIума караюлуш хилар терра, цхьана аьхка делон алссам котамаш эцна хилл Несирхочун хIусамнанас. Амма уьш, вовшашца барт бич санна, наггахь а кертахь совцуш ца хилла. Наггахь, керт лелхий, Iаьнна лаьттачу хьаьжкIех элакарш а тухий, берда чулелхаш, я хуьннах йовдуш, я хьийкIйна ирахьихнач колхозан хьаьжкIнийн гIодамаш юьккIехь тIапп-олий дIа йовш хилла.

— «ХIай стаг, бун е вай наха санна», — бохуш зудчавита а ца витина, Несирхочо цхьа кIарин тайпа йича а, котамаш уггаре а лекхачу таьллин лакхарчу генаш тIе бе ховшуш ца хилла.

Кхара котам лаьцначу дийнахь, «Вooo! vooo!! Оха ко

там лаьцна! Уrrаааа!!! Тхан Дадас котам лаьцна! Уrrаааа!!!» — Бохуш хазаетний дIасахьовдучу бераша иза йоллучу а юьртана дIахоуьйтуш хилла. Цундела, нагахь урамехь цхьа чIогIа маьхьарий девлча, «НесирхогIара котамма-м ца лаьцна-техь?» — олий, дагадогIуш хилла эвларчу нахана.

Цкъа цхьа чIогIа бехке хьаша веана хилла НесирхогIарга. Цунна ен котам ахь лаций, ас лаций аьлла, цхьа боккха тIом эkkхийтина хилла зудчой майрачой. Шена и котам хIара шиь ца ен гIерта моьттуш, «Тхо долчахь-м хьаша веьча устaгI ма боьра, хIорш ма боьхна хьийза цхьа котам ер боккха болх хеташ», — аьлла, дегабаам а бина дIавахана хилла и хьаша а.

Наггахь, сарралцлера де дойуш хилла бераша, кара даккхий таьрхаш а оьций, керт улло а ловчкIий, хIинций-хIинций котам гучу ца ер-техь бохуш. Божалан соне а хIуттий, цаьрга: «Тоха», «Ма ялийталаш!», «ТIаьхьа доьда», — «Вперед!» — бохуш, командаш луш Iаш, церан на-на а хуьлуш хилла.

...Аьхке дIаььлла. Зама гуьйренгахьа йирзина. Ехачу аьхкено лелхийна лелийна, бухайнзина котамаш, чIогIа акхаевлла хилла. Аьхка а схьа ца лецаелла йолу котамаш, шийлачу Iай муха лецалур яра аьлла дагадаена хиллехь а, я гурахь йовахчу маьхашка дIадоьлхучу олхазаршца и шайн ша-тайпа котамаш дIаяхарна кхеравелла хиллехь а, цхьана хIуманна тIехь ойла сецна Несирхочун. Суьйранна зудче газанан мохь а лахийтина, топ а цIанийна, чуьра туьха схьа а доккхуш, чачманаш еккйна, ша хе лелийна патарманаш а кечдина, са ма тесси, шоллагIчу Iуьйранна боьрах чу волавелла Несирхо.

— «Ахь хIун до, Несирхо, хьо хIинццалц талла лелаш а ма ца хаавеллера тхуна», — олий, дуьхьал кхеттачо шегIа хаттар дича, — «Тхешан керт уллохь ченан лараш хааелла суна, цунна тIера цкъа цIока ца яккхашь, дош хир дац, Iийр яц иза схьамарэлахь», — олий жоп луш хилла цо. Вуьшта, суьйранна цIа воьлуш-м, плашан тIома кьел

ч лачкъайой яхъаш ерг ца! я шиъ котам хуьлуш хилла Цунна а, цуьннан зудчунна а ши ча йийначул а и хазахетал а хилла.

* * *

Иштта, хлора денна шайн котамашна талла ихна хилла Несирхо, уьш кхачаялалц.

Хлетакъ цо лелийнарг гуча а даьлла, тиллина хилла юьртахоша Несирхочунна «Иччархо» — аьлла и цле.

ЦХЪАНА ДИИНАХЪ...

Некъа юккъехъ машин а йоьхна, оьглаз вахана лат машинан дена тле йоглу гехъ галий а долуш цхъа зуда.

— Хлей шопар, хъайн дели довхъа йига со а.

— Стенга йига боху ахъ?

— Хьо воеддачу, со Мескер-Эвла поворотехъ охъаюссу ю хуьна.

— Со ваха-м ца воеду цигахула.

— Ткъа стенга воеду хьо?

— Цхъаннахъа а ца воеду-кх.

— Кханоле а глур вуй хьо?

— Глур вац.

— Ткъа маца глур ву хьо?

— Цхъан-цкъа а глур вац, сан Мескар-Эвлахъ глурлан а дац, я суна и мичахъ ю а ца хаьал

— И мичахъ ю-м ас дуьйцур дара хуьна.

— Ма дийцахъа, зуда, со сайн накъост схъаваре хьол жуш лаьтта, дласаваха йиш йолуш а вац, палец длабаьлд хлокху машинан.

— И схъавале-м хьо шозза-кхузза дласаваха а ларс ву, хуьна, цхъа палец длабаларх-м! Неханаш-м, ерриг чуьр раш гуш хилча а, дла ма йоьлху юьрш!

Хлума а ца олуш лара шофер.

— Хъайн накъост схъавеача мича глур волуш ву хьо? — юха а тееара зуда.

— Париже!

— Мескер-Эвлахула ца воеду цига?

— Ца воеду.

Дехъо яьлла лаьттара зуда.

— Ас ши сом а лур ма ду хуьна, — юха а тееара иза.

— Зуда, суна хъан ши сом а хъашт дац, сан хьо длакхеташ ван йиш а яц, ма члогла тлейирэн хьо суна, дла новкъа а яле, кхечу машенашна куьг лацахъа, хлара йоцург кхин машин ца го хуьна кху Минуткехъ? — Тичевхира палец бан вахана волу накъост хьевелла, вуьшта а оьглаз вахана волу шофер.

— Вай! Хьо ма члогла веза сетта суна, хъан бен кхин машин яц моьтту хуьна? Сан вешин берийн, ктурлан, ю хлорш кхоь! Доккха хлума дара ахъ со Мескер-Эвла йига-ча? Хъайн ги йолдалахъ хлара хъайн кьечалал!

Зудчо беттачу маьхъаре ладоьглуш лаьттара тисгулбелла нах. Ша вевзарг ца! тленислахъ а ма йоккха юхьлаьр-жо ю хьо, — аьлла, сикха машин чуьра ара а иккхина, тлех-йолу такси а сацийна таксите пхи сом кховдийра кьонах-чо: — Хъайн дели дуьхъа, йига хлара зуда Мескер-Эвлар-чу повороте! — аьлла.

Амма зуда кхин а карзахъелира.

— Хуьна со кхин саглагоьхург ю-м ца моьтту? Со-м, хъаха, яц дала сом а, туьма а доцуш! Хьо а, хъан машин а эцал ахча ду, хуьна, соьхъ-м! — аьлла шен гира галий а, керара тлоьрмиг а охъа а тесна, хъалаьккхира пазата чу талийна цхъа ахчанан бонг!

Машен а, цунна гонаха гулбелла нах а лаьттачохъ а битина, иккхина ваьлла, вахара машинан да. Цхъана пивнушки тлехъа а ваьлла, нах дла ца бухур-те бохуш бляьрг а тухуш, шен глийлла пиво молуш лаьттара иза.

Дукха ца лаш машинна гонаха гулбеллачу нахана тле всара милиционер.

— Хлара машин хъена ю? — олуш хезира кьонахчунна.

Мохь хьобкхуш лаьттаху зудчо схьанехьа а иккхина, дах-дина куьг хьажийра пивнушки тле.

— И дло тлехьа лаьттахун ю-кх!

Нах а, мохь хьобкху зуда а длабаханчул тлаьхьа а лаьттира милиционер машенна уллора дла ца волуш. Цхьан хенахь палец бан вахана накъост а схьакхечира. Дан хлума а ца хилла, пивнушкийна тлехьа лаьттарг шен машенна улло веара.

— Схьагайтал хьайн шоферски удостоверени, — лерга улло куьг лаьцна честь а луш, тлевара кхунна милиционер. Шегә схьа ма кхаьччи, удостоверени шен тлоьрмаг чу дилира цо.

— И хлунда доккхуш ду соьгара дла? — цецваьлла хьаттира шофери.

— Пиво а мелла, машен лело йиш йоций ца хаьа хьуна? — хаттар дира милиционера. Дуьхьал ала хлума ца хилла кхуьнан.

Цхьана хенахь машен тойина а велира шн накъост.

— Мичахь ю и хьан тлехьийза йол ян мукъане а? — ве за а веш, хьаттира шофери шен накъосте.

— Мескар-Эвлахь.

— Мичахь?

— Мескар-Эвлахь ду-кх и сан деган зезаг!

— «Маржа ял-кх, ма харцахьа даьлла-кх и зезаг! Цигахь бухахь и совца дов эккхийтина зуда караяхь, хлун да деза-те? — кхеравелира машен ерг. — Ас Мескар-Эвла мичахь ю а ца хаьа, цуьнца бала а бац ма аьлла цуьнга», — делахь а, шен дагара накъосте ца хайитира. Цу зудчунна ша ца гуш вуьсур вацара-те ойла а йина, ца вахча нийса ца хетта, шен накъосте бохучу длаван реза хилира маше ерг.

Шегара праваш длаьхьна хиларе терра, руль шен накъосте а елла, «Мишуткера» Мескар-Эвла хьалахаьхир кхаршимма машен.

Йол хи тле кхайкхийтира. Товш лаьттара кегийнаш хийстехь. Эхь хеташ лаьтте хьобжура хазчу йоблан блаь

гаш. Амма машенан ден блаьргаш урамехула дла-схьа ктерзара. Цеххьана цхьана пурх бирзинчу урамехула ги тесна доккха гали а долуш, каралаьцна боккха тлоьрмиг а болуш, схьаьзна тиллинчу клайчу йовлакха келхьара схьактерзаш мокха шн блаьрг а болуш схьаиккхира кхуьнан блаьргаша лоху зуда. «Зоовв» аьлла, зов а хьаьдда, тлаккха дего дуьйлира машен йолчу клентан дегл.

Кхин шен накъосте а, я цуьнца йолчу йобле а вист хила ца ларош, машен чу а хьгна, дланккхира иза шерачу асфальт тлехула.

Ша глалина чу вулуш а кеста-кеста юяхьобжура кхеравелларг, тлаьхьа-м ца йоглу те иза? — олий.

БАКАРЕ БАИИТИНА ДУИ

Маларца эвхьаза ваьллера хьуьнан хехо Бакар.

Чета кьаьркьанан шиша а диллина, хьуьнчу веанчуьнга дечиг хьовха, динна цхьа лам а длабохьуйтур бара Бакара. Чохь дукка бераш а долу дела, хинций-хинций ша кхстар-техь бохуш, латтавора и кьонаха балхахь хьаькамаша а.

Цхьана сарахь леррина Бакаран глайгланна вовшакхийтира цуьнан дешичой Кьуддузний, Кьосаммий, Кхойсаммий.

— Кхин вай мел дийцарх а дош хир дац, — барт сецира дешичойн, — цуьнга кьурланах дуй а байитина, и малар ца дитийтахь.

Цу сарахь дуьйна тергал ван волийра дешичоша шайн шинчан клант, цхьана сарахь мукъа, хьалха кьурлан дилла мегар волуш, ваставелла ца воьлур-техь хлара, бохуш. Длаьохура денош, кيرانаш, амма Бакаран блаьргаш серла ца довлура. Кхин глудлакх кирг а ца хилла, цхьана луьйранна, тлебеттабелла, ша луьллучу маьнганах дла а вихкина, суьйренга валийтира дешичоша Бакар. Цул тлаьхьа, тлебизина, кьамелашка бевлира.

— Эхь дац иза, — чуплертара Кьуддуз, — ша массо

стаг а ваха глерташ, дуьненан рикъа гулдан глерташ лела, ткъа хьо хъайна кара мел деана сом кьаьркъаных духкуш лела. Къаьркъа а дитий, хъайна бахам гулбе, наха санна. Хьо сийдоцуш хетча, тхо а хета нахана сийдоцуш. Мел лесторах а ца эгна куййгаш тлера пелгаш. Хьо-м тхавай, мухха велахь а. Наха шайн диканиг лур ма вац тхуна хьох. Хьунда дойу ахь хъайн деглан а, хъайн нехан а сий, эхь ца хета хьуна?!!

— Ахь кьаьркъаных мел доьхкина сом тлекладуьллух хиллехъара, я кьаьркъанан метта нахера ахча оьцуш хиллехъара, хьол хьалдолуш стаг хир вацара кху вайн махкахь! — Лен вьовелира Къосам. — Хъажал хъайн хъацарша коракелеш охьа а яхна лаьттаху поппаран цленошка. Нах шайш лара ма-ббо, еттинчу кибарчигийн цленош деш бохку, ткъа хьуна хьумма а ца оьшу, кьаьркъа беп. Хъайнчул сов цленош дан аьтту хьенан бу кху юьртахь!

— Тхуна хъан хьумма а ца оьшу, — юккье кхоссавелира Кхойсам. — Хьох стаг хилчахъанна, тхуна кхин оьшуш хьумма а дац. Ткъа нахана хьо стаг хетар вац, чохь лан хъан оьзданиг хьусам а яцахь, чохь-карахь а дацахь, длахохкуш машин а яцахь, институтехь доьшуш бераш а дацахь. Ткъа и дерриге а хъан хила чот а, таро а яра. Эхь дац ткъа иза: нахана кьаьркъаных вохкавелла хьо!

— Хлан, — юха а дош ийцира кхарел воккхо волчу Къуддуз, — вай мел дийцарх, хабарех дош ца хилла даьлла. Бакара тховса дуй баа беза, ша тховса дуьйнна нийссешарахь я кьаьркъаных а, я чагларх а, цхъаний тайпа ва хьоху хьуманых а кьурд бийр бац аьлла! — Оцу дешнаш цо схьадаьстира плюшан кладийна юккье кьурлан. Бисмалла а даьккхина, иза меллаша стоьл тле охьа диллира.

Бакар цкъа аглор длахьаьжира цу кьурлане. Кьурлан бакьдерг дара. Хирира кхунна, шеца забарш лелон ц бохкий.

Сийсара дуьйна кьаьркъаных кьурд база доьхна деглозу корта, цадогь дог, дерриге а юха а теттина, цхьа кледа, хьаставелла, мас-малик хилла дийхира Бакара:

— И пиво боху хьума мукъа йитийша оцу шайш цлераш яхначарна юккье ца йохуьйтуш...

— Юьтур яц! Яц! — тлечевхира Къуддуз. — Дера йовла хьуна уьш сица! Хьун башха ю йоккха хьакха а, жима хьакха а! Валарна-м ца кхоьру хьо, царех длахьдча!

— Велча а дац хьумма а, уьш ца мелча леш велахь, — тлетуьйхира Къосам.

— Давай, баал дуй! — Меттахвелира Кхойсам а.

Хирира Бакарна, ша юхаглертарх дош хир доций. Дешичойн муцларш сикха шена гучура даяхархьама делахь а, я шена а и кьаьркъа мийла кьордийна дела делахь а Бакара, сикха тлевахана, бисмалла а даьккхина, дуй биририйсса шарахь цхъана а тайпа вахош долчу маларех кьурд ца бан.

Йоллучу юьртана длахирира Бакара кьаьркъа дитина хилар. Шайгара даьлларг хьумма а кьезиг гьуллакх а ца хеташ, гьадбахана лелара Бакаран дешичой а.

Денош длаохура. Члогла хийцавелира Бакар кьаьркъа дитинчул тлаьхьа. Я вонехь, я диканехь дакъа ца лоцуш, шен кисанара ахчанан цхьа кепек дла ца хьоцуш, цхъана а дена дика болх ца беш, барам а, чот а йоцуш саьхьар велира иза. Хиницалц, малар дитталц дешичошна хьун ду а ца хууш, кетла такхайойтий, ягон дечиг карайойтура, мангал тоха ирзошкахь меттиг хуьлуйтура, хьуна а шег длаьлларг кхочуш дора, мел ша мелла хилча а. Амма хиница длахервеллера. Доцна аьлча, тешнабехк хиллера цуьнга кьаьркъа дитийтинчарна. Хиница, вовашка хьума ца алахь а, Бакарна кьаьркъа хьарамдина шо кхачарга сатеснера дешичоша.

Тлеера вукху шеран гуьйре. Бакаре шайш дуй банитина де шерра дагахь лаьттара дешичошна. Шен заманчохь и де а тлеххечира. Тлех а делира. Амма Бакара цхъана а тайпа кьаьркъаных а, пивох а хьума бага ца оьцура. Глехь кхерабеллера дешичой: ванах, кхин кьаьркъа мала а ца волалуш, иштта саьхьар виса воллу-техь хьара, аьлла.

Бакар-м, цкба а шен логал чохъа шаррий, етташурый бен кхин молу хлума ца яълча санна, де-дийне мел дели длахерлуш лавттара оцу спиртан хьожа йоглучу маларех. Шена дешичоша хъехна ма хиллара, еттинчу кибарчигин. Шенош дан волавелира, «Жигулина» роле хлоьтира, ура-атталла, беран кара эппаза а ца луш, длачлагъелира.

Дечиг а, докъяр а доцуш, буьсуш лавттара дешичой. Кара дагарш а эцна, хуьнах эха буьйлабелира. Улло глертара шийла ла.

Цхъана сарахъ кетларчу терхи тлехъ хиьна лара Къуддузий, Къосаммий, Кхойсаммий.

— Длахерлуш лавтта вайх и клант, — дладолийра къа мел Къуддуза.

— Бакар бохий ахъ? — хаьттира Къосама, шена иза шерра чуьушехъ.

— Херлуш-м ца лавтта, акха кхиьна виран бекъа санна, длакъаьхкина-кх, — тлетуьйхира Кхойсама.

— И дуй-м байита безаш а ца хиллера, хуьна, цуьнга, — юха а дладолийра Къуддуза.

— Ошибка елира вайгара эццахъ, — шена хетарг элва ра Къосама.

Цул тлаьхъа ойланашка бевлла, жимма длатийра.

— Хинца цо иза юха мала доладахъ-м эр дацара, шуна, вай цуьнга ма мала, — эхкхийтира юха а Къуддуза.

Цул тлаьхъа, дукха хан ялале церан къайллах барт сацира. Бакаре юха къаьркъа малийта аьтту баккха.

Нуц воглучу динсина дара, аьлла, Бакарна ши шиш къаьркъа эцна вахийтира Къуддуза шен жимаха волклант. Цул тлаьхъа ши де а делира. Хлума а гуча ца дладолийра. Ша волчу веанчу хъешаца стоьле кхайкхира Къосама Бакар. Стоьл тле шортта тайп-тайпана маларш а хлотиьна, ша аравелира, амма Бакара хъешана вуззал къаьркъа а малийна, цуьннан деглах эпсаран кеп а йовляна, ша динна цхъа котам а йиьна, тле чорпа а мелла, длаберзийра и бал а.

Тлаьхъара а, кхаа барзо маттар а вина, Бакар вол

цхъа хъаша вахийтира, чета уггаре а тоьллачех ду боху «Русская водка» цле йолу къаьркъа а диллина. Иза вара ЛТП олучу меттехъ цхъа зама а текхна, цлавеана, хинца шен дагахъ молла а хилла, наха мовладашка кхийкха волор вацар-техъ ша бохуш лела, Харсар цле йолу къонаха. Шен «дикалла» длайолийра цо, Бакаре ма-дарра ша хлунда ванитина а дийцина. Тлаккха Бакарна цхъа хлума дага деара...

Ши-кхо де делира.

Кетларчу терхи тлехъ юха а хиьна лара Къуддузий, Къосаммий, Кхойсаммий. Цлехъана церан блаьрг кхийтира пурх схъабоглучу урамехула гал-гал а вуьйлуш, леста а леста, багахула кура иллин клеж а етташ схъаглертачу шичан клантах.

— Эхх! — там хилира дешичошна. — Гой шуна? Валлах!и, биллах!и, дуьтуьйтур дац, шуна, вай цуьнга и кхин-м! Дала муьтлахъ войла хьо цунна а, иза хуьна а! Цунах ваьлча-м, хъаха, хилла хьо стаг хуьлу кехат довр долуш!..

Бакар улло глертара.

— Оссолом лалайкум! — Геннара салам кхоьссара цо дешичошка. Вуьйш цецбевлла лара. Цкба а, цхъаьнггехъ а ца кезнера царна шичан кланта кланбеллачу дешичошка саламаш кхуьссуш.

— Салам схъа стенна ца оьцу аш, боьрша дац шу? — Тлечевхира Бакар дешичошна.

— Валалайкум салам! Хъаьнг-хъаьнга а кхисса мега моьтту хуьна и саламаш, хьеръяьлла хлума? Юха а хъайн тохарлера амал схъаэца-м ца воллу хьо? — меттахъайра Къуддуз.

— Ца воллу, къурланор, валлане а-м! Ца воллий шуна гур а ма ду. Аш хлун дей, клентий, кхул тлаьхъа билет а доцуш, цхъа а хуьна юккье члийшаш лахьон воглур вац шу. Ошшада биллах!и, ву ас шуха сайна хаавелларг тоьхна акт а хлоттийна, таллийна чувуллуьйтур. Хезий шуна? Ас иза дича суна наха бехк а буьллур бац. Ткъа со юха а

къаркъане марзвинарш шу ду. Ду я дац?! Эх!ай, дала ларвойла шуха цхьаь суна хьуьна юккъехь дуйхьал нислу-чух! Пром-машки сорваны-ы завяли л-лют-тики-ни!.. — шен иллини кӀеж а етташ, Бакар цӀехьа волавелира. ПӀа-хьа хьаавссинчохь бисинера дешичой.

— Юха а *ошибка* елира вайгара, — элира доккха са а даьккхина Къосама.

— *Да-а-а*, хаза меггарг-м елира, — реза хилира Кхойсам.

— Дера ву со хӀинца дуйна вай дечкана а, докӀарна а и «экономи» боху хӀума ян езий-те мьоттуш, — дӀаде-зийра уггаре а воккха а, кхеташ а ву бохуш волчу Къудду-за.

ЛОВЗАР ЦА ХИЛИРА

— Собар, собар! *Торгово-закупочни* базехь ю боху ахь иза болх беш?

— ХӀаъа.

— ЦӀе Тома ю кхуьнан?

— Ю.

— Вай! Суна а ма ю цигахь цхьа Тома евзаш. Ахь бехь ма биллалахь, иза-м башха хастаме стаг а яц, хьуна. ПӀа-лий юккъехь ас шегӀа цхьа забар йича, гуттар гӀад яхана шен адрес а дитина дӀааханера иза. Вуьшта, шен цӀе-нийса аьлла ца хиллера цо, Луиза ю ша аьлла. Ваха-дӀакхавчча хир-кха иза Тома юй. ХӀинца-м ю сан цигахь евзаш жеро. Зина бохуш.

— Тойтал хӀинца, Руслан, кӀордийна суна и хьан До-жуанан кӀамелаш. ХӀета а, вета а хьуна евзарг хила аь-ла-м дац иза?

— Дика ду делахь. Цхьа хӀума де вайшимма?

— ХӀун ду иза?

— Охьахаал. Ас дуйцу хьуна...

Шина накъостан цхьана хӀуман тӀехь барт хилира...

Аьхкенан уггаре а довха денош дара уьш. Тов хӀоьтти-на, кхехкаш лаьттачу лахенгара цхьанхьа лаьмнашка, шийло-о хӀуо долчу хьалабахка хьаьгна бара гӀалахой. Шайшшинан барт хиллачу шоллагӀчу дийнахь веара Рус-лан базе. Юьстахо-о «Жигули» дӀа а хӀоттийна, аракхай-кхира Зина.

— *Привет, старуха!*

— Хьо ваа хьуо везачо. Со хӀунда ю «старуха»? ХӀинца бен ткъей пхӀь шо а ца кхавчӀний са-м.

— Ахь ма вуур вара со...

— ХӀета, чӀогӀа хьо дагавоьхна лаш ю, хьуна, со. Хьо ваза тахана бутт кхоччуш боллу. ХӀинца а ца веанехь а хӀумма а дацара, башха саготта яцара со хьо ган.

— Цундела вай кхана меттахӀоттор ду-кха кху баттахь данза диснарг...

— «Вай» муьлш ду?

— Хьой, сой, сан накъосттий, Томий.

— Томех хӀун до ахь?

— Ас ца до! Накъост ма ву соьца. Ма йохалахь, со оцу Томе вист хуьлуш а, иза оьшуш лаш а вац хьуна.

— Иза йогӀур яц.

— ХӀунда ца йогӀу иза? Ша хӀинцалц йолу Тома яц иза?

— Хаац. Цхьа эпсар ву иза йига гӀерташ, чӀогӀа гӀаь-хьааьлла, Алма-Атара дуйинна кехаташ кхьохуьйттуш.

— Алма-Атахь верг-м шен Алма-Атехь лийр вара. Хьан-на хаарна кхьору хӀара? Алма-Атахь верг а вац ала ахь шен цхьа гӀайгӀа ца беш. Ялол дийцал ахь. Пиш яц иза кхана вайца ца хилча.

— Стенга доьлху вай даха?

— ХӀинцалц вайшиь ихиначу. Ялол хьо, леле ялал!

Руслан гӀаьхьаьбуьжу чуйоьдучу кьоначу жерочун де-гӀе. Стомийн кӀайн настарш, забарна санна яй коьрта гӀе йиллинчу косинки кӀелхьара охьахецна юькьа, еха ме-

саш, дай, сетташ ден болар. Зинийн и болар дара Руслан-на къаьсттина хазахетарг. Ярташжахь ца хуьлу и тайпа болар. Ша-тайпа, гIаларчу мехкарийн болар...

Схъайоккхий, багаюллий, цигаьрка латайо Руслана. Дукха ца Iаш Зина а юха арайолу.

— Реза ю иза-м. Вуьшта, вай цхъана а дена ган йиш яц хьуна. ЧIогIа кхьору иза ша цхъанна гучаяларна.

— Шек дIа ма хила эр ду-кха ахь цуьнга. Мохь тоьхча адам тIе ца кхоччучу, хьуьнан хьакхарчий бен ца леллачу дIадаха чот ю-кха зайн. Кичча Iелаш, со кхана Iуьрре схьакхочур ву шуьшшинна.

— Дика ду. Чао!

— Бывай!

* * *

Стохка гурахь веанера Муса шен да-нана долчу. Жима-чу, басах леттачу ламанан юьртахь наггахь а стаг ца висинера шайн эвлара дуьххъара ваьллачу капитане хьажа ца вогIуш. Массеран а бала кхаьчнера: мел Iан деза хIинца а Алма-Атахь? Зуда хIунда ца ялийна хIинццалц? Кара хIума кхочучохь вуй хIара? — олий хоттуш верг а волура Масане хьехабора Мусага мехкарий! Къаьсттина карзахъяьллера дейиша Белиса.

— Ва нах, хьо муха ву? Хьобга йогIур йоцуш цхъа а йоI яц-кх кху Нохчийчохь, ахь цхъа шн дош алахь. Стенна ийзало хьо?

— Со жима вац хIинца, Деца, кегийчу зудаберашка зарбарш еш лела. Сан ткъей пхиь шо сов хан ма ю. Ша жимма а кхеташ ерг йогIур ма яц соьга, шена вевзина жимма а хан яьлла ца хилча-м муххале а.

— Ой! Со яла елла! ЙогIур яц бохург хIун ду? Хъав санна Iаьржа, хаза бIаьрг-цкъоцкъам, лекха дегI, ган куц долуш кегийнах сов бевлла лела моьтту хьуна и лелаш берш? Дитал и хабар!

— Дика ду, Деца, ахь цаI лаха а лахий, соьга адрес

даийтахъ цуьнан. Ас наггахъ кехат а яз деш, тхаьшшинна дагахъ дерг къастор ду. Тлаккха, со юха ца веанчух ца дийр дай вай-м.

— Девза суна, диканиг, и хьан хабарш. Суна и тлуьрли а боьттина, длаваха глерташ ма ву хьо юха а. Бакъ хила мегаш ду и наха дуьйцу цхьацца къамелаш. Цхьа хьашт доцу зуда ю боху цигахъ хьуна тлаьхьаяьлла лелаш. Амма бакъ-м дац шуьшinna моьттург. Нагахъ иза иштта делахъ, аса ян а еана коьрта тлехъ мел йолу мас юхйоккхур ю цу зурдан! Хезий хьуна?!

— Хеза, Деца. Бакъ ма дац иза. Бакъ хилча а хлун дара иза? — забар еш, велакъежира Муса.

— Вай, вай, вай, ва-а-а-ай!!! Хьо ма дала бусалбанашка!

Члогла цецйолу сурт хлоттадой, шина куьйга корта схьа а лоций, длаотехка Белиса. — Там а ма бара ахъ цхьа ишттаниг дан а дина, вай нахала даха! Делор, карор да-цара хьуна и хьан къанделла дай, наний дийна кху цаьхъ, хьо и юхьаьржо а яхьаш, ца веъча!

Кхидла Децига дах ца дайта, Мусас вела а къежий, цуьнан букъах куьг туху:

— Ас аьллий хьоьга, Деца, айса ахъ аьлларг, хьуна лиьнарг бен ялор яц. Сан дашах ца теша хьо? Вуьшта, хан лохьа суна айхьа суна лехнарг мила ю хьажа, тхойшиь вовшашна довзийта. Ас дуйцург дош дац-кх хьуна, жимма а тхойшинна барт хилахъ, со юха отпуске веанчохъ ас иза схьа ца алаяхъ! Вай ловзар а хлоттор ду-кха тлаккха кху кертахъ!

Муса шен отпущ чекхъяла гергаяхча длавахара. Дейишас дукха хан ца йолуьйтуш, цунна ялон йол а лехира.

«Цхьа клеэзиг марехъ Ийна-м ю, делахъ а дешар диканиг дешна ю, — ойла йора захало дуьйцуш араяьллачо, — туьканийн аьлча а, махбаран дешар. Ишттачо ледар кхо-бур вац!»

Хлеттахъ дуьйна вовшашка кехаташ кхехьийта дуьйлира Мусай, Томий. Хетарехъ, ловзар улло глертара.

Дукха хаза Іуьйре яра таханалераниг а. Малх лакха-баьлла, дуьненчу тов хІоттале, хьалххе араиккхина, шера-чу асфальта тІехула хахкаелла йогІура Русланан «Жигу-ли». Аренашкахь ялта дара чудерзош. ХІинцале дІакхоь-хьура машенаша керла кІа. Гарехь, комбайнераша сийса-ра башха наб йина а ца хилла.

Дукха ца хьевира Зинассий, Томассий ши накъост. Кестта хІорш чохь болу машен лаьмнашкахьа хьала йир-зира.

— ХІун ю, Руслан, хьан накъостан цІе, хІара башха вист хуьлуш а ма вац? — схьакхайкхира Зина.

— Бексолта ю-кх. Тхан автобазехь механик а ву, зуда ялоза а ву. — Жимма Іийна-а тІегуьйхира. — Кхуьур яра шуьшиь хІара вовза-м. Дехха де а, буьйса а ю хІинца а.

— Ой! Цигахь вайга буьйса яккхийта дагахь-м вац хьо? — Гуттар цецъйолу сурт а хІоттош, схьакхайкхира тІаккха Тома. — Сан мамин дог кІадалийта воллу хьо!

— ХІумма а хир дацара хьан мамина-м. Хьо Алма-Ата дІаяхча, хІун дан йоллу хІара?

— НаьІалт хьуна, Зинка, и мукъа хІунда дуьйцура ахь кхаьрга? — хІинца оьгІазйоьду сурт хІоттийра Томас.

— Дийцича хІун дара иза? Хьо-хьуо а ма яц башха цу-нах ешаш Іаш а. «Алапана тІе а хиъна Іан деза, цуьнга яхча а. Муха ву а ца хаьа, цкъа а гІнна вац» бохуш.

Цу тІехь шина йоьІан хабарш жимма дІасевцира. Бек-солтас, дІакхевдина, магнитофон латийра. Машен чу цхьа башха тайна, мукъамаш баьржира. Ногъетташ, дІа ца кха-чарна кхоьруш санна, снхделла догІура лаха чохь Орга. Йочанаш хьеелла, цІанделла, серладаьллера иза кху де-ношкахь. Аьрру агІорхьарчу басонна буьххьера чукъерза-ра мин-минотана бохлуш лаьтта малх. Кийра Іабабора цІенчу хІавао. Шеко йоццуш, де хаза хила доллура.

Машен цхьана хенахь басах чу а йирзина, гобаьккхина

ирахънхначу моънашна юьккърчу байн акъари тлехъ се-
цира.

Цхаммо хи дахъаш, вукхо дечиг гулдеш, кхоалгIацо
жигиг хедош, дIаболийра садаIа баъхкичара шайн болх.

— Руслан, хIара хъан Бексолта ма кхоълина ву. Томи-
на тлехъйзаш эпсар ву аьлла, вай кхерийна моътту суна
хIара. Хи-хи-хи-хи! — елар иккхира Зинига. — Шек а ма
вала хьо. Вай хъуна йоъттуьйтур яц хъуна цуьнга-м. Эцца
казенни чорпеш а юуш Iийначу цунах, хIун стаг хилла хир
ю моътту хъуна. Хи-хи-хи-хи!

— Томина хала хетар дац ахъ иштта аьлча? — хаьтти-
ра Руслана, шен карара шампураш кIегаш тлехула дIа а
ниъеш.

— Томка, хезий хъуна? — кхайкхира стаканаш цIан-
деш йоллучуьнга Зина. — Хъуна хала хетий ас хъайн Му-
сана вониг аьлча?

— Вал-а-лай, Зинка, — схъакхайкхира ша Iачуьра хъа-
ла а айелла важа, — ма кIордийна-кх суна хьо а, и Муса
а, со цхъа чIогIа гIадъяхана лелаш санна. Витийша иза,
кхин ца вуьйцуш. Вуьшта а дог вон хуьлу сан, сайн маре
яха деза аьлча.

— Хьо хъан хъийзайо цуьнга гIуо бохуш? — хаьттира
тIаккха дехьо цигаьрка уьйзуш латтачу Бексолтас. То-
мас духьал жоп ца делира.

Лерина чукъаьрзара гIонжагIе баьлла аьхкенан малх.

— ХIан, тIехилал! — мохъ туьйхира цхъана хенахъ Рус-
лана. — ДIалацал кедаш. ДIамалал цкъа дуьххьарлера-
ниг, вай вовшашна довзарна тIера!

Сакъера баьхкиннарш IиндагIлехъ яржийначу шаршуна
гонаха охъахевшира. Хьалхара стаканаш дIатуьттуш,
шаьш мер дац боху сурт хIоттон йолаелира ши
накъост.

— Аьшшима хIун дей, — вист хилира цаьршинга Рус-
лан. — Суна сеттар яц шуьшиь. Дуьххьара молуш-м дац
аьшшима? Шаьшшиь стенга йогIу хаьарий шуьш-
шинна? Бексолтех хетта шуьшинна эхъ? Бексолта, цкъа

тлехъа верзал, кхаършиммо цхъаца дламмаллац. Цул тлаъхъа-м вайшинга клезиг хлума кхочуьйтур яра кхаършиммо.

Хаъара вукха шинна, шаъшшиъ оьглаз йоьду сурт хлотторах иза чекх дер доций. Меллаша хъалаайдира стака-наш. Русланна хууш ма хиллара, цул тлаъхъа кхаршиммо шаъшшинга дукха ца бохуьйтура...

Малх Органан вукху басонна тлехъа лачкъа дагахъ, чуоллабеллера. Йоккха латийна хиллачу цлерах цхъа юккый, гилла хъалабуьйлу клуррий бен хлумма а ца йисинера. Зезагаш даха дахана Русланий, Зиний схъадаза дара. Машен чу а хиъна, магнитофоне ладоьглуш лачу Бексолтийна улло охъахира Тома, цхъа цаешачу кепара ела а къежаш.

— Хъан самукъа ца долу? Зудчунна са-м ца гатдо ахъ?

— Со зуда ялоза ву ца элира шуьшнинга Руслана?

— Иза-м массара а олура аш, зудчунна уллора цхъа ши пеллиг шаъш длахерделча.

— Ас хъайга тохара деллачу хаттарна жоп ма ца делира ахъа.

— Мича хаттарна?

— Хьо хъан хыйзайо маре глуо бохуш, аьлла хьаттир-кха ас.

— Вай-хлай! Бакъ ца лоь со тлаккха? Ша лартлехъ во-лу стаг глертар вуй вайн заманчохъ эпсар а хилла, ткъей лхеа шарна цлеравала? Ша кхеташ хиллехъара, цхъанхъа базехъ, туьканахъ, заготовитель, я цхъана кхечу, кара хлума кхоччучохъ балхахъ хир вара.

— Айхъа цуьнга кхоьхуьйтучу кехаташ тлехъ иза олий яздой ахъ цуьнга?

— Хъерам-м ца ваьлла хьо? — гуттар цецйолий, кач-лой дласасетта, ша хиъна лаччахъ, вуьшта а маларо дегл малднна йолу Тома. — Ишта-м тхойшинна юкъахъ йоккха любовь, хъаха, ю! Члорла со езаелла ву боху иза цуьнан дейишас, тохара цлавсана волуш со цхъанхъа-м ган а гина боху цунна. Ма дарра аьлча, цуьнан алапех тешна лан

дагахъ а ма яц со. Цигахъ военторгахъ дукха диканиг товар хуьлу боху. Ас посылкаш лохкур ю, хьуна, цигара-м вайн Кавказе! Дитал хӀинца и къамелаш. Кхин дийцар дац-кх вайн тахана, сан маре яхар бен. Уффай, ма йовха ю кху чохъ. Ia а лой хьо кху бутки чу а хиъна!

КӀант меттахваккха гӀертара маларо самукъадаьккхи-на йолу жеро. Иза хааделла, Бексолта леррина дӀахьаь-жира цуьнга. Малхо цӀен бос эцийтина, хилла стом санна, йогу беснеш, дог хьагон балдаш, безаман дохк хӀуьтту бӀаьргаш, лекха накха, йоцачу джинсови юбкина кӀелхьа-ра схьакъеда стаммий пастарш, — муьлххачу а къонахчун дагах гилдигаш дохур долуш дара кху сохьта къоначу жерочун сурт. Амма, маларо корта хьовзийна ца хилча, жерочуина ган декхар дара шега хьоьжучу Бексолтин бӀаьргаш гӀорийначу буса стиглахъ лепа седарчий санна шийла а, генахъ а хилар...

Бексолта машен чуьра аравелира. Томина моттадели-ра, хӀинца иза шеца забаршка вер ву, ша эвхьаза яккха гӀертар ву. Цунах дош ца хилира. Са даьхьна стаг санна, дӀахервелла, тогӀичухула волавелла лийлира кӀант, накъо-стийн дӀабаха барт саццалц.

* * *

Ма Iаржллу Iаржьеллера, шаьшшинца хилла шиъ дӀа а кхетийна, ши накъост юхавоьрзуш. Машенан охьаоьзна-чу корех чу детталора цхьа мела, хьаькхначу бецан хьожа ийна хӀо.

Стиглахъ лаккха хьалаайделлера горга, можа беттаса, Вовшашка вист а ца хуьлуш вогӀура ши накъост.

— Дика накъосталла ди ахъ суна, Руслан, баркалла хьуна, эххара а элира уллорчо. Важа дуьхьал вист ца хилира. Цуьннан дийца башха хӀума а дацара. Русланна хавара ойланаша иза мел гена дӀавехьна. Цу ойланашна юьккье цхьа а гӀерта оьшуш дацара...

Маре яха кечлуш, цхьацца пал вовшахбетташ лелар ю цкъачунна Тома. Мусан кехат хӀунда хьеделла ца хууш, сагатдеш а хьийзар ю. Амма цунна цкъа а хуур дац, екхначу аьхкенан дийнахь Органан тогӀий чохь ша цхьаьна сакъийринарг автомеханик Бексолта а воцуш, Алма-Атара леррина ша йнга цӀавеана Советски эскаран капитан Муса хиллий...

МУХА БУ ЦУЬНАН БІАЪРГАШ?

Бексолтина отпуск аьхкенан юккьерчу баттахь еллера. ЧӀогӀа обгӀаз вахана, шен дена а, нанна а реза воцуш вогӀура иза цӀа. Эскарехь гӀуллакх деш воллушехь, цунна девзаш а доцу цхьа нускал далийнера цунна. «Стенна сихбелла хилла?! — догӀгӀара клентан. — «Дикачу цӀентлера» ю аьлла, гомаш ност а йолуш, цхьа хӀума хир ю ялийнарг. Ца хилча, йогӀур а яцара шена ца вевзачу кланте!»

Ца кхаьчча, юьртахь цхьа а шен доттагӀа а ца карийра салтичунна. Цхьаццанхьа: эскаре кхайкхина, деша бахна дӀасабевллера. ГӀалахь доьшуш ю бохучу шен зудчунна тӀаьхьа вахар а аьттехьа ца дитира Бексолтас. Делкъал тӀаьхьа шайна уллорчу ахкачу а воьссина, седа санна сирлачу, малхо дохдинчу хи чу а иккхина, цхьана боьрах охьаленначу гӀамартӀе а вижна, юьхьтӀе газет а тесна, гӀуьллур салти.

Аьхкенан малхо эсала хьоьстур лора дерӀ. Шовданан зевнечу гӀовгӀано херйора совнаха ойланаш. Дуьхьал хӀуьттур эсалчу мехкарийн цхьацца суьрташ...

ЦӀехьхана цаӀ вист хуьлуш санна хетта, хьалаиккхира Бексолта. «ХӀан-хӀа, тарделла». Ахкан тата бен дацара. Юха а хезира цхьа аз. ХӀинца леррина ладуьйгӀира кланта. Цхьа йол яра хьуьна юккьехула гӀийла йиш а локхуш, схьагӀерташ.

«Ой! Со-м верззина ма ву!» — аьлла, шен бедарех ка а тоьхна, моьнаш юккье лечкьира Бексолта. Дукха хан ялале гучаелира цхьа тайна, хаза кисен юткьа коч юьхина йол. Длахецна хьаьрса месаш, горга юхь-сурт, жима мара, боккха, сийна ши блаьрг, беран санна, цлен, жима ши балда, берзинчу когаш тле юьйхина сандалеш, дай болар — йоблан дерриг а амат клант цецвоккхуш хаза дара. Iадийча санна висинера салти шен коьллашна юккьехь.

«ХIара мила ю-техь хIинца? Ма тамашийна болх бу хIара малик кху акхачу акхачу кхачар. Билггал цхьа хьаша хир ю хIара тхан эвла еана. Цхьаьна аддам а дуй-техь кхуьнца?» — ойланаш хьаьвзира клентан коьрте. Йол ша яра.

Меллаша, шен йиш а локкхуш, Бексолтас дуьхьал тIулгаш а дехкина, тодинчу хи улло яхара иза. Коган буьхьигчу Iобттина, хи шийла-довха муха ду а хьаьжна, меллаша шен готтачу халатан нодарчий дIаяха йолаелира йол.

«Дап-дипп, дап-дипп»-нехь деттадала доладелира коьллаш юккьехь лечкьана Iачу салтичун дог. Ца детталойла цуьнан дан а дацара: дукха исбаьхьа дара кьоначу йоблан дегI. Товш дацара йоле кьайлах блаьрг беттар. Тебна-а, готтачу гIашлойн новкьа а ваьлла, ша хьуьнхара вогIучуха-а, йолана улло веара Бексолта. Йол леррина схьахьожура кланте.

— Хьо мила ю? — меллаша хаьттира кланта.

— Хьо? — клеззиг цец а йолуш, дуьхьал хаьттира йола.

— Бексолта ю сан цле. Отпуске веана со эскарера. Хьо сох кхера-м ца кхоьру?

— Ца кхоьру, хIинца-м.

Кхин хIумма а ца хаьттира безамо вахош лаьттачу салтичо. Цуьнга блаьрг ца баккхалора йоблан сийначу блаьргаш тIера, хьаьрсачу месаш тIера, балдаш тIера, логатIера...

— Лийча вайша? — улло а таьIна, меллаша хаьттира кланта. Йола корта таийра.

Ийжаш кхеттачу малхо малдничу хи чохь доьлуш, ловзуш, керчаш цхьа хан яьккхира кьоначу шиммо. Цул тлаьхьа, гламаран басахь, йол глодаюккьера схьа а лоцуш, хаьттира кланта:

— Хьомеиг, ахь хьер воккхуш лаьтта-кх со, кхин цкъа а дласа ма къаста вайша? Соьга маре йогий хьо?

— Со-м еана хьогга, — клежира йол. — Со ма ю хьан зуда Лиза. Делкъанна йоглчу автобуса хьала а еана, йохьелла, аькчачу еанера со... Ца моьттура хьо кхузахь хир ву... Иштта ца хилча, со Инйр ярий хьогца кху акхачу ломан чложахь!..

— Муха? Хьой?! — цецвелира салти. — Вай хьо яха дукха! Хьо хинццалц мичхьа яра?

Эсала хьогстура Бексолтас шен клона зуда. Куьйгаш а лаьцна, Бексолта бераллехь уьдуш, ловзуш леллачу, цунна эскарехь волуш а дуьхьал лаьттинчу аька чухула хьаладоладелира кьона ши адам. Сарахь, малх даккъашна тлехьа баьлча, цхьана боккхачу берда йисте кхечира и шиь.

— Вайшиь дехьа далалур дац, — элира Лизас.

— Хлан-хла, вайшиь цхьана мел ду, хлумма а хир яц вайшиннан новкъахь, — аьлла, шен жимачу зудчун куьг а лаьцна, Бексолта бердах чу кхоссавелира. Цу минотехь, и шиь айделла, тема делира. Дукха лийлира Бексолтий, Лизий тема даьлла, шайн юьрта тлехула, колхозан токхечу аренаш тлехула, хьаннаш тлехула, лекхачу лаьмнашна юьккъехула...

— Подъс-о-о-м!!!—мохь белира казарми чохь. Шозлагичу ярус тлера охьа а иккхина, сикха тле хлумнаш а юьхина, шен накъосташца цхьаьна зарядка ян хьаьдира Бексолта. Отпуске ваха диснарг ткьей бархI де дара. Юха казарми чу вахча, шен тумбочки чуьра длатаса кечдина кехат, конверт а датлош, схьадаьккхира салтичо. Дладайира цу тлехь: «Аш со цлахь а воцуш, и Лиза боху йол суна ялаяхь, со цла воглур а вац», — боху дешнаш. Церан метта яздира: «Муха бу оцу аш суна хьахийнчу Лизин бляьргаш?»

ХЪАША

Февраль беттан шийла, цлевзинчу цхъана сарахь Орд-жоникндзера цавоглу студент Расул Грозный глалахь ве-хачу шен дешичин хлусаман наьларе кхечира.

— Ваша, суьйре дика хуьлда хъан, — аьлла, эхь хеташ, меллаша улло хилла, мара кхийтира иза, неларан горгалн тоьхча, араваьллачу Сайдалбекана!

— Ой! Расул! Хьо вац иза? Диканца воглийла хьо а! Чоьхъа вала. Схъая хъайн портфель а. Куьйгаш ма члогла шелделла хъан, каранаш дац хъан?

— Дан-м дара уьш, цхъанхъа эгнийначух тера ду-кх ас уьш, — цхъана хлуманна ша бехке волуш санна, нйзалуш чоьхъавелира клант.

— Суьйре дика хуьлда хъан а, Роза, — элира Расула, хъалха санна бехкалавахана кьежа а кьежаш, телевизоре хьоьжуш кьедачу глантахь аглор яьлла лачу дешичан зуд-че а.

— *О! Кого я вижу! Явился пропащий!* — хъала а айел-ла, меллаша дуьхъальеара иза, — длаяккха хъайна тлера куртка. Хьо ма шелвелла, нштта шийла ю вайна арахь?

— Шийло ма ю тахана. Делахь а, кестта блясте ер яра вайна-м. — И шело латтарна а шен бехк болуш сан-на, бехказа вуьйлуш дара клентан кьамел.

— Сайдал, *поставь, пожалуйста, чайник*, клант мацвел-ла хир ма ву, — элира Розас майрачуьнга.

— Цул жижиг кхарзахъа, — меллаша дуьхъал вистхи-лира майра.

— Ца оьшу, ца оьшу, со вуьзна ма ву. Баркалла. Сан яа дог делахъара, ас эр ма дара, — дуьхъал тасавелира Расул.

— Делахь, хлоаш кхорзур ду вай. *А ты все-таки чай-ник поставь*, — дладерзийра кьамел зудчо. Тлаккха ша хъалха лийначу глента охъахира. Расул а диванна йистте а тасавелла, телевизоре хьежа вуьйлира.

— Тадда ле, меттах ма хье, — бохуш хъала глаеттинчу

Расуле куыг а лестош, кухни чуьра сехъачувелира деши-ча. — Чай довха ду. Хоккей чекх яьлчахъана мер ахь... Чу-м ца туьйхи? — хаттар дира цо тлаккха шен зудче, цунна уллохъ лаьттачу кӀедачу гӀента охъа а хууш.

— ХӀан-хӀа, *счет прежний*, — жоп делира зудчо.

КхоалгӀа сахът а доладелира Расул чу кхаьчна. Хан меллаша йӀоьдура. «Ма дика ду-кха хӀара телевизор мукъа йолуш, хӀара яцахъара оха вовшашка хӀун дуьйцуьр да-ра» — бохуш, ойланаш а еш, тийна лара «хъаша». Цхъана хенахъ Расулан чохъ хӀума доцу, яьсса чуьйраш кӀаррр... кӀуррр... бохуш гӀовгӀанаш ян юьйлира. Ондда шен гай тӀе пхъарс а талабой, «Ухь! Ухь!» — олий, и гӀовгӀа дӀаяйа, кест-кеста йовхарш тухура кӀанта.

Цхъана хенахъ хоккей а чекхъелира.

— Ой! Цара тховса ма вон *сыграть* дира, кхана с кем наши играют? — хоьттурса Розас шен майрачуьнга.

— *Кажется, с чехами*.

— О! Иза чӀогӀа *интересно* хир ду. Сайдал, ахъ кӀанта-на чай доттахъа, со Рустамчикана тӀера хӀума дӀаяьллий хъажа, йӀоьду. ХӀуьа дичи а, буьйсанна шена тӀехъ *одеяло держать* деш ма вац иза.

Нус дехъачу елира.

— Схъавола, Расул, хӀума кхалла жимма. *Каникулаш* хир ю шун. Хьо садала веана хир ву? — хоьттурса деши-час.

— Ю. СадоӀуш ду тхо, цхъана шина кӀиранна. Ӏаьнан сесси дӀаяьлла тхан. Тховса юьрта хъалайӀоьдучу автобуса-на хье а велла, буьйса яккха ас, кхана Ӏуьйранна хъала а гӀор, шу хӀун деш ду а хьожур аьлла веара со. — Юха а бехказавуьйлура хъаша.

— Бакъ веана. Хьо хийрачу нахе ма ца веана. ХӀан. ТӀехилал! Чай мукъа мала хъайна баьпка тӀе маргарин а хьокхуш.

— Со вуьзна-м вара, делахъ а, цхъа стака мер ас...

— Мала ахъ. Шиъ а мала. Меца лела мегар ма дац. Эхъ а ца хеташ, хъайна оьшшург схъаала ахъ. Хъан да схъа-

велахъара, цо нштта нйзалуш лoблyбйтур ма вацара хьo. Хiннца маса шарахъ деша деза хъан?

— Шина шарахъ.

— Лор хир волуш ву-кх хьo?

— Хiан-хiа. Зооинженер.

— А-а! Да. Суна-м дицделлерий. Хьo-м *будуций председатель* вай.

— Хаац — эхъ хетта къежира Расул.

— Дика хир ду. Ахъ хiума кхалла. Со дехъачу воьду. Бакъе а, дицделлерий суна-м... хъан нана муха iаш ю-те? Иза-м кхуза гiалахъ больннцехъ а Инллина ма хилла, шина-кхаа баттахъ. Тхуна иза хаа а ма ца хира.

— Дика iаш ю бохура иза цхъа кiира хъалха-м. Ара-чу йолуш ю, боху. Хiннца гiолнй хиларга дог доху оха.

— Гiолнй хир ю. *Обязательно. Только* шел ма ло ала. Шелонца ма ду вайна лазарш.

— Дера ду.

— Ва кiант, ас зал чохъ *постель застелить* дина хъуна. Хьуо ваьлча, кухни чура *свет выключить* а яй, дiавнжалахъ — схъакхайкхира девешин зуда.

— Дика ду, Роза. Баркалла хъуна.

Гiала дiатийнера. Наггахъ тiехйолучу трамвайн тата бен ца хезара Расул iуьллучу хiусамехъ.

...— Хiара вара хъуна хiннца вайна оьшург, — дiадолийра Розас шен майрачуьнга резайоцу къамел.

— Снх ма лохъа, хiай. Иза-м кхана iуьйранна автобуса дiавоьдий. Ма чiогiа новкъа веа хъуна иза, чукхаьчна а валале. Иза-м сан воккха волчу шичан кiант вай. Со воцург кхин уллора гергара стаг а ма вац цуьнан. Цуьнан дас, дийна волчу хенахъ, вайшнъ шайгара муха данйтора дага ца догiу хъуна? Иза а ма ву кхана iуьрре, шен да санна, я *завфермой*, я председатель а хилла дiахiуттур волуш.

— Аса-м *просто* цунна вайгахъ *скупно* хир ду аьлла ма бохура.

Жимма длатиыра кхаършиннан кьамел.

— Бакъахьа-м, длаводуш цуьнан кара цхьа туьма — пхи сом делча дара, — вист хилира Сайдалбек.

— *Тоже мне!* — реза ца хилира зуда. — Хьуо вац хьо «Жигулина» райисполкомехь *очередехь* а ву, *квартирана обмен* ян а деза, ахча *копить* де бохуш Рустамчикана хьастаха базарахь джинсови костюм ца эцийтинарг?

— Джинсови костюм стенна оьшу пхи шо кхаьчначу берана? Шортта ма ю цуьнан и костюмаш.

— *Вот-вот!* Цундела ма боху ас: ца оьшу цуьнга туьманаш кхийдо. *Тем более* иза на *учебу* вьодуш а вац, а *домой едет...*

— Каранаш эца цхьа пхи сом мукъа ца делча вер вац со цуьнга, — оила йина-а, юха а элира майрачо.

— Хьайн хьашт дерриг дехьа! — оьглаз йьоду сурт а хлоттийна, ха хьарцина, бат пенехьа ерзийра зудчо.

Цехьхьанна майрачул бляьрг кхийтира спальниг не! хийра йисина хиларх. Меллаша хьала а гьаьттина, иза тлететтира майрачо.

— Вайшимма дийцинарг хаза-м ца хезна-те цунна? — зудчун лере таьлира иза. Ткъа иза-м «хуррр-тлуррр» — бохуш луьллур.

Луьйранна хьалххе хьала а гьаьттина, шен юхь-куьг дилина, тле хлума юхуш воллур. Расул, Сайдалбек пнжама а тлехь и волчу чуволуш.

— Ой! Хьо ма хьалхе гьаьттина? Жимма *понежиться*, хлунда ца до ахь? Стенга сих велла хьо? — хьаьттира цо кланте.

— Клант, ахь хлун до оццул *рано*? — йист хилира, сетта а сетташ, дехьачуьра сехьхьалла нус а.

— Дла ца вахча вер вац со. Цла вахале, цкъа сайн ненаваша Шудди волчу балха тле кхача дезаш а ву со. Шу лаш долчу хлокху районан райсоветан председатель балха вайитина боху иза. Хала хетар ду цунна, со гуча а ца волуш, лелча.

— Муха — муха?! — иккхира цецваьллачу Сайдалбек.

кан багара, ладийча санна, цецьяьлла лавьтара Роза а. Тлехь хан елира царшиннах цхьа а дист ца хуьлуш.

— Хлан, марша лойла шу. Со длаводу. Бехк ма билла хан йьочу хенахь ван а веана, ас шавш хьийзадарна.

— Ой! И бохург хлун ду? Дер, тлур вац-кх, веьанчуьра цхьа клра а ца доккхуш-м! Длаяккхал хьайна тлера куртка! Роза, схьаяккхал цуьнгара портфель.

Тлехьеттачу дешичас курткин подарчик катуьйхира. Несо портфель длаозийра. Виттане а царшимма вита а ца витина, тлера куртка дла а льякххина, схьахилийначу кледачу глента оьхьаха дийзира хьешан.

— Ас хлокху сохьта *мясо жарить* до хьуна, — кулни чу иккхира хлусамнана.

— Хьо, хьаха, вац оха иштта длавохуьтур. Ахь сийсара хьо дларгур ву гьлча а, сайн дагахь хьо вохуьтур вац бохуш лара со. Хьо стохка лай бен со волчакх буйьса льякххина а ма вац. Эхь ду хьуна н... Хьо-м сан воккхаха волчу шичан клант вай! Схьавелахьара, хьайн дас-м могуьтур дацара хьуна иза. Тлаккха, *успелаш* муха ю хьан? Сесси дла муха ели ахь? Хьо хлумма а хьайх лавьчна дуйчуш а ма вац!

— Дика чекхьели сан сесси-м.

— Дика хир ду. Хьо-м, хьаха, ву *молодец*. Со-м суо волччакх члогла хьох воккхавеш лаш ву, хьулал Дика хир ду. Лаламат дика хир ду... Дела дубьха, Расул, ма йоккха юхьхьаьржо хили моьттахь суна а, Розина а хьан нана кхузакх больницехь юй ца хууш. И хьиньхьара цунна оьшуче ла а дуглуш, цунна уллохь соцул долуш ма дара тхойшиь. Хьайн дели дубьха, алалахь цуьнга, цу балхана тхойшиь лаламат члогла юхьхьаьржа хлосттина ду, алиь. Вуьшта, цнга юьрта и йолчу дладаза-м йийр дац тхойшиь!..

Тлаккха жимма соцуьнга а хилла:

— Дика хир ду... Тлаккха, хлнца кхуза вайитина волу райсоветан керла председатель хьайн ненаваша Шудди ву боху ахь? — дладолийра цо юха а кьамел.

— Ву бохуш-м хезна суна.

— Хир ву, хьуна. Дера хир ву. Шудди-м хьаха ву чо-
гла кхеташ стаг. Собгахь, цкъа оха Павлодарехь цхьана
дахийтина суьрташ а ду цхьанхьа-м хила дезаш. Собар
делахь ас хиница и сурт тлехь долу альбом схьайохьу хьу-
на. — Сайдалбек сикха дехьа чу иккхира.

Кухий чуьра схьахезара кхарзалучу жижиган хьожо.
Схьаэтталучу оцу хьожано кӀентан цергех хи доладалий-
тинера. Меллаша шен кога мачаш а туьйдина, курткий,
портфеллий кара а лаьчна, вист а ца хуьлуш аравслира
Расул...

Шелоно кӀац тесна лаьттаху лаьмнийн баххьаш тӀерчу
попан хьаннех а тийсалуж, ца лууж санна, халла хьалаай-
белла лаьттара лаьнан малх, Расул чохь волу автобус кхе-
ран районан дозане кхочуш. Арахь шийла хир болуш бе-
лахь а, автобусан коран куьзганна чехк хьажна малх,
юьхь хьобстуш, эсала бара. Ша хьӀна лаччохь наб озийне-
ра Расулана. Сийсара дешичой, цуьнан зудчой дийцина
къамел а хезна, логе шад хӀобттина, наб ца кхеташ буйса
ьяллера цуьнан. Ненавешех, Шуддех лаьчна цо дийцинар
а бакъ дацара. Шен дешичий, нуссий шена билггала дов-
зийта дийцина дара цо иза...

Амма, шен аьшпаш гуча а бевлла, ша цаьршинна хьал-
ха юьхьлаьржа хӀоттарна а ца коьрура Расул хиница.
Ойла сецнера кхин цаьрга ца ваха.

СОВГАТ

Шен дешича, кхузткъа шо кхачча доллу къена хьехар-
хо Ахмед Усамович тӀехваллалц бохуш, шина урамна
йнстехь динчу цхьана рагун сона тӀехьа а лечкӀина, ул-
логӀертачуьнга къайллах бӀарг бетташ лаьттара ворхӀал-
гӀачу классера дешархо Хьусейн. Логе шад гӀоьртина, ве-
лаха дог долура кӀентан, лаьна юккъехь бовха кхеттаху
малхо дашийначу лайлахь цхьацха ког боккхуш, гӀийлла
схьагӀерта шайна духхавеза хьехархо гуш. Ца лаьара та-
хана цунна гучувала. Шена тӀе доккха эхь деача санна хе-

тара. Ахмед Усамович шена улло нисвала воьлча, ла а ца
велла, ведда, урамехула охьа вахара Хьусейн. Цу дийнахь
иза школе а ца воьдуш, сарралц, тогӀи чохь моьнаш юк-
къехула волавелла лийлира.

— Дада, ахь туькнахь волчу хьайн шичин Рамзанан
кӀанта Султана зуда ялийча царна сервант ма яхьбира,
ткъа вукху шичан, Ахмед Усамовичан кӀанта Мусас зуда
ялийча, царна басмин тӀуьйлг бен хӀунда ца яхьйти-
на? — ГӀехь тӀе а чевхаш, хьаттира шийлачу арахула лел-
ла, ши бесни а цӀийина, чукхаьначу Хьусейна шен дега.

— Ой! И хӀун ю цо юьйцург? Стаг ца хин йолу хӀума,
хьан хӀун бала бу зударша совгӀатана хӀуьа яхььча а? Зуд-
да! — ДӀакхайкхира иза тӀаккха шен зудчуьнга. — Айхьа
селхана зуда дӀаерзочу шал даьхьира бохуш яцара хьо?

— Яра! Хьан боху ас н ца даьхьна? — сехьачуелира
хӀусамнана.

— ХӀара вайн мерагӀург ю-кх суна чугӀерташ, хьо басма
а эцна яхана, шен учитиран кӀентан зуда дӀаерзочу, бохуш.

— ХӀун бен ю н, басма а, шал а! Бехчалг ю-кх аш цига
яхььнар! Ахмед Усамович оцу кепекаш лечкӀочу мецигал
кӀезиг хетар ду шун иза? — мара а ийзош, юха а чугӀерта-
ра кӀант.

— ДӀаяла суна хьалхара, къамкъарг, ас цхьа хӀума
хьайна тохале! Цо хьайна шианнаш дахкарна-м ца
коьру хьо, оха сирвант ца яхььнера, аьлла? — оьгӀаз ва-
хана, тӀечевхира да.

Хьусейн, не! а тухуш, араиккхира.

— Нийса-м локкхий иза, — йнст хилира нана, кӀант
аранккхича, — вукхарна сервант яхььна хилча, царна а
мегар дара цхьа стол мукъа яхьа.

— ДӀасацаел хиница ахь а хьайн муцӀар! — тӀечевхира
майра. — Хьуна ма хаьа вай цхьана хӀуманна ахча гулдан
гӀерташ дохкий. Хьуо а яцара хьо Рамзан вацахьара, йиш
яцара, хийла безарахь эца деза товар цо вайна делла бо-
хуш, лелаш. Товш дарий, ткъа, царна деза совгӀат ца
даьхьча?

— Ишта-м дара иза. Вуьшта, дегабаам бина хила ме-
га-кх цара. Ца! хезна ма лела хлара шайтла а.

— Бинехь, цара а ма я-кха вайна вай д!аяхьннарг бен,
Т!аккха д!а ца нисло иза?..

Мацца а, да д!авижначул т!аьхьа бен ца веара Хьусейн
чу. Ша ц!аваллац наб ца кхеташ й!йна нана тергал а ца
еш, д!авижа кечлуш воллур!а к!ант.

— Хьусейн, х!ума х!унда ца кхоллу ахь? — хьастае-
ла, хаьттира нанас.

— Хьашт яц! — юрг!ана к!ел вуьйлира к!ант.

— Хьоьга хьан хьахийра вайн *учитиран* к!анта зуда
ялийначу к!ади бен ца яьхьна аьлла? — меллаша хаьтти-
ра, улло еанчу нанас.

— Цьхаммо а ца хьахийна. Суна сайна хипра.

— Зуда ялийначу хьош долу совг!ат-м юхалург луш
долу декхар санна х!ума яй. Кханоле хьуна зуда ялийначу
бог!уш уьш а ма бевлла вайна цхьа к!ади еачхьана. Иза
бахьанехь хьайна хала х!унда хьотуьйту ахь? Йовдал а ца
лелаш, хьайна х!ума а кхаллий, вьжа д!а. Хьо-х делкьехь
а йнъна вахана вацара.

— Ца еза суна...

— Хьо мегар-м вац, Дикки, иштта лелча, — хьесталора
нана. — Рамзан вайна дуккхазза а дика дина стаг ма ву.
Цул сов, наха лоруш, нахана вевзаш, лелалуш стаг а ву.
Цуна деза совг!ат ца даьхьнехь нийса хир ма дацара, на-
хана гергахь а. Цо-м иза кхана йуьйрре юхадахьар дай
вайна, вай даьхьначул а сов а даьбаш. Хьо жима ву х!ин-
ца а. Наха лелориг дика ца хаьа хьуна, хьайна школехь
хьоьху книжкаш т!ехь дерриг бен. Вайна-м сийлахь а дай,
Рамзан санна волу стаг гергара хилар а. И мел таро йо-
луш, мел дуьненан рицкьа т!едирзина стаг ву хаьий хьуна?
Цу т!е, ламаз-марха цо санна лерина лелош стаг а хир вац.
Галамат ч!ог!а хала хетар ду цуни а ахь и санна Йовдал
х!уманаш дийциний шена хаахь. Хьо ч!ог!а дукхавезаш ма
ву и.

— Туькана а х!гъна, нехан кепекаш лечкьош волу иза

дика стаг ву, цо вайна динарг а дика г!уллакх ду, нахах а
тачкыйна, вайна масех г!уьйлинг йоьхкина аьлла, ткьа
ворх! шарахь суна а, ткье итт шарахь кху юьртахь мел
долчу берана а хьехна волчу Ахмед Усамовича беш берг
дика болх бац-кх? Шен туьканара товар спекулянташка
д!а а кхоехьуйтуш, ахча гулдина волу Рамзан наха лоруш
ву, ткьа кьанваллац хьехна волу, орден а елла волу Ахмед
Усамович наха лоруш вац? — гуттар а цецваьлла, ша йуьл-
лучуьра хьалайвелира Хьусейн.

— Тс-с-с! Ма е г!овг!а! Дена д!ахахь, цо т!ара узур
ду хьуна. Хьо стенна карзахваьлла тховса, вала а? Хьер-м
ца ваьлла хьо? Вало, ас хьайна кхаьрзина х!оаш а дай,
д!авижа.

К!ант вижинчуьра хьала ца г!оттура. Нана юха а дог-
гах хьехамаш бан юьйлира:

— Кьанваллалц ши ког а текхош леларх ца хуьлий
стагах стаг-м. Х!уьа дина а, миччара катоьхна а, нахах тер-
ара ваха г!орта веза. Х!ума ерг бен ца хета х!инца нахана
стаг. И ца хаахь хьо а лелар ву хьайн хечийн ши ког а те-
кхош, хьайн *учитир* санна. Гийий хьуна Рамзана шена а,
шен к!антана а дайтина еттинчу кибарчингий ц!енош? Ше-
на а, шена к!антана а цо эйна, маьлхаш санна, лепаш йолу
ц!ена машенаш? Жимма *гарамотни* хиллехьара, хьан да а
хир вара иштта вехаш. Девиса, нисса кхо калас мукьана
яьккхина хили елара цо! *Завсклад* вохуьйтуш вара хьуна
иза цхьана юьхьехь, Рамзана г!о а деш. Ткьа *учитира*
дешнацух х!ун хили? Цул дукха дешна стаг вацара хьуна
кхин хьекьалах т!ит! бацахь-м, гулдина а дан х!ума дац
цунах. Хьо цхьанхьа жа т!е вахийтар тоьлу вайна, хьоьга
эрна доьхуьйтуцул. Вай со яла елла! — гуттар а ч!ог!а ша
холча х!оьсттина моттуьйтуш, т!амарш д!асатеси-ра на-
нас. — Х!ара сан шиь ца хили-кх нехачех тера! Цхьа де-
лан г!уда хьаьрчина хилла-кх сох. Важа а д!авай, армеха

ца ма веѣа, комсомолин цѣхана хуьнехдинча а кхетта, Сибарех а вахана. Хьох мукѣа стаг хир моьттуш, догйовхо йолуш йийнера, хьо а цѣа хьайн воккхаха волчо бинна бала бан воллу-кх суна! — ша йоблху моттуьйтуш, члечкьира нана.

— Сох стаг хир ву хуьна, нана, шек а ма яла хьо. Со бахъанех цкѣа а елха дезар дац хьан. Амма ас нехан келпекаш-м лечкьор яц! Сох Рамзан тайпа дика стаг а хир вац. Ламазаш дечул а, марханаш кхобучул а атта дацара цунна туькана деана товар, спекулянташка дла а ца кхоьхуьйтуш, колхозникашна дладобхкича? Шена доглуцу алапех дина цо еттинчу кибарчигийн ши ценош? Шен алапех эцна машенаш? Нахана и ца го моьтту цунна? Шаьш и лору моттийтахь а, шайн бляьрга ван ца веза хуьна иза адамана а. Со йовдал вац хуьна, нана, жима велахь а. Суна Рамзанера а, Рамзан санна волчуьнгара а хлумма а ца оьшу хуьна.

Кланта динчу кѣамело глехь цецѣьяьккхина, кхуьнга хьаьжжичохь йисинера нана.

— И хьан дуьйцуш хезна хуьна? И хлун мацаллий, псаллий ю ахь юьйцуш ерг? — хьаттира нанас.

— Кегий хилча тхуна хлумма а ца хаьа моьтту хуьна? Оха вовшашка хлумма а ца дуьйцу моьтту? Тхуна дерриге а хаьа, хуьна: вайн дайша паччахьан заманахь мел лайна баланаш а, тлом болчу заманчохь лайна хилла халонаш а. Цундела хиница, шайна кара хлума кхача йоблча, цунах баккхийбуьйш, ца лебаш хьйизаш бу цѣаболу нах, кхул тлаьхьа дуне духур долуш санна. Адам а лийр вац мацалла. Вуьшта, Рамзан санна берш писалла-м лийр бу, шайн мел хилча а, ца лебаш. Суна ца лаьа царех тера хила.

Алэ хлумма а доцуш йисира нана. Шен дагахь иза йокхаера, «буйннал бен воцчу» шен кланта динчу хьекѣалечу кѣамелах. Делахь а, шен дагара ца ханйтира. Хьусейн кхийтира, ша нана тешийна, кьарийна хиларх. Самукьабьлла, шена тѣра юргла кхоьссина дла а дохуьйтуш, хьаланкххира клант.

— Цулла а, хуур ду хуьна, ас Рамзанна дала кечдина совглат кхана хьайна хича. Хиница, схьадал айхьа суна кхаьрзина боху хлоаш. Со мацвелла!

Шен кланта яа хлума ехар казахеттачу нанас, тергал ца дира цо аблла дешнаш.

Дийнахь, делккѣа хенахь шен дешича болх беш волчу туькан чу инкххира Хьусейн. Дуккха а нах а бара цѣацца хлуманашка бляьрг бетташ, туькан чулула лелаш.

— Ваша, ахь хьайна а, хьайн клантана а еттинчу кибирчигийн ценош стенах дайтина? — мохь туххуш, туькан чохь мел верг цец а воккхуш хьаттира, ций а велла, чунккханчу кланта. Цецваьлла, ша хлун эр ца хууш, воьхна висира Рамзан а.

— «Жигулеш» стенах эцна ахь? — юха а мохь тоьхнна хьаттира кланта. Рамзан макхвелира. Иза вистхилла вала-ле, юха а мохьтуьйхира кланта:

— Длахаалахь, и хьан ценош а, машенаш а, наха «хлорш ю и Рамзана нехан кепекех эцнарш», — бохуш, тле пелгаш а хьйсош, лаьттар ю хуьна. Ахмед Усамович тхуна цкѣа а вицлур а вац, хуьна, тхуна иза гуттара а дукха а везар ву, хуьна!

Кхидла туькан чохь хилларг ца хира Хьусейнна. Топло кхоьссина санна цу чуьра ара а инкххина, ведда, тогги чуьрчу моьнашна юккѣе вуьйлира клант. Схьаэьккха санна детталора дог. Делахь а, шек вацара иза. Воккхавера, дукха воха а ца вухуш, хьастах дуьйна кечдина «совглат» шѣга дладаладаларна. Кхул тлаьхьа хиндолчух башха вага а ца вогура клант.

Шелодо глорийна лаьтта моьнаш а, лайно клай йинна басеш а, ша клелдлахула кьар ца луш хахкаделла доглу хи а, дерриге а лалам а шех доккхадеш, делаькѣжаш санна хетара клантана. Ахмед Усамовична хьалха шен бехк жимма байбелча санна а хетара.

Хьусейна динарг ма-дарра хичначу наха, цунах доккха дийцар дира. «Алаамат нийса дина. Кхин да хлума дан а

дацара, и ца дича» — олура наха. — «Стаг хир ву цу клантах» — тлетухура цхьаболчара. Ткъа Ахмед Усамовична шайш дуйхьал кхетча, бела а къекий, доггаха хоттура цуьнга маршалла.

Рамзан а ву шен туьканахь хинца а. Амма меллац хир ву-м ца хаа...

КУПЕ ЧОХЬ

Цхьаьна нактоь а воцуш, ша вара командировкера вогу трестан экономист Хьасан, яьссачу купе чохь «Москва — Баку» поездо техкош вахьаш. Кхо-диг сахьт а даьллера поезд Москва Галара араиккхина. «Ма тамашийна хлума ду хьо таханлераниг, хлара вагон хлоккхул яьсса хилар», — ойланах йора, тлера бедарш дла а ца йохуш, керла биллинчу клайчу меттахь аркьал вижна Гуьллучу жимчу стага. Де кхачош лаьттара. Суьйренца цхьанаэшшарехь тедоладеллачу кегирачу суьйренан догланой, цхьатерра гийла длай-схьай лестачу вагоной кладделлачу дегле мерза наб глертайора.

Цхьана хенахь еана, цлехьхана неI дла а йиллина, проводничас самаэккхийтира хлетта наб озийна Хьасан. Чохьа яккхира цхьа стомма зудий, кхиьна яьлла, цлогла куьцехь йоллий.

— *Располагайтесь!* — аьлла цаьршинга цхьа дош а кховессина, проводница длаяхара. Чохьхьяьлла шийь ка-тоьхнна шайшшингара даккхий, совсийна тлоьрмигашший, тлерагша длайнхкина баккхалший, сетканаший цхьа-цаггахь терхи клеллий, нелар тлехулий дласа телон юьйли-ра.

— ЭхI, Лиза, ма доккха гуллакх хилира-кх кхунах. Туьма-м даьккхи вайшингара цу жаьло, делахь а, цу обций нагон олуцу жовжаглатичуьра вайшиь араяккхнна дика ду-кх,—хьухьйойьллачуьра ша меттаяллац а ца лаш, кьамел долийра стоммачу зудчо. Важа жиманиг кест-кеста Хьасане бляьрг а тухуш, йист а ца хуьлуш лара.

— Дика гуллакх хли вайшинна хинца ярах, — ца сацадора стоммачу зудчо шен кьамел, шайшиь дланисьел-ла, охьахьйначул тлаьхьа а. — Хлара дедерон-м тлаьхь-тлаьхьа карош а дац, хьуна, Москвахь а. Кхуьнан метарх-м хьастах Чиншка базарахь шийтта туьма делира суна!

Ши зудча чохьхья яьлча Илла бакьхьа а ца хетта, шен терхи тлехь клегар а хьйна, корах ара а хьовжуш вогура Хьасан, боьллачу боданехь башха гуш хлума дощу-шехь.

Чохьхьяьлла ший мила ю кхеташ лаьттара Хьасанна. Стомма зудча-м шек а йоцуш, шен йохка-эцаран гулла-кхаш дуйьчуьуьра саца дагахь яцара. Тлаьхьхьара а, шен нактоь гена яла йойлча, жимахьйолчо цуьнга кьайллах бляьца йира, жимачу стагехьа йирзинчу шен голаш тле дил-линчу куьган пелг а лоцуш. Зуда кхийтира цо бохучух, амма шен бага ваьшта яхийтина дукха ца йира.

— *Ты кто, парень?* — йист хилира иза Хьасане.

— *Как кто, человек.* — вела а къекаш, оьрсий мат-тахь жоп делира кланта а.

— *Я это знаю. Ты кто по наци?*

— *Дагестанец.* — аьшпаш боьттира Хьасана, ша нох-чо хилар а, шайшшма лелочух кхетта хилар а хььча, ши-на зудчунна эхь хетахь а, аьлла.

— Хлара-м суьйли хилла, йойI, хьо инзарйилинехь а. Бе-замма-м ца бахана хьан кхуьнга?

— Пнтахьа, Деца, и хьайн ловдал забарш, — эхь хий-тира йолана.

— Кхяхь, кхяхь, кхяхь!.. — ела елира зудча, шен багахь мел йолу церг гуча а йоккхуш. — Хлуьнда ю уьш ловдал? Везавелча хлун тамаша бара хьуна и санна хаза, зовьртала суьйли? Хлара-м хаза цлена куьцехь стаг а ву, цхьацца берш санна а воцуш. Хьол цхьа ворхI — бархI шо бен вок-кха а хир вац. Соьга гуьр белара кхуьнан безам. Кхяхь, кхяхь, кхяхь!..

Йоккха гловга эькхийтира самукьадаьллачу зудчо. Ли-за-м шегла Децас ечу эвхьазчу забареххий, шайш вижан-

чуьра глаттийначу жимчу стагаххий бакъахъа ца хеташ йара.

— Хла, йо! со цкъа оцу Куьрчаларчу зудчух кхетта йоглу. Цуьнгахъ цхъа дубленкаш хаеелла суна. Цо уьш мичара ийцара хатта йоьду со. Чуьра ара ма яьллахъ, оцу суьйличух тешам бац хъуна, — олуш, стомма зуда сеттина-а купе чуьра араелира. Хъасанний, Лизий шайшшиь дисира.

«Хиннам муххале а со похчо хилар хоуьйтучохъ дац хлара, — оила йора Хъасана. — Йол члогла юьхьаьржа хлуттур ю шен накъоста дийцинчух».

Арахъ ма йаржлу йаржьеллера. Кора гле лач схъадеталу догланан глдамаш алсамдевллера. Бехк лъоьуш охъа таьйна йоглуцу йоле тлаьхь-тлаьхъа безам боьдуш лаьттара жимчу стеган. Идон глертарх бляьргаш ла ца ду-гуш сих-сиха цуьнан куьцечу деглах хьерчара.

Цхъана хенахъ цигаьрка оза тамбур чу велира Хъасан. «Ванах, Лиза декъахъ ю-те оцу спекулянткас лелочуьнца, я лаамаза цхъаьнаннсьелла-те? — оила йора кланта. — Декъахъ елахъ, ма хаза доцу гуллакх ду хьо. Ма эхъ дара цуьнан куьцана, цуьнан эхъ хетачу бляьргашна»...

Йол цхъана сетки чуьра баккхалш схъа а яьхпа, цаяьрга хьобжущ, самукъадаьлла лаш карийра, юха купечу ваьллачу Хъасанна. Жима стаг чуваьлча, иза юха а шси пал длаьхарчон юьйлира.

— Москвахъ эцна ахъ уьш? — хаьттира кланта оьрсийн маттахъ.

— Хлаъ, — корта таййра йо!а.

Хъасанна дагадеара йоь!е бегашба.

— Со волчу Махачкала еанехъарий, х!оккхул гена Москва а ца глерташ. Ас юхкур ма яра шуна и санна ерш, — кьежира клант.

— Муха? — цецелира Лиза.

— Цигахъ центральни универмагехъ директор ма ву со...

Йол ела а къежна, ладда йийра, кхин хлумма а ца олуш. Цхъана хенахъ чуеара цуьнан стомма накъост, шен ден иаршкехула Куьрчаларчу зудчун варх!ей да чекх а воккхуш.

— Х!ун динна хъуна цо? — хаьттира Лизас.

— Х!ун дийр дара цо суна-м? — оьглаз яхана эькхъа йоллара стомманиг. — Ца дуйьцу-кх ша дубленкаш мича туькканара эцна. Собар де ахъ, соьга ала хлума а хир ду хъуна цу вира-м...

— Деца, — меллаша йист хилира Лиза, — хлара вайшиннан накъост мичахъ балхахъ ву хаьий хъуна?

— Хла-ан? — Кхераелира Деца, — Милншехъ-м вэц?

— Хлан-хла. Иза дера ву Суьйлийчохъ уггаре а йоккхъа туька карахъ ерг...

Шайшинца верг космонавт ву, я кхечу дуьненчуьра веана стаг ву аьлча иштта цец ер яцара стомма зуда. Цуьнан ши бляьрг къаьрззинчохъ бисинера, лахара балда оладелира.

— Ой, ой! Ткъа ахъ хлумма а хъахийний цуьнга? — шабар-шибарехъ хетта юьйлира Деца.

— Х!ун? — ца кхетара йол.

— Ой! И бохург х!ун ду? Гергарло дла-схъа ца хъахий ахъ кхуьнга? Хлара иштта валията мегар ма дац! Хъера-м ца яьлла хьо?

Хъасан хъалха газет а лаьцна, вела ца вала глерташ, хала са детташ воьгура.

— Соьга х!ун де боху ахъ, ва Деца, ас муха хъахор ду, мила ву а ца хуучу стаге гергарло? Сан де ваша-м вац иза?

— Ас а ца боху и хъан де ваша а, ненаваша а ву, хьо талух яларг! Жимма забар-кабар е. Хъайца ловза ваккха. Безам бахнита хъайга, т!аккха атта хир ма ву хлара вайшинна ма хетта ловзава!

— Ой! Деца! И х!ун ду ахъ дуйьцург? — боккъалла а оьглаз яхара Лиза. — Ас муха воккху ловза поп санна во-лу стаг?

— «Муха» дан а дац. Со кху чуьра ара а яьлла, дла йодду хьуна, хлуьа дай а, хлара тховса хьайна тлевэрзор ву ахь!

— И ма делахь, Деца, со Ийр яц хьуна кху чохь суо, — кхераелла хьавьзира йол.

— Сетта ма сеттал суна! Хлун дарна кхоьру хьо цо хьайна? Яарна-м ца кхоьру хьо? Ас а ца боху хьобга цунах хьайна майра ве. Тоьар ву хьуна Казахстане поппархьеха вахана хьайн майра а. Безам бахийта хьайга, вайшиь ша волча еьча кхунна евзам аглор. Атта ду хьуна Москвах, Ригех, Ленинградех хехкалуш лела, хьайн меркелхьара туьканаш а йнтина? Суна тлаьхьа «хьаглертахь мегар дац хьуна! — Ну, я пошла, дочка. Дасудани! — Деца араелира.

Зудчо тлаьхьа динчу кьамелах члогла цецваьллера Хьасан. Хинца велавала дог ца доглура. Оьглаздахана, эькка доллура жимчу стеган дог.

«Хлун до-техь хинца хлорку жимчу зудчо, муха ловзавоккху те со кхо?» — Ойла а еш, вист а ца хуьлуш боглура хлара. Амма Лиза а яцара йист хила йоллуш.

— Хьан хлун ю и зуда? — хаьттира Хьасана, оьрсийн маттахь.

— Ненан шинца, — меллаша жоп а делла, сецира йол. Схьагарехь, хлара шен децас бохург лелон йоллуш яцара. Цо жимма даьстира яхь йолчу клентан дог.

Буйса юккье глортинера. Чохь волчу клантах эхь хеташ, ша хььначуьра аглор ца йолуш, йогла а елла йоглура жима зуда.

«Цкьачунна-м оьзда зуда ю хьо, — ойла йора Хьасана. Тлаьхьа хлун хир ду-техь хьох, хьайн децина улло яьлла лелахь?..»

Хьалха санна, шена тлера хлуманаш дла а ца йохуш длатаьлначу Хьасанна цхьана хенахь наб ознира. Корак чуькхеттачу луйренан серлоно самаваьккханчу цунна, ша хььнначохь йогла а елла лаш гира Лиза...

Малх лаккха хьалаайбеллера Лизин стомма Деца купе чу эьккхаш. Ела кьежна, Хьасане «Дарасте», — аьлла маршалла а хоттуш Лизинна тлейирзира нза:

— Дийцал, йол, хлун боху хинца вайн «невцо?» Евзар ю бохий вайшиь ша волча еьча? Лур ду бохий вайшинна товар?

Лиза йист ца хуьлура.

— Ой! Мотт кхобуш-м яц хьо соьга? Йист стенна ца хуьлу хьо?

Схьагарехь, члогла оьглаз яханера Лиза хлара ша чохь а йнтина длаяхарна. Буйсанна наб ца йина цлийбелла цуьнан ши бляьрг, хинца хих буьзнера.

— Длаяьлла дла, — шена мовьтучу аглор длатидира Децас и кхуьннан елхар, — хьанна хаарна кхоьру хьс?..

Лиза цкьа сикха, ягийча санна длаьхьаьжира Децига, делахь а хлумма а ала а ца делла, корехьа йирзира. Хала са тоьхна Ийра Хьасан а.

— Дика ду, делахь, со новкьа хир ю шуьшинна хинца. Со-м юха а длаглур ю. Глой со? — хаьттира стоммачу зудчо. Лиза йист ца хуьлура. — Глой со? — Юха а члогла хаьттира Деца, ша иййринг забар цахилар а хоуьйтуш.

— Гло хьо! — ла а ца велла мохь туххуш, нохчийн маттахь длакхайкхира тлаккха Хьасан. Хуьлуш долчун духе ца кхуьуш, схьахьаьжжинчохь йисира ши зуда.

— Гло хьо! Дера глор! Кхуьннан сий а, дахар а хлумма а йоцург ма ю, хьуна товар хилчахьана, — тлетуьйхира кланта доггах.

«Партт» аьлла, хьалаиккхина, Лиза купе чуьра ара едир. Хьасана а, чуьра длаваха дог хилла, шен портфель схьалехира.

— Собар дел цкьа, кьонаха! — мохь бахийтира, цкьа мацца а метта еанчу стоммачу зудчо. — Хьо мила леван глерта, хлай?! Хьуо туькканан заведуюши ву бохуш, йол стенна лейора ахь, хлай?! — чуьра елира зуда.

— Со туьканан заведующи вац, со ОБХСС-ан инспектор ву! — Іехийра Хьасана зуда, юха а кхуьнга гловга ях ца яйта.

Тешна-м хир яцара стомма зуда, делахь а, кхин «бур-бур» аьлла йист ца хилира. Хьасан кхечу вагон чу вахара.

* * *

Шен хенахь поезд Грозный станци кхечира. Ша хий-цинчу вагон чуьра охьа а воьссина, дехьо, цхьана киоскана уллохь сецира Хьасан. Цуьнан блаьргаша лехира ша хьал-ха чохь веана купейни вагон. Дукха ца Іаш цу чуьра охьа а иккхнна, сихьелла трамвай соцучу хьаьдира Лиза. Цуь-нан карахь цхьа жимо тлоьрмиг бен бацара. Ша дерриг тлоьрмагаш а, сетканаш а ги а йоьхкина, охьайоьссина стомма зуда дукха хийзира дла-са, шен накьост ловхуш, амма жима зуда яцара. Иза троллейбуса длаяханера. Шен беккхалш цхьана такси чу кхиссира стоммачу зудчо, тлаьххьара а.

...«Ма дукха ду-кх дуьнен чохь хинца а маьттаза, цлар-мата хлуманаш», — ойла йира кланта, доккха са а даьк-кхина.

Мелла хийцаеллехь а, хийцаелира тахана дахарах йолу кхуьнан ойла.

КАТЯ

Август беттан тлаьххьара, декхна, довха денош дара уьш. Кокчетавски областехь, студентийн гиншлошъярхойн отрядехь болх а бина, цлаворлуш, тхешан дешича волчу хьошалгга хлотта дагахь, поезд чуьра охьа а воьссина, хин-ца автобус чохь длаглертара со иза вехачу Илек цле йолчу поселке.

Кхоалгга сахьт дара со автобус чу хиьна. Шерачу арен-гахула, тхо цхьа кхо-виь стаг бен чохь а воцуш, йоьдура автобус. Корах арахьежарх гуш самукьадала хлума даца-

ра, ша наггахь дласауьдучу, я юлаелча санна лаьттаху сус-
ликашка ца хьежахь. Дехьо хиьна йоглура казахин цхьа
йол. Цуьнан дуткъачу, куьцехь дегла тле юьйхина клайн
коч, клайн, буткъа буьхьиг болу туфлеш, каралаьцна клайн
тловрмаг, юьхь тлехь богу цлен бос, дерриге а хлума цхьа
ша тайпа товш, самукъане хетара. Схьагарехь, йол ша а
хила герга дара самукъане стаг.

— Длакхача дохкий вай? — хаьттира ас йоле.

— Кlorда-м ца дина хьуна? — ела а кьежна, дуьхьал
хаьттира йола.

Суна ма хеттара, хила а хиллера иза самукъане стаг.

— Кlorднийна, глехь. Кхоалгла де ма ду со новкъахь
волу.

— Шек а ма вала хьо. Хинца цхьана эха сохьтехь некь
бичахьана, длакхочур ду вай.

Оьрсийн мотт шерра буьйцура йола. Глалара цлайоглуш
студентка хир ю хлара, сацийра ас.

Ткъех цла бен доцуш, жима поселок хиллера Илек. Со
чу ваха веза хлусам а гайтира суна Катяс. (Иштта хилле-
ра оцу самукъанечу йоблан цле). Ша длайобьдуш, юха а
йирзинна:

— Тховса клубехь хаза кино ю хьуна, — элира цо.

— Дика ду. Хьо хир юй цигахь?

— Дер хир ю! — ела а елла, длаяхара иза.

Дукха члогла хазахетта тлейнцира со гергарчу наха. Су-
на гобинчуьра дла ца бовлура сан баккхий а, кегий а хлу-
самдай. Цецбевлла хьийзара, со батта тлера воессича
санна. «Ванах, хлакхара иштта, ваа санна хьийзавахь, йиш
а хир юй-техь сарахь клубе ваха?..» — ойла хьаьдира сан
коьрте.

Меллаша тлееара суьйре. Длавижале, жимма волавала
воллу, аьлла бахьана а хлоттийна, меллаша клубехьа во-
лавелнира со. Со вьоду меттиг хиьча-м тлаьхьа-
хлуьттур долуш дара дешичан шийтта берах цхьа ах,
муххале а...

Кино длайолалу хан тлекхаччалц арахь а лаьттина,

непарехъ хиъна Іачу цхъана къеначу казахера билет а эсна, пена улло, тлеххъа охъахира со.

Кхо-виъ стаг бен вацара зала чохъ. Мовттура, нах тле-богIур бу, царна юккъехъ Катя а хир ю, амма кху чу кхин аддам а ца веара. Кино юккъе яллалц терго йнра ас, аддам а вогIий-техъ чу, бохуш, цул тлаъхъа, пенах дIатабIинчохъ, суна наб озийна хиллера. Къеначу казаха муъшка ца йн-нехъ хетарехъ, и буъйса а цу чохъ яккха мегаш а хиллера ас.

ШоллагIчу дийнахъ, сайна йоIа бинчу тешнабехкана дог а этIаш, делкъахенахъ, белша тIе гата а тесна, лийча ва-хара со. ГIамаршна юккъехула схъадагIахъ а, чIогIа цIена а, сирла а хи хиллера Илек. Тапп аьлла тийна лавтIара дуьне.

— Хъаьтта хан йолуш, поселкера берриге а механизаторш а, шоферш а, ялта чудерзо бахана, — дийцира соьга селхана къеначу кассира, ас шега нах клезиг хIунда баьх-кина кино, аьлла, хъаьттича. Тахана дийнахъ а вацара наг-гахъ стаг а гуш, кегнй берашший, къанбелла зударнй бен. Сан дешнча а са ма тесси балха дIаваханера. Дагахъ, хIа-ра дерриге а Илек а суна сайна дисна-кх, бохуш, меллаша охъагIертара со хин йистехула, чу вала аьтту болуш гечо ловхуш.

Жимма лахохъ хи чу кхеттачу цхъана хIуманан тата делира. ДIахъаьжча — сирлачу хи чохъ луьйчуш, говза не-ка деш йоллура цхъа йоI. Улло ваха товш а ца хетта, ла-кхохъ сецира со.

Бовхачу малхо эсала хъаьстина, меллаша, сих ца луш схъагIерта хи дукха тамехъ, дегI тодеш дара. Наггахъ, сон-тачу ойлано вадавой йоIа некадечу агIонгахъа хьора со... Цхъана хенахъ иза а лийчина яьлла, цIа яха дагахъ со вол-чу агIор схъайолаелира. И дуткъа дегI, нийса настарш, дай болар, охъахецна месаш гича со шеквелира, ткъа улло нисъелча-м, ма ярра евзира. Иза Катя яра.

— Кавказехъчул тоьлий? — схъакхайкхира иза генна-ра, шен бIаьргех дохку Iаьржа куьзганаш дIа а дохуш.

— Кавказехъ зудабераша тешнабехк ца бо, — рсзавоц-
цуш элира ас. — Хьо кино хIунда ца еара, соьга вола а
аьлла?

— Со-м еара, хьо вижина вара-кх.

Сан дуьхьал ала хIумма а ца хилира. Ойла йира: ма
хир а вара со, кино еана, тIехIоьттина йоI а йолуш, «хуур-
хурр» деш, вижина Iуьллуш...

— Иза а ду-кх бакъ. Поездой, автобусой дIасавиттина
чIогIа кIадвеллера со. Тховса йогIий хьо?

— Дер, йогIу!

— Хьалххе йоьллахь!

— Массарел а хьалха-м йогIур ю, — елакъежира йоI.

Иза дIаяхара. Ас юха а сикха суьйре тIеярга сатесира...

Кино юккье яллалц Iийра со Катя яре хьоьжуш. Цул
тIаьхьа, чекхьяла йоллац арахь а лаьттира. Амма йоI яца-
ра. ОьгIаз а вахана, со цIа вахара. ШоллагIчу дийнахь хи
тIе лийча а ца еара йоI. Сарахьо гира суна иза почтан
яьшки чу кехат таса йоьдуш.

— Сийсара хIунда ца еара хьо?

— Со-м еара.

— Маца?

— Айса ма алара. Массарел а хьалха.

— ТIаккха, дIаяхара хьо?

— Яхара, кино чекхьялча-м.

— Ой! Хьо я-м ма яцара!

— Дикка хьаьжнехь, гур яра хьуна. Суна хьо-м гора.
Ахь шозза меттиг а хийцира, тIаьхьхара а ара ваьлла, хьо
дIавахара...

Со цецваьккхинера цу къамело. Урам юккье а хIоьтти-
на, деха дуьйцуш латта товш дацара.

— Ткъа тховса йогIур юй хьо?

— Дер йогIур ю!

— Маца?

— Массарел а хьалха.

— Суна гур юй хьо?

— Суна хьо-м гур ву, нагахь хьо вагIахь...

Тхойшиъ дласакъаестира. Цу сарахъ со кино чекхъял-
лалц ййира. Сан ворта дласахъизийна кладаеллера. Чохъ
хиъна лачу веа-пхеа стагана хлоранна а маршка вахара со.
Уъш сийсарлерраниш бара. Царна юккъехъ Катя яцара.
Со юха а кхоччуш оьглаз вахара.

Ас хьошалглахъ даккха дагалаьцна кхо де-буьйса чекх-
делира. Цу сарахъ со леррина Катя ган дагахъ сечнера. Ас
цхъа жима йол яхийтира и йолчу, кара яздина кехат а дел-
ла: «Катя, ахъ со левеш лелош ву. Иза товш дац, со глевеа-
на хъаша хилча муххале а. Довху тховса мукъане клубе
яр».

Яханарг юхаеара. Ас яздинчунна бухахъ яздина дара:
«Хьо сийсара со йоцчунна массеран а маршка вахара. Иза
суна члогла новкъа а деара. Со йоглур-м ю, вуьшта, ахъ со
тергал ца еш, суна хала-м хета...».

Со кхоччуш цецваьккхира цу балхо. Йовалгачу суьй-
ранна со кинохъ ву, я шайтланан болехъ ву ца хууш дласа-
къерзара со. Амма Катя яцара. Цхъана юккъехъ, бакъдерг
аьлча, со жимма кхера а велира: ешап-м дац техъ иза, аьл-
ла. Суна хлуьттаренна санна, кино а яра «ВИЙ» цле йолу
Гоголя язйинна, белларш денбелла гойту кино...

Шоллагла сахът дара со чохъ волу автобус шерачу
аренгахула хахкаелла йоглу. Гийла блаьрг беттара ас ав-
густ батто къанйинчу бецийн конжанашка, лаьнна кечам
беш хъавдда хьийзачу сусликашка. Юх-юха а ойла йора
цу тамашийначу казахин йола лелийначух. «Иза-м кхета а
кхийтира сох, ца тору хлума санна», — ойла йора ас. —
«Эхъ дац иза, нахана длахаахъ муххале а!» Ткъа нахе ишт-
таниг дийцаза суо лалуш цахилар-м суна хууш ма дуй-ца.

Цхъана хенахъ, юхахъаьжча со гуттар а цецваьлла ви-
сира: тлехъарчу гланта тлехъ хиъна йоглура... Катя. Суна
дуьххъара гуш ма хиллара, дерриг клайн духар а дуьйхи-
на, къежа а къежаш... Шех сан блаьрг кхеттий хиъна, соь-
га схъакховдийра цо цхъа хьерчийна, жима кехат. Гарехъ,
цо иза со шена ма гиннехъ яздина, схъадала кечдина лат-
тийнера. Ас кехат сихха дийшира.

«Бехк ма биллалахь, Кавказера хьаша, суна хьо кхетар ву моьттура, студент а хилча. Суна хьо хIора сарахь а гора, нагахь чIогIа лууш хиллехь, хьуна со а карор яра. Io дика йойла. Некъ дика хуьлда. Киномеханик — Катя».

ХIетахь дуьйна, суо мичча кинотеатр чу ваьлча а, цкъа хьалха кинобудкин Iуьргех чу бIаьрг тоха гIоьрта со, цу чохь сайна Катя гур йолуш санна...

НЕНЕ КЕХАТ

Ивановски пединститут чекхьяккхина яьлча Нина Сергеевна Нохч-ГIалгIайчу балха хьажийра. Нанна вас хиллера: ца лаьара тIам тIехь майра а вийна, ша хала кхийна йоI, шена бевзаш боцчу махкахула дIаяхийта. Луларчу зударша гуттар а цецъяьккхинера йоьлан нана: «Ой, цигахула дIа муха йохуьйту жима йоI? Хьанна хаьа, уьш хIун, муха нах бу? Уьш-х шишша-кхоккха зуда а йолуш, цхьа буьрса, оьгIазе нах бу боху».

Нина ян а яра жима, бер санна. ТIехьяьжна эр а дацара цо институт чекъяьккхина. КIайн, дуткъачу лога уллохула охьахецна хьаьрса месаш, дуткъий пхьаьрсаш, озачу юьхь тIера эсала схьахуьйсу баккхий, сийна бIаьргаш, ийна амал. Хетара, цуьнан цхьана а тайпа хало лан де а хир дац, халчу ламанан юьртахь иза ларор а яц. Кхета мегар дара ненан сингаттамах а.

— Со ректорна тIе гIур ю. Цо соьга ладогIа декхар ду. Со тIеман ветеран ю, дуккха а совгIаташ а, чевнаш а йолуш, — тохаеллера нана. Амма йоIа иза аьттехьа а ца дитира.

— Со суо хьажжийначу гIур ю, мама. Сайга гIуо алахь, Сибрех а, Генарчу Малхбале а, миччахьа а гIур ю. Ахь айхьа ца Iамийна со иштта хила? Цул сов, комсомолка а яц со? Ца оьшу, мама, хIумма а дийца а. Ахь суна чIогIа халахьотуьйтур ду, нагахь хьо цига йодахь. Ца лаьа суна сайн дахар цхьаьнга корта бетташ, дехарш деш дIадоло.

Ненан блаьргех хиш девлира. Къевллина марайоьллира цо йол.

— Ца оьшу, ма елха. Хлумма а доцург ма ду иза. Мас-санхьа а ду дика адамаш. Хьайна и ницкъ хлунда бо ахь, ловдалчу зударшка ла а дийглина? Со йолча хьошалгла йола хьо, цулла а, со дланисъелла яьлча. Кхин суна хьайн блаьргех хин тладам болуш ма гайталахь! — елакьежира йол.

Ган а ца гайтира нанас кхин ша йоьлхуш, Нина чу хьина поезд геннахь къайлаяьлчий бен.

...Делккъахенахь ламанан новкъахула шен рогlexь хьа-лаглертара Грозный глалара йоглу автобус. Дерриге а тамашийна хетара йист йоцчу аренашкахь кхиьначу оьрсийн йолана: гловглаеш хахкаделла доглу ламанан хи, лекха лаьмнаш, адамаша мохь бетташ, ден къамелаш, баккхийчу нехан коьртара лекха куйнаш. Уьш члогла самукъане, забаре нах хийтира Нинина.

— Йол, хьо стенга йоьду? — хаьттира кхунна уллохь хьина лачу цхьана зудчо оьрсийн маттахь. Нинас цле яккхира ша балха хьажийначу юьртан.

— Со а ю-кх циггара. Керла хьехархо-м яц хьо?

— Ю. Хьуна муха хиира? — цхьа товш къежира йол.

— Тлехьаьжна хиир-кх. Тхо долчохь оьрсийн ши-кхо доьзал бен ма бац. Уьш болчу оьху церан гергарнаш а тхуна дика бевза. Ткъа хьо суна дуьххьара гуш ю. Цул совнаха, тахана пхьитталгла август а ма ду вайна...

Нина елаелира, шен лулахочо дина хьесап хазахетта.

— Хлун ю хьан цле? — хаьттира зудчо.

— Нина ю. Ткъа хьан?

— Сан цле Петламат ю-кх. Доттаглаш хир ю вайша, хьо соьл жима елахь а. Со а ма ю колхозан берийн бешахь воспитателан болх беш. Хьуна лаахь цхьана а Ийр ю-кх вайшиь. Со йолчахь шортта яьсса чоьнаш а ю.

Нинина члогла хазахийтира кхузахь, схьакхаьчна а ялале, шен доттаглалла тасаделла.

— Хуур ду-кх, цкъа школе дІакхаъчча, директора хІун олу а ма ца хаъа.

— Иза-м ас сайна тІелоцу хъуна. Шек а ма яла хьо. Вайшиъ Іаламат дика Іийр ю, хъуна!

ПетІаматна хаалора, йоІ мел ийзалуш, аьрха хеташ йогІу шена цадевзачу адамашна юккье. Цундела, цо Нинига дийриг жимчу йолана чІогІа товш, гІиллакхе къамел дара.

Шен и керла гергарло тасадаларх йоккха а еш, йоІа лорре бІаьрг беттара корах ара. Колхозан аренашкара леккха хъала ихна хъаьжкІийи майданаш, сеналло юкъйна дежийлаш, дерриге а Іалам токхечу беркатах дукъделла хеталора. Цецъаьллера йоІ бердашна йистте тийсаелла лаьттаху бІаьвнех, шена дуьххъара гучу, Іам чохь Іохкучу гомашех. Вуьшта, юьртана йисттехь йинчу хин айми чу детталуш, гІовгІанаш еш, ловзуш лела бераш-м массанхъа а дерш дара.

Тидам хилира йоьІан, воккханиг автобус чу ваьлча, жиманиг хъала а гІоттий, цунна меттиг луш, жимчо воккхачуьнга билетана ахча ца долубьтуш. И дерриге а чІогІа товра йолана.

Автобус эвлана чу юлуш лаьттара. Цхъана хенахь, автобус чохь мел верг — жиманиг а, воккханиг а, барт бича санна, цхъатерра шаьш хевшина Іачуьра хъалаайвелира. Берриш хъалаайбелча, йоха а йоьхна, Нина а хъалаайелира. Нах юха охъахевшича, йоІа хаьттира шена уллорчу ПетІамате:

— Фатима, вай эццигехь хъала хІунда гІевттира?

— Кешнаш ду цигахь. Бакъахъа ца лору тхан белла-чарна тІехволуш хъала ца айвелча.

...Ши-кхо де а делира Нина Сергеевна шен кхаа шарахь болх бан дезачу эвла кхаьчна. Тховса хІара сихъелла шен нене кхат яздан хиънера:

«Сан хьоме мамочка, — яздора йоІа, — со Іаламат дика схъакхечи. ЧІогІа дика тІе а ийци со школан директора

а, хъехархойн коллективо а. Биолог чlogla оьшуш хиллера кхузахь, цундела хаза а хийти массарна а со еана. Со йоккхае кхуза кхаьчна. Гуттара а сайна хlара мохк бевзина хилча санна хета».

Кхндla а дехха яздира Нина Сергеевнас шена гинарг, хиънарг, тамашийна хетарг. Яздира шен керлачу доттагl-чух, Фатимех лаьцна, ша иза йолчахь lаш хилар а дуьйцуш.

Кехат чекхдолуш йola яздира: «Мамочка, ма бакъ ца хиллера хьогга зударша дийцинарш а, хьо кхийринарш а. Кхузара адамаш чlogla гиллакхе, самукъане, оьзда ду. Певеана хьаша чlogla лорий лелаво кхара. Шаьш вовшийн лору, кегийчара воккхачо аьлларг до. Дийна болчера-м хlунда дуьйцура, беллачу нехан а чlogla сий до кхара, хьала а гловтий бен кешнашна тlех а ца бовлу. Хьо парглат хила мегар ду хьуна, со кхузахь мел ю. Кестта дерриге а хьайн блаьргашна гур ду хьуна, со йолча хьашалгla съча.

Io дика йойла.

Къевллана мара а йоьल्लीна, обанаш боху хьуна хьан Нинас».

Кехат конверта чу а диллина, тle адрес а яздина, стоьл тle охьа диллира къоначу хъехархочо, кхана дlатаса дагахь.

Дукха хан ялале цунна парглат, мерза наб`кхийтира.

БИАРЛАГИАН ЛАР

Дукхвахех воккха стаг а хилла, зуда а ялийна, иза дlа-хlуттуволу де шена гур ду аьлча, бакъ хетар дацара йоккха хилла, тишъяла йоьллачу денанна Хедиштана. Амма зама дlаяхъелча и хан а тlекхочур йолуш хиллера.

— Хьайн цаl бен воцу клант тlам тlехь вийна аьлла кехат кхаьчча тоха са тоьъна йолу хьо, хьайн клентан клант ондаваллалц а нрахь юьсур ю. Дала могашалла лойла хьуна, дала хьан Дукхваха а вахавойла эзар шарахь. Цхьан-

нах эзар винарг а, эзарнах цхъаъ винарг а дела ву, са тоха ахъ. Кестта воккха а хилла, цо аттачу йоккхур ю хьо, — олура наха. Хинца Хедиштана а хетара, наха мел баьхначунна а, ша доланаш тлехъ мел дехначунна а дала жоп делча санна.

Эскарера ца ма веъа, зуда ялийра Дукхвахас. Ца ялийра атта-м! Денана къар а ца елла, гергара а, хьожа-мода мел верг а орцах а ваьккхина, халчу балийца ялий-ра-кх. Амма, еана схъакхаъчча-м тлетовр волуш хиллера вайн клант а! Баба жим-тлама шек а яллера хинца: ва-нах, сол а дукха нза еза-техъ цунна?..

Жим-жима хийцалуш-м латта а лаьттара Дукхваха. Ша колхозан гараже машен дла а хлоттайой цавогглу-шехъ, Баба йолчу чу хлуттура хьалха. Хинца и амал юьтуш лаьттара клентан кланта. Кхо ша-м башха тергал а ца бора и цхьаболу хийцамаш. Кхунна хлун хаъара къа-налла клельюьсуш лаьттачу дененан дагара? Хнъча а, башха тергал дой а ца хаъара кланта и «пайдабоцу» хлу-манаш: «Масане тамашийна, йовдал ойланаш дагаоху хир ю стагана къанвала воьлча...».

Ткъей ца! шарахъ клентан да а, нана а хилла лаьттин-чу дененан даго иштта ца бохура. «Ванах, совъяла йоьл-ла-те со цунна, къанъяла йоьлча? Веза дела, хлун дер-техъ, гел а елла, меттахъ йисахъ? Неса-м хлун бехк бара, соьга ца хьаьжча а. Со цунна хийра, тиша, хебаршка яхана, къанъелла коьжалг ма ю. Цуьнан хлун декхар ду сох къа-хета? Дукхваха иштта ледар хила воллу-техъ? Веза дела, хлунда бо-техъ ахъ суна хлара бала?»

Сих-сиха дуьхьал хлуьттара Хедиштана шен клентан клант жима хиллачу хенахълера суьрташ. «Хьалха-м хала а ца хиллера, хинца тлетертаче хьаьжча. Хлунда лаьтта-техъ Дукхваха длахерлуш? Хлун ца дира-техъ ас цо сайга баьхнарг, дехнарг? Схьалучу пенсеха мел дийхи а ахча ма лора. Шена лиьннарг ма дойтура, цигаьрка а ца обьчахъа-на, къаьркъа а ца мелчахъана. Нехан берийн йоцчу хенахъ вилспет ма ийцира, каралоцу жьма радио ма ийцира. Хлун

кхойра ас цунна? Хлунда ца еза-техь со цунна, хинца, ша воккха хилча?!!»

Буйсанна, дикка хан яьлча бен наб ца кхетара хинца Хедиштана. Эзарнаш ойланаш глертара коьрте. Ткъа клентан клант-м шек дла а вацара. Цунна аьттехь а дага а ца доглура са дуткъделлачу дененан книйрахь леткъарг. Хинца кхуьнан ерриге а ойланаш а, глудлакхаш а цхьана хлумманна тле дирзинера: катобхна, ахча а гулдина, машен эцарна. «Хинца машен ерг бен нахана стаг а ца хета, и сан хир а ю, сох дакъа ца хилахь», — члагло йинера кланта.

Дукхяхьолахь, машенца балхара цавоглуш, ядайой цхьацца хлума йохьура Дукхвахас: жарж, ялта, биргланаш, цемент. Уьш, совъевларш, хлусамнене длаюхкуьйтура. Цхьа сом а гал ца долуйтуш, тлетьина ахча лалон волавелира. Туьканахь балхахь йолу шен зуда а хьийза-йора, алапа клезиг хлунда ду хьан, бохуш.

— Хлумма а дац ахьа а кхечу *пардавецаша* санна нахера сов ахчанаш даьхча а! — бохуш барт беттаре.

Хедишт кхоьрура. Цо ала а олура Дукхвахе: «Дики, гучувалахь чу вултур ву-кх хьо. Ма идаехьа и хлуманаш, вай къелла дала дохкуш а дацара. Кханоле, вайн аьтту хиллачуа оьцур яра вай машен а». — «Длаяьлла дла, — куьг ластадора клентан кланта, — хлумма а хир дац, дог ма этладехьа! Суна сайна дика хаьа хлун дан деза. Жима вац со хинца. Аш ма ламадейша суна муха ваха веза».

— Ма каде, хлайтъаьлла клант а ву-кх хьан, Хедишт! Молуш вац, цигаьрка узуш вац, хьаьддий-веддий, шена хлума яккха глерташ хьийзаш ву. Ирс ду-кх иза иштта клант хилар! — олура хинца а зударша.

Хедиштана хаза хетара «Дика ду-кх, нахана иза иштта хеташ». Вуьшта, шен даге иза клезиг хьобжуш хилар-м денанас цкъа а, цхьаьнгге а хьахор дацара...

Иза дара цхьана гуьйренан кхоьлинчу, тлуьначу суьй-ранна. Ша балхара цавоглушехь Хедишт йолчу веара Дукхваха. Хазаетта, меттара хьала а иккхина, цунна яа хлун лур-те аьлла дласахьавзанера денана.

— Ца оьшу, Баба, со меца вац. Со цхьа хlума хатта веанера хьоьга.

Гуттар а гlадъяхара Хедишт, хlара шех дагавала веана аьлла хетта.

— Жим-тlама шайнаш тlеоьшу суна машен эца, — сихха дlадолнйра Дукхвахас ша деана гlуллакх. — Ас аьхка цхьанхьа балха а вахана, дlалур дара хьуна. И айхьа гулдина боху шовзткьей итт туьма лохьа соьга.

Денана жимма йоьхна йисира. Актюбинскехь, кислотни цехехь куьйгаш дагийчахьана, пенси дара цунна пачхьалкхо луш. Цунах цхьацца туьма, пхиппа сом хlора баттахь дlадуьллущ, нисса шовзткье итт туьма ахча гулдинера Хедишта, «lожалла лерга тlеххьа ю-кх», аьлла. Хlинца и ахча lуьллур йоккхачу стеган басаяьллачу, мацахлерчу фанеран чамди чохь, ша елча дlайолла кечбинчу гlирсана юккьехь. И ахча дуй хайитинера Хедишта клентан кланте, цкьа мацца а тlехlотта дезаш долу де тlехlоттахь, хала хыйзар ву-кх иза, аьлла. Мичча хенахь а карахь ма ца нисло ахча.

— Хlун дийр ду тlаккха, лур ду-кх, хьуна иза иштта хьашт хилча, — цхьа йоьхно кьежира Хедишт. Къаналло клельюьтуш лаьттачу йоккхачу стагана атта дацара масийтта шарахь ша гулдинчу ахчанах яла.

Иза кхоьруг дара «со лахь кьен елла хlума санна, тlехь сагла а ца доккхуш», дlайоллар. Цунах кхоьруш lалиннера йоккхачу стага и шайнаш а. Вуьшта, хlинца чу а веана Дукхвахас дехча, и ахча дlа ца луш lалур яцара денана. Цо меллаша, чамдин догла дlа а даьккхина, клайчу кисн юкьара ахча схьайцира.

— Хlорш ю-кх, Дики, и шайнаш. Ас уьш стенна гулдинера хаьа-кх хьуна...

— Хаьа, Баба, цуьнан гlайгла ма ехьа. Ас машен эцча, кест-кеста мелчу хитле а, кхечунхьа хьайн гергарнаш болчу а, маосанхьа а дlасалелор ма ю хьо.

Шена хилла вас а йицъелла кьежира денана. Бlаьргех девлла хиш куьйган плелгашца дlахьаькхира. И дешнаш

дара кху тlаьххьарчу шарахь денанна цуьнгара хезна уг-
гаре а хаза дешнаш.

Гуьйре кlаргьеллера. Тlехь хан яьллера гlа охьадоьж-
на а, юьртана гобаьккхина даккъаш тlехь ирахъихна хъан-
наш Юраевлла, макхьелла а. Шелбеллера кълбехьа бир-
зина малх. Дукхахдолу денош кхоьлана оьхура. Кхушар-
ралц ло диллина, дуьне кlайло хан тlехъяьллера. Хсталор-
ра, и ло охьадаийта цал-м вьцвелла lаш санна.

Дукха бацара эвлахь Хедиштан хенара баккхий нах.
Тlаьхий-хьалхний берраш а бохург санна дlабевллера. Лу-
ла-кулахь-м ванне а вацара Хедиштаца мацахлера зама
дагалоцуш, сапаргlатдаккха стаг. Хила а хиллий-техь
цхьана хенахь кьоналла, я гlан хилла-те иза, аьлла яра
йоккхачу стеган ойла. Кхоьлийчу стиглахь наггахь гуча-
къедча малхо дlаяханчу аьхкенап сирла денош санна, гена-
яьллачу кьоналлин шераш дагадохкуьйтура Хедиштана
шен маьнги тlеххула, гура чохь кхозучу, тlам тlера да-
ийтинчу, замано маждинчу клентан суьрто. Ма жима вара
иза, тlе салтийн чоа а дуьйхина, кара топ а елла дlахlot-
то... «Дела, хъан хlун довра-техь иза цхьа жиммалц мукъа
дуьненчохь вахийтинехь?» — Цу хаттарна хlинца а жоп
ца карнийнера шен дахарехь ши бобер кхаба дезначу Хе-
диштан: хьалххе цlийнда дlаваьлла, шениг а, цул тlаьхьа—
клентаниг а...

Дуьххьара арахецна «Жигули» ийцира Дукхвахас. Де-
нана а йоккхаера шен Дикис дагалаьцнарг кхочушхилла.
Амма вукхо резавоцуш къамелаш долнйра.

— Хlара-м дош яцара. «Лада» бохуш цхьа кхин яьлла
хlинница ара. И тайпаниг хила еза машен! — бохуш.

Шен роглехь дей, буьйсий хийцалуш, цхьатерра дlате-
кхара зама. Хийцам Дукхвахин амалехь а ца хилира, ма-
шен эцначул тlаьхьа а. Мелххо а, хlинца шен зудчух а,
накъостех и дlахерлуш лаьттара иза. Цlахь волу хан ер-
риге а машенна улло хьийзаш йоккхура. Кертара ши зуда
цецъяьллера: цlенна схьаэцнарг а оццул дукха тоян езаш
хилча, тишаниг эцнехь, иза муха лелон езар-техь, — аьлла.

Колхозера болх а длатеснера Дукхвахас. «Цигахь вир санна ваьцча, схьалуш иттех туьма бен дац. Дехьа-сехьа шабашке вахар а ца нисло. И итт туьма ас шина дийнахь а доккхур ду, гIала нах лелош», — тIечевхаш схьахьедира Дукхвахас, шега денанас болх дIа хIунда тесна аьлла, хаьттича. ХIара цуьнга кхин хIумма а дийца а ца хIоьтти-ра. Вуьшта, сингаттам-м алсамбуьйлура. Даго хьоьхура йоккхачу стагана, Iедалан балхара дIахервелла, маьI-маьIлера лехьочу соьмех има а беркат а хир доций.

Денана МелчухитIе а, гергарнаш болчу а лелор ю ша машин эцча, бохуш, ша дийцина хабар а дицделлера Дукхвахийна. Хетарехь, ша иза дIасайигча, цуьнгара а ахча даккха мегара хIинца хилла ваьллачу «шабашника». Ша духа лур ду аьлла даьккхина шовзткье итт туьма-м хьахош а дацара. Оццул чIогIа саьхьар ваьллера «Лада» эца сом-ком йоккхуш верг.

Юьртара нах а шекбевллера хIинца Дукхвахас лелочух. Онда дегI, куц долуш, безамехь волу жимастаг хIинца юьртахошна ваьсса хета волавеллера. Новкъахь дIасаба-ханчуьра богIуш, кхуьнан машин чу хIъча шайгара доху соьмаш хIума ца хетара нахана. Гуш лаьтташихь шайн юьртахо вовш хилар новкъа хетара. Къаьсттина ца дезара Дукхвахас лелориг цуьнан да вевзина хиллачарна.

БIаьстено Iалам дендинера. Заза хецна, малхана дела-делла, гIаддахана дIахIиттинера стоьмийн дитташ. Казах-стане ахча даккха договорца балха боьлхучаьрца дIаваха кечвеллера Дукхваха а. Масех де дисинера иза новкъава-ла.

Цхьана дийнахь, делккъахенахь, уьйтIахь деттачу дага-ран тата а хезна, чуьра араиккхира Хедишт.

— Валалай, Дика, ахь хIун до? Хьо хьер-м ца ваьлла? Кхурах детташ дац ахь и диг? — Йоккхачу стеган аз, дегI, йоьхна, дегадора. Халахетта, легашка шад хIоьтти-нера.

— Ву. Ца го хьуна? Новкъа бу хIара суна. Гараж ян золлу со, дIавахале. ДогIатухуш чоь ца хилча, воьднийла

дуй сан, машен раггу клел а хлоттийна? Дерриге а дуьне а кью а хилла дла ма дахана вайна!

— Ой, жимма длаталлош ехъа, кхузахъ а ца еш. Члогла хазаеташ ма яра со хлара денбелла. Пхи-ялх шо а дара некъехъа а талийна хлара ас кхуза боьгІна, со елча, сагла а хир, аьлла. Хлара боцург кхин стом а ма бац вайч кертахъ, ас сайн куьйга бийна. — Йоккхачу стеган блаьргех хиш хъавдира. Дукхвахас диг диттина киртиг яьккхинчу кхуран диттах а ледара блархиш санна сирла тладамаш...

— ХІннца кхор хир бацара кхунах-м. Бакъалур бу ншт-та битича а. Ас гурахъ кхин бугІур бу хъуна, дехъа маьІ-Іехъ.

Хеднштана а гора хІннца хийцадала хІума доций. Делахъ а, шен деглах кхеташ санна хетара кхуина, лестадеш, клентан кланта кхурах детта диг, иза охъабожжалц.

— Юха гуьйренга-м со йолий а ца хаъара, — гІийла, ша-шега санна, элїра денанас. Дукхвахас иза тергал а ца дира.

Бай тІехула дладаьржира охъакхеттачу кхуран алссам стом латон хецаделла заза...

Хабар-кост кхачаза дуккха а хан яьллера ахча даккха ваханчун. Хедишт, кхоччуш гІелъелла, йоьжнера. Цамгар йолчунна тІе а чІагІийнера сингаттамо, декъазчу ойла-но. «Ванах, кхин лар йоцуш, дІадан доллу-те ас хала текхийна дахар? Эрна хилла-техъ ас лелийна баланаш? Веза дела, хІун гІуда хъаьрчина хилла-те сох?» — Карзахъюьл-лур йоккхачу стеган дог-ойла. Кхачош лаьтта шен дахар Дукхвахас хадийначу кхуран юьхках тарделлера хІннца Хеднштана. «Хадийначу дечган якъаелла юьхк санна, со а новкъа ю-кх кхарна» — хетаделлера къаналло са дуткъ-динчу денанна. И цунна ца хетийта гІерташ аддам а вацара, я клентан клант а, я нус а. КІорггера дагара дийца накъост висина цаІ вара хІннца йоккхачу стеган — маьІ-ганна тІеххуларчу стоммачу гура чуьрчу суьрта тІера схъа-хъоьжу тІам тІера ца ца веана жима салти...

Цу аьхка Дукхвахийна клант вира. Ечу гаражана

новкъа хила мега аьлла, Дукхвахас хадийначу кхуран юьх-
ка йисттехула хьала, тle масех гла а даьлла, маргла
хьаьддера. Дахаро ца хуьйцура шен амалш. Хьанна хаьа,
мел йоккха, беркате хила тарло Хедишта дуьненчохь юьту
лар а. Амма оцо йоккхачу стеган са ца тедора. Хиндерг за-
мано бен къастош дац. Гуш дерг дара тахана, шен даха-
рехь уггаре а хала денош тlexиттинчохь, шена уллохь,
карзахдуйлу са тедан доттагла цахилар.

«Маржа яI, гур мукъа елара Дики эца глерта и керла
машен. Ма тамашийна, инзаре машин хила еза иза», —
дагадеанера денанна ша кхалхале ши-кхо де хьалха...

ЧУЛАЦАМ

[illegible]

Сайд-Хамзат Нунуев
ПЯТНА НА СОЛНЦЕ

Рассказы

(На чеченском языке)

ИБ 1231

Редактор Х. Б. Саракасев. Художник Е. М. Токарев. Худ. редактор М. Б. Магомасев. Техн. редактор Н. Ф. Палихова. Корректор З. М. Шмурзаева. Сдано в набор 9.09.1983 г. Подписано в печать 19.12.1983 г. СФ02469. Формат 70х108 1/32. Бумага тип. № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. п. л. 4.9. Уч.-изд. л. 5.07. Тираж 3000. Заказ № 7228. Цена 35 коп. Чечено-Ингушское книжное издательство Управления по делам издательства, полиграфии и книжной торговли Совета Министров ЧИАССР, 364903, Грозный, проспект В. И. Ленина, 9. Типография имени И. Н. Заболотного Управления по делам издательства, полиграфии и книжной торговли Совета Министров ЧИАССР, 364001, Грозный, ул. Интернациональная, 12/33

Мах 35 кеп.

ПЯТНА НА СОЛНЦЕ
(на чеченском языке)